

Cilt 7
Sayı 12
Bahar 2015

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

YORUMLAR / COMMENTARIES

1915 Trajedisi "Soykırım" mı?
Ümit PAMİR

Hatırlamama Kapasitesini Asıl Nerede Aramak Gerekir?
Altay CENGİZER

Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler
Yaşar ONAY

MAKALELER / ARTICLES

Savunma Planlaması ve Stratejik Belirsizlik
Ali L. KARAOSMANOĞLU

Turkish Foreign Policy Towards Armenia 2008-2009: Impact On
Azerbajani-Turkish Relations
Rovshan IBRAHIMOV

Güvenlik Politikaları Ekseninde Afrika Birliği: Teori ve Pratik
Engin AKÇAY, Bünyamin DİNÇER

Terörden Kaynaklı Çatışmaların Çözümü ve Akil İnsanlar Heyeti Uygulamaları
Muvaffak Cemil ÇITAK, Necati ALKAN

Seçim Kuralları, Seçim Mühendisliği ve Türkiye'de Siyasal Katılım Üzerine
Özge ÇOPUROĞLU KUZU

The Analysis Of International Students Migration Towards Turkey
Farkhad ALIMUKHAMEDOV

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Rusyasız Dünya / Yevgeni Primakov
Ömer Faruk TÜRK

Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri: Aziz Marun' dan iç Savaşa
Marunî Kimliği ve Çatışma / Yasin Atlıoğlu
Turgay DÜĞEN

Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights / Engin Akçay, Erkan
Ertosun, Farkhad Alimukhamedov, İkboljon Qoraboyev
Emre TURKUT

Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik /
Umut Özkırımlı, Spyros A. Sofos
Melike AKOVA

The Dying Sahara: US Imperialism and Terror in Africa / Jeremy Keenan
Hatice EKE

BİLGE STRATEJİ

Cilt 7, Sayı 12, Bahar 2015

BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

BİLGE STRATEJİ

Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi

Geo-Politics, Political Economy and Socio-Cultural Research Journal

Cilt 7, Sayı 12, Bahar 2015 / *Vol.7, No.12, Spring2015*

ISSN: 1309-212X

İmtiyaz Sahibi / Published By: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Eğt. Dan. Tan. Lob. ve Org. Hiz. A.Ş.

Editör / Editor: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Yardımcı Editör / Associate Editor: Hasan ÖZTÜRK

Yayına Hazırlayanlar / Editorial Staff: Erdem KAYA – Emine AKÇADAĞ – Ali SEMİN
Türkan BUDAK – Hatice EKE – Dicle SASAOĞLU

Grafik Tasarım / Graphic Designer: Sertaç DURMAZ

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi, No:10, Kat:9, Daire:36-38, Mecidiyeköy-İSTANBUL

www.bilgesam.org | www.bilgestrateji.com | bilgesam@bilgesam.org

Tel: 0 212 217 65 91 - Faks: 0 212 217 65 93

Baskı / Printing House: Gülmat Matbaacılık

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi 1 NE 4 Zeytinburnu İstanbul

Tel: 0 212 577 79 77

Bilge Strateji yılda iki kere Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayımlanan hakemli bir dergidir. EBSCOhost, Columbia International Affairs Online (CIAO) ve ASOS tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir. Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlara aittir, BİLGESAM'ın düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

© Bilge Strateji'nin tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BILGESAM's Wise Strategy Journal is a peer-reviewed journal published on a biannual basis.

This Journal is currently indexed by EBSCOhost, Columbia International Affairs Online (CIAO) and ASOS databases.

The opinions expressed herein are those of the author and do not necessarily reflect the views and policies of BILGESAM.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of

BILGESAM.

BİLGE STRATEJİ

Danışma Kurulu	Salim DERVİŞOĞLU <i>E. Oramiral</i>
<i>Advisory Board</i>	İlter TÜRKMEN <i>E. Bakan/Büyükelçi</i>
	Kutlu AKTAŞ <i>E. Bakan/Vali</i>
	Necdet Yılmaz TİMUR <i>E. Orgeneral</i>
	Oktar ATAMAN <i>E. Orgeneral</i>
	Sabahattin ERGİN <i>E. Koramiral</i>
	Sönmez KÖKSAL <i>E. Büyükelçi</i>
	Güner ÖZTEK <i>E. Büyükelçi</i>
	Özdem SANBERK <i>E. Büyükelçi</i>
	Ümit PAMİR <i>E. Büyükelçi</i>
	Dr. Oğuz ÇELİKKOL <i>E. Büyükelçi</i>
	Ahmet Ünal ÇEVİKÖZ <i>E. Büyükelçi</i>
	Prof. Dr. Sami SELÇUK <i>Bilkent Üniversitesi</i>
	Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU <i>Bilkent Üniversitesi</i>
	Prof. Dr. Ersin ONULDURAN <i>Ankara Üniversitesi</i>
	Prof. Dr. İlter TURAN <i>İstanbul Bilgi Üniversitesi</i>
	Prof. Dr. Nur VERGİN
	Prof. Dr. Orhan GÜVENEN <i>Bilkent Üniversitesi</i>
	Prof. Dr. Çelik KURTOĞLU
Yayın Kurulu	Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU <i>Bilkent Üniversitesi</i>
<i>Editorial Board</i>	Prof. Dr. Hasret ÇOMAK <i>Kocaeli Üniversitesi</i>
	Doç. Dr. Atilla SANDIKLI <i>Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi</i>
	Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK <i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi</i>

Editör'den...

Birinci Dünya Savaşı'nın en çetin safhalarından biri olan Çanakkale savaşının 100. yılını kutladığımız bir dönemde Bilge Strateji dergisinin yeni sayısı ile karşınızdayız. Bu sayı aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan trajik olayların da 100. yılına denk gelmektedir. Biz de bu sebeple bahar sayısının yorum bölümünde konu ile ilgili iki yazıya yer verdik. Emekli Büyükelçi Ümit Pamir ile "1915 Olayları Soykırım mı?" konulu söyleşide Ermenistan ile Türkiye arasında ilişkilerin düzeltilmesi adına Türkiye'nin üzerine düşeni yaptığını, Ermenistan'ın ise isteksiz davrandığına dikkat çekiliyor. Diğer yorum yazısında ise halen Dışişleri Bakanlığı'nda siyaset planlama genel müdürü olarak görev yapan büyükelçi Altay Cengizer Ermeni sorununu ve sözde soykırım tartışmasının daha adil bir düzlemde yapılmasına vurgu yapıyor. Son yorum yazısında ise Prof. Dr. Yaşar Onay, Rusya'nın Orta Doğu politikasını etkileyen parametrelerden bahsetmektedir. Onay, okurlara Rusya'nın özellikle Suriye'deki krizde takındığı tutumu anlama adına önemli ipuçları sunmaktadır.

Bu sayıda birbirinden değerli altı makale okurlara sunulmaktadır. Güvenlik alanında yaptığı çalışmalarla bilinen Prof. Dr. Ali Karaosmanoğlu son derece hayati bir konuya dikkatlerimizi çekmektedir. Türkiye'de önemli olmasına rağmen göz ardı edilen savunma planlamasının gerekliliğini ve önemini vurgulayan Karaosmanoğlu, stratejik belirsizliği azaltmaya ve yönetmeye dönük çalışmalara odaklanılması gerektiğini vurguluyor. Ayrıca Karaosmanoğlu bu sürecin asker-sivil işbirliği zemininde yapılmasına ve kurumsallaşmasına dikkat çekiyor. Bir diğer makalede ise Rovshan İbrahimov 2008-2009 yıllarında Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesine dönük atılan adımları Azerbaycan perspektifinden değerlendirmektedir. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin ayrılmaz bir parçası olan Azerbaycan'ın hassasiyetlerini dile getiren bu makaledeki öneriler dış politika yapıcılar tarafından değerlendirilmelidir.

Yrd. Doç. Dr. Engin Akçay ve Bünyamin Dinçer, makalelerinde Türkiye'nin 2008'den beri gözlemci üye olduğu Afrika Birliği'ni ele almakta, Birliğin idealizmden rasyonalizme doğru bir yönelim içinde olduğunu ve kıtadaki güvenlik sorunlarına karşı henüz istenen caydırıcılığı sağlayamadığını açıklamaktadır. Muvaffak Cemil Çıtak ve Dr. Necati Alkan tarafından kaleme alınan makale, terörle mücadelede artık çok boyutlu yaklaşımların önem kazandığını ifade etmekte, Türkiye'nin ilk defa tecrübe ettiği Akil İnsanlar Heyeti uygulamasını, dünyadaki örneklerini karşılaştırmaktadır. Türkiye'nin önemli bir genel seçim arifesinde olduğu bu dönemde Yrd. Doç. Dr. Özge Çapuroğlu-Kuzu'nun makalesi teorik olarak seçim kurallarını, seçim mühendisliğini ve bunların seçimleri nasıl etkilediğini incelemektedir. Çapuroğlu-Kuzu, ayrıca seçim mühendisliğini ve bunun Türkiye'de siyasal katılım üzerindeki etkisini değerlendirmektedir.

Son yıllarda Türkiye dünyanın birçok ülkesinden yabancı öğrenci çekmektedir. Devletin başlattığı burs olanakları ve değişim programları yanı sıra vakıf üniversitelerinin de gayretleriyle Türkiye'deki üniversitelerde yabancı öğrenci sayısı gözle görülür biçimde artmıştır. Yrd. Doç. Dr. Farkhad Alimukhamedov, yaptığı çalışma ile üniversitelerdeki yabancı öğrencilerin Türkiye'yi tercih sebeplerini irdelemektedir. Alimukhamedov'un elde ettiği veriler uluslararası öğrencilerin Türk üniversitelerini bölgesel, kültürel ve finansal açıdan tercih ettiklerini göstermektedir.

Bu sayıda yorum ve makalelerin yanı sıra farklı konularda ufuk açıcı beş kitap değerlendirmesini okurlara sunmaktayız. Okurlarımızın diğer sayılar gibi bu sayıdan da istifade etmelerini umarım.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yorumlar / Commentaries

1915 Trajedisi “Soykırım” mı?

Ümit PAMİR _____ 1

Hatırlamama Kapasitesini Asıl Nerede Aramak Gerekir?

Altay CENGİZER _____ 9

Rusya’nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler

Yaşar ONAY _____ 17

Makaleler / Articles

Savunma Planlaması ve Stratejik Belirsizlik

Ali L. KARAOSMANOĞLU _____ 23

Turkish Foreign Policy Towards Armenia in 2008-2009: Impact On Azerbaijani-Turkish Relations

Rovshan IBRAHIMOV _____ 47

Güvenlik Politikaları Ekseninde Afrika Birliği: Teori ve Pratik

Engin AKÇAY, Bünyamin DİNÇER _____ 61

Terörden Kaynaklı Çatışmaların Çözümü ve Akil İnsanlar Heyeti Uygulamaları

Muvaffak Cemil ÇITAK, Necati ALKAN _____ 79

Seçim Kuralları, Seçim Mühendisliği ve Türkiye’de Siyasal Katılım Üzerine

Özge ÇOPUROĞLU KUZU _____ 101

The Analysis Of International Students Migration Towards Turkey

Farkhad ALIMUKHAMEDOV _____ 117

Kitap Değerlendirmeleri / Book Reviews

Rusyasız Dünya / Yevgeni Primakov

Ömer Faruk TÜRK _____ 133

Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri: Aziz Marun’ dan iç Savaşa Marunî Kimliği ve Çatışma / Yasin Athloğlu

Turgay DÜĞEN _____ 137

Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights / Engin Akçay, Erkan Ertosun, Farkhad Alimukhamedov, İkboljon Qoraboyev

Emre TURKUT ————— 141

Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye’de Milliyetçilik / Umut Özkırmı, Spyros A. Sofos

Melike AKOVA ————— 145

The Dying Sahara: US Imperialism and Terror in Africa / Jeremy Keenan

Hatice EKE ————— 151

1915 Trajedisi “Soykırım” mı?

BİLGESAM Araştırmacısı Dicle Sasaoğlu'nun Bilge Adamlar Kurulu Üyesi Büyükelçi Ümit Pamir ile mülakatı

SORU- Nisan 2015 Türkiye'nin aleyhine kullanılan “soykırım” suçlamasının 100. yılına denk gelmektedir. Günümüzde sadece siyasi boyutuyla ele alınan bu sorunun geldiği noktayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu tarihi sorunu değerlendirmeden önce o dönemin genel tablosuna bakmamız uygun olur. Tarihte bütün imparatorlukların yıkılışı ki Roma, Habsburg, Britanya ve Osmanlı imparatorlukları buna örnek olarak gösterilebilir, beraberinde sancılı, karmaşık, bazen felaketlerle dolu dönemlere sahne olmuştur.

Osmanlı, Trablusgarp ve Balkanlar'dan sonra Kafkaslar, Suriye ve Irak cephelelerinde, Çanakkale'de savaş halindedir. Ermenilerin “soykırım”ın başladığı tarih olarak algıladığı ve bazı Ermeni ileri gelenlerinin tutuklandıkları 24 Nisan 1915'te İngiliz donanması Çanakkale önündedir. Ertesi gün saldırıya geçeceklerdir. Sırpın ve Bulgarların bağımsızlıklarını kazanmaları, çöküntü halindeki Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı hedefleyen milliyetçilik cereyanlarını körtüklemiş ve “Doğu Meselesi”nin Osmanlı'nın parçalanması suretiyle kesin bir çözüme kavuşturulmasının artık zamanı geldiğini düşünen Rusya, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci Batı ülkeleri Ermenilerin bu hayallerini istismar ederek onları teşvik etmişler, kıskırtmışlar ve ellerinden gelen yardımlarda bulunmuşlardır. Ermeniler de maalesef bu vaadlere kanmışlardır.

SORU- Türklerin ve Ermenilerin yüzyıllarca barış içinde birlikte yaşayan dost milletler oldukları bilinmektedir. Bu çerçevede 1915 yılında alınan tehcir kararını nasıl yorumluyorsunuz?

Birden bire bu dostluğun bozulması için yani birisinin sabahleyin kalkıp da “hadi ben 800-900 yıldır birlikte yaşadığım insanları tehcire tabii tutayım” demesi için birşeylerin olması gerekir. Birşeyler oluyor ki hükümet tehcire başvuruyor. Bunlar nedir?

Çöküntü halinde bir imparatorluğa dönüşen Osmanlıyı bölmek isteyen büyük devletlerin himayesinde “Doğu Hıristiyanlarını Koruma Cemiyetleri” kuruyor, bunlar ayrıca federasyonlar da kuruyorlar. Bu misyonerlerin kışkırtıcı bir takım faaliyetleri mevcut. Yine bu dönemde bir takım Ermeni çeteleri oluşuyor. Bu çeteler isyanlar düzenlemeye başlıyor. Bazıları büyük kitleler halinde Rus ve Fransız ordularına gönüllü olarak katılıyorlar, özel taburlar kuruyorlar, onların uniformalarını giyiyorlar, Doğu’da ilerleyen Rus orduları ile birlikte düşmanla işbirliği yapan bir konuma geçiyorlar. Aynı durum Güneydoğu’da Fransızlarla da söz konusu.

Yaptıkları mezalime karşı yerel halkta tepkiler oluşuyor. Zaten kendileri de Milletler Cemiyeti’ndeki görüşmelerde “200 bin Ermeni’nin İtilaf devletlerine yardım amacıyla” yaşamlarını kaybettiklerini açıkça kabul ediyorlar. O tarihe kadar “sadık tebaa” olarak tanımladığı Ermenilerin savaş halinde olduğu ülkelerle işbirliğinde bulunmasını ihanet olarak algılayan ve parçalanma süreci içindeki Osmanlı, çaresizlik içinde tek seçenek olan tehcir kararını alıyor. Ermeniler özellikle Rusların ilerlediği bölgelerdeki lojistik ve destek yollarında etkin olmamaları için bölgeden uzaklaştırılıyorlar. Gönderdikleri topraklar Suriye gibi gene Osmanlı toprağı. Hatırlanacağı gibi, Holocaust’ta Yahudiler Almanya’nın savaşta olduğu başka bir ülke ile işbirliği yapmadılar ve onların uniformalarını giymediler. Ona rağmen onlar Polonya gibi Almanya’nın sınırları dışında bir ülkeye gönderildiler. Osmanlı ise Suriye topraklarına gönderiyor. 1993 yılında Fransız Le Monde gazetesine verdiği beyanatta Bernard Lewis “Osmanlı hükümetinin Ermeni ulusuna karşı kitlesel imhayı öngören bir planının olduğunu gösteren geçerli kanıt yoktur” derken bu hususa da ayrıca değinmiştir.

Bu çerçevede Ermenistan’ın ilk Başbakanı Kaçaznuni’in Taşnaksutyun Partisi’nin kongresinde yaptığı konuşmada “ortada bir emperyalist proje bulunduğunu”, “İngiliz işgalinin Ermeni umutlarını yeşillendirdiğini”, “kayıtsız şartsız Batı’ya bağımlılıklarını”, “Osmanlı ordularına karşı savaşmak üzere gönüllü birlikler oluşturduklarını”, “Türklerin savunma içgüdüleriyle hareket ettiklerini”, “tehcirin amaca uygun olduğunu” içeren ifadelerini hatırlamak ve hatırlatmak uygun olacaktır.

Tehcirin düzenli, kontrollü, kimsenin malına canına dokunulmayacak şekilde uygulanması yönündeki talimatlara rağmen, savaş halinde olan yerel Ermeni çetelerinin saldırılarının yarattığı öfke ve kin ile bazı olaylara tevessül ediyor. Bazı resmi görevlilerin de görevlerini büyük bir titizlikle yapmadıkları durumlar söz konusu. Devlet otoritesinin büyük ölçüde yıpranmasının yarattığı kargaşa ve zaafılar (açlık, salgın hastalıklar, ulaşım zorlukları, elverişsiz iklim koşulları, iâşe konusundaki ciddi imkânsızlıklar, yağma ve soygun gibi üzücü durumlar) nedeniyle Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadığı bu tehcir olayı bir trajedir. Hiç şüphe yok ki bu felaket karşısında bir empati duymak, tehcirin yol açtığı acıları paylaşmak, haksızlıklara uğramış olanlardan özür dilemek gerekmektedir. Bu acıların yaşandığı ortamda Osmanlı Müslüman halklarının da büyük acılar yaşadığı görülmektedir. Balkanlarda, Kafkaslarda milyonlarca ölü ve yaralı söz konusu. Bir o kadar insan da anayurtlarından sökülmişler ve Anadolu’ya sığınmak zorunda kalmışlardır. Sığındıkları topraklarda da savaş süregelmektedir.

Türk tarafında yaşanan bu trajediler için de üzüntü beyan etmek, empati duymak gerekmez mi? Aksi takdirde, bir tarafın uğradığı felaketi dile getirip öbür tarafın felaketini görmezlikten gelmek “seçici unutkanlığa” (selective amnesia) sığınmak olur.

Bir yıkılış döneminin geri planındaki tablo bu.

SORU- Türkiye ve Ermenistan'ın farklı tarih anlatılarına sahip oldukları aşikâr. Bu noktada Türkiye'nin tarihçilerden oluşan bir tarih komisyonunun kurulması önerisine nasıl bakıyorsunuz?

Ermeni tarihçilerle Türk tarihçilerin bir araya gelmesi fikri ilk defa 1978 yılında Başbakan Sayın Ecevit tarafından ortaya atıldı. Daha sonra 1989'da Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği bir sempozyum oldu. 2006 yılında İstanbul Üniversitesi bir konferans düzenledi. 2009'da yine Tarih Kurumu bir toplantı yaptı. Bunlara Ermeni tarihçiler katılacağız dediler. Bazen bir kişi geldi bazen hiç gelmediler. Tarihinizle yüzleşin diyorlar. Tarihinizle yüzleşirken “ben neyi neden yaptım” diye bakarsınız. Yüzleşmenin geniş ve kapsayıcı bir kavram olduğu unutulmamalı. Tarihle yüzleşirken o tarihteki bütün aktörlerle yüzleşmek, onlar ne yaptılar, ne ettiler onu da bilmek istersiniz. Yoksa “sen tarihe tek başına bak, ben ‘soykırım’ yaptım de, bu iş bitsin” denemez. Yüzleşmedeki tüm tarafların ortaya çıkması lazım, bütün tarafların elindeki belgeleri, bilgileri ortaya dökmesi lazım.

Ayrıca büyük kargaşa ve altüst olmaların söz konusu olduğu dönemlere, o tarihte cereyan eden olaylara bugünün gözlükleriyle, parametreleriyle, fikirleriyle ve değer yargılarıyla bakmamak lazım. O günkü dünyaya bugünkü gözlükle baktığımız zaman, başka bir tablo görmüş oluruz ve haksız yargı ve sonuçlara varabiliriz. Biz de bu olaylara, ne olup ne bittiğine o günün koşullarından hareketle bakalım diyoruz. Ermenileri tehcir etme planı var, ama Ermenileri soykırıma uğratmak gibi bir plan yok. Bunu kanıtlayacak hiçbir belge de yok.

Bizim okullarımızda, üniversitemizde çocuklarımıza anlattığımız tarihle sizin ki arasında büyük fark var. Bu anlatılar arasındaki farkı gidermemizin mümkün olup olmadığını araştırmak amacıyla tarihçilerle bir çalışma yapalım diyoruz. Tarihçiler baksınlar eldeki belge ve bilgiler nedir, bunları nesnel biçimde tarasınlar, varacakları sonucu kabul edelim diyoruz. Bundan çekiniyorlar.

Türk, Ermeni ve 3. ülkelerden de tarihçilerin katılacağı komisyon önerisine yanaşmayan Ermenilerin bu konudaki çekincelerine değinmek gerekte. Ermeniler tarih komisyonunun kurulup çalışmasının, “soykırım” iddialarını sorgulanabilir hale getirmesinden ötürü çekiniyorlar. Bu özgüven eksikliğinden kaynaklanan bir tutumu yansıtır. Elleri “soykırım” konusunda kesin, inandırıcı bilgi ve belge varsa korkmamaları lazım. Türkiye Osmanlı arşivini açmıştır. Rus arşivlerinde çok önemli belgeler var, bir kısmını Mehmet Perinçek yayınladı. Boston'da Ermeni arşivleri var, bir türlü açmıyorlar. Açarlarsa orada kendilerinin de neler yaptıkları ve belki de bu üzücü olayın, bu trajedinin öyle sanıldığı gibi başlamadığı ortaya çıkabilir diye çekiniyor olabilirler. Komisyon çalışmaları sonunda “soykırım” yapıldığı saptanırsa onu kabul ederiz diyoruz. Ama siz baştan “soykırım”

olmuştur deyip işe başlayalım dediğiniz zaman bizim, bir soyun “soykırım” gibi çok ciddi bir suçlamayla itibarının lekelenmesini kabul etmemiz söz konusu olmaz.

Ermenistan ile tarih konusundaki anlatılarımız farklı, ama tarihi yeni baştan yazamayız. Ermeniler bize “tarihi bir tek benim versiyonuma uygun şekilde yazalım” diyorlar. Bunu yapamayız, tarihi yazacaksak birlikte oturup bakmamız lazım. Tarihi yeniden yazamayacağımıza göre hiç değilse geleceği birlikte şekillendirebiliriz. Tarihteki travmaların esiri olup geleceği de travmatik bir yaklaşımla ele almamamız gerekir. Hiçbir ulustan tarihini unutmaması istenemez, tabi ki tarihlerini hatırlayacaklardır ama tarihteki travmalara günümüzdeki davranışlarımızı da etkileyecek şekilde bağlı kalır ve bugünkü ilişkilerimizi, yaklaşımlarımızı bu travmaların etkisinde şekillendirirsek sağlıklı bir konumda olmayız, bir takım hatalar yaparız ki bu hatalar bize pahalıya mal olabilir. Tarihi şekillendirmek lazımdır ama tek bir tarih anlatısını bir tarafa baştan empoze etmek de herhalde oldukça haksız bir durumdur.

SORU- 1915 yılında yaşanan olayları bugün “soykırım” olarak tanımlayan ve bu süreçte 1,5 milyon Ermeni'nin öldürüldüğünü iddia eden görüşler mevcut. Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Dışişleri Bakanlığı'na 1965'te girdiğimde hatta 1970'lere kadar sayı 500 bin civarındaydı. Rakamlar giderek arttı 800 bin, 900 bin şimdi 1,5 milyona kadar çıktı. Kaldı ki Türkler “soykırım” suçunu işlemişlerdir derken dikkat edilirse bunu belirli bir idareye değil bir ulusa yüklemeye kalkıyorlar. Srebrenitsa'da ve Ruanda'da idareler söz konusu fakat burada tüm bir ulus “soykırım”la itham ediliyor.

Ermenilerin tezlerinde dayandıkları iddialar Birinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan makaleler, misyonerlerin notları, bir takım hatıratlar ki bunların hiçbiri orijinal nitelikte değil. Üstelik de bunları çarpıtarak kullanıyorlar. Mesela hatırat-taki 5 cümleden 1'ini alıyor öbür cümleleri görmezlikten gelip o cümleyi de bazı eklemeler yaparak yayınlıyorlar. Saptırılmış versiyonlarla karşı karşıya kalınca her defasında bunları çürütme konumunda kalıyoruz.

1960'lardan sonra, özellikle Soğuk Savaş'ın da etkisiyle bir Ermeni aktivizmi ortaya çıktı, bu da Türklerin “soykırım” yaptığı tezine dayandı. Giderek bu Ermeni paradigması Ermeni kimliği ile eş anlama gelmeye başladı. Yani biz ancak Türk karşıtlığı üzerinden, Türklerin “soykırım” yaptığını iddia ettikçe Ermeni kimliğini canlı tutabiliriz algısı oluşmaya başladı. Böyle bir paradigma yaratıldığı zaman “ırkçı Türk”, “Hitler'e ilham veren Türk” gibi ifadelerle karşı karşıya kalınıyor. Bu yaklaşımın son derece siyasi bir yaklaşım olduğu aşikâr zira soykırım konusunda ortada hukuki ve bilimsel bakımdan bir oйдаşma mevcut değil. “Soykırım” olmuştur diyenler de var, hayır olanlar “soykırım” olarak tanımlanamaz diyenler de.

Bizde tarih eğitimi olmasa da tarih bilmese de “Ermeni soykırımı olmuştur” diyen Taner Akçam, Hasan Cemal gibi gazeteciler var. Buna mukabil 1 Mart 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Sir Eric Drummond “Türkiye'deki

azınlıklar baskıya uğramış ve başıboş çeteler tarafından katliamlar işlenmiştir. Ancak bunlar merkezi hükümetin kontrolü dışında cereyan etmiştir.” demiştir. (“Minorities were often oppressed and massacres carried out by irregular bands who were entirely outside the control of the central Turkish Government”). Ayrıca Doğu Perinçek davası var. Bu davada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Doğu Perinçek’in haklı olduğunu, 1915 olaylarına “soykırım” diyenler olduğu gibi böyle tanımlamayanların da bulunduğunu belirtmiştir. Tarihe siyasal bir açıdan değil, tarihci gibi bakmak lazım yani belgelere inmek lazım.

Hukuki bakımdan ortada “soykırımı” belgeleyecek bir şey bulunmamaktadır. Bilindiği gibi, 1948 Sözleşmesi soykırım için örneğin Holocaust ve Nurnberg’de olduğu gibi “yetkili bir mahkemenin”, “adil ve hukuka uygun” bir yargılama sonunda vereceği kararın, ayrıca “bir yok etme niyetinin” var olması gerektiğini ifade etmektedir. 1915 olaylarında “soykırım” ile ilgili bir mahkeme kararı ve imha niyeti söz konusu değildir. Zaten “soykırım” kavramı Almanya’da Holocaust’tan sonra ortaya çıkıyor. 1915’lerde “soykırım” kavramı diye bir kavram yok. Tabii bu kavramın o tarihlerde mevcut olup olmamasından çok, neyin yapıldığı önemlidir.

Şimdiye kadar Ermeni “soykırımı” konusunda 20 civarında ülkede, parlamentolarda ya karar alındı ya da deklarasyon yayınlandı. Mesela İsveç’te 150’ye karşı 151 oyla, bir oy farkla kabul edildi. Bazılarında parlamentoda kararlar milletvekili sayısının %10’unu oyuyla geçti. Kaldı ki siyasal bir konumda olan parlamentoların, kanun koyucunun tarihi olaylar hakkında kanun koymasına sağlıklı bir yaklaşım olamaz.

Bu noktada sömürgecilik zihniyetinden kalma algıların hala devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu algı “biz üstün toplumuz, sömürgecilik döneminde yaptıklarımız katliam sayılmaz çünkü biz uygarlık götürdük. Türkler ise Avrupa’ya yakışmayan barbarlar ve katliam yaparlar” üzerine kuruludur. Uygarlık götürdük deyip vicdanlarını rahatlatmak ve suçu kendilerinden geri olarak gördükleri toplumlara mal etmek söz konusu. Bunun geri planda var olduğunu akılda tutmamız gerekir. “Soykırım” temasının, Lozan Barış Antlaşması’ndan 50 yıl sonra uluslararası gündeme taşınmasında, ASALA gibi terör örgütlerinin işlediği cinayetlerin –ki bu çerçevede 31’i Türk diplomatı ve yakınları olmak üzere 90 kişi yaşamını yitirmiştir- yanı sıra Avrupa ve ABD’deki bu algının çok önemli rolü olmuştur. O kadar ki bu cinayetler karşısında bigâne kalmak veya olup bitenleri hoşgörüle karşılamak, bazı Batılı ülkelerde failleri yakalamamak veya asgari cezalarla salıvermek ölçüsüne varabilmiştir.

SORU- Nisan 2014’te Türkiye, 1915 olaylarında ölenler için Ermenistan’a taziyeler dileklerini iletmış ve iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi amacıyla bir sonraki adımın sınırın açılması konusunda olacağını sinyallerini vermişti. Alican Sınır Kapısı’nın açılması halinde bunun yaratacağı etkileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bilindiği gibi dünyada 8 milyon Ermeni var, bunun 3 milyonu Ermenistan’da, 2,5 milyonu Rusya’da -ki en büyük Ermeni diasporası Rusya’dadır-, 1,3 mil-

yon civarı ABD’de ve 500-600 bini de Fransa’da yaşıyor. 3 milyon nüfusu olan Ermenistan’ın gayrisafi milli hasılası 10 milyar dolar civarında. Türkiye ile ihracatı Gürcistan üzerinden oluyor. Bizim oraya ihracatımız 250 milyon dolar civarında, onlardan da 1 milyon dolar civarında ithalatımız var. 250 milyon dolarlık bir ihracat Türkiye açısından çok önemli bir rakam değil.

Ancak sınırın açılması sayesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye arasında bölgede kurulacak istikrarlı bir barış ortamı her bakımdan 3 ülkenin de yararına olur. Buraya doğrudan yabancı sermaye akışı artar, ekonomik ve sosyal ilişkiler dokusu oluşur, tarihle barışma süreci de kolaylaşabilir.

Sınırın açılmasının taşımacılık konusunda da bir takım olumlu getirisi olur; Gürcistan üzerinden olan yol kısılır, maliyetler düşer, Türkiye’nin Orta Asya pazarına kuzeyden de gitme imkânı doğar. Sınır ticareti hem Ermenistan hem de Türkiye’deki sınır bölgeleri bakımından kârlı olur. Ancak tüm bunların gerçekleşebilmesi için Yukarı Karabağ sorunu Ermenistan’ın adım atması gerektiğini düşünüyorum.

SORU- Bu noktada Ekim 2009’da ilişkilerin normalleşme süreci bağlamında iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanan Zürih Protokolleri’ni nasıl değerlendiriyorsunuz?

Protokollerde sınırın açılması öngörülüyordu. Yalnız Zürih Protokolü’nde bildiğim kadarıyla zımni, bazı kaynaklara göre ise daha kesin ABD vaatleri vardı. Bildiği gibi Yukarı Karabağ dışında reyon denilen 7 tane bölge var. Bunlar Ermeni işgali altında. Ermeniler bu protokolleri bizim meclise sevk etme sürecimize paralel olarak bazı reyonlardan çekileceklerdi. Bunu yapmadılar. O müzakerelerde ABD tarafının ‘‘siz merak etmeyin protokolü imzalarsanız, meclise sevk ettiğiniz aşamaya paralel olarak belli bir takvim çerçevesinde Ermeniler de bu reyonlardan çekileceklerdir’’ şeklinde bir vaadi olduğu görüşü doğruysa, bizim bu sözlü vaadlerle yetinmeyip bu anlayışı kâğıda dökmemiz lazımdı. ABD gibi büyük bir devletle iş yaparken çok dikkatli olmanız lazım. Benim anladığım kadarıyla biz bir sözlü vaatle yetindik, Amerikalılar Ermenileri ikna edemeyip de Ermeniler hiçbir reyondan çekilmeyince, Türk hükümetinin bunu parlamentodan geçirmesinin imkânı olmadı. Biz özellikle Yukarı Karabağ sorunu Azerbaycan’ı hesaba katmayan bir tutuma giremezdik. Bence hata orada oldu. Amerika vaatlerini gerçekleştirilemeyince biz de parlamentodaki süreci ileriye götüremedik.

SORU- Türkiye’nin iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için verdiği çabalar ortadadır. Peki, Ermenistan ne tür adım atabilir?

Zürih protokollerinin yürürlüğe girmesini sağlamak için Ermenistan’ın reyonların bazılarından çıkması olabilirdi, yapmadılar. Ortada enteresan bir durum da var. Ermeni diasporasıyla Ermenistan hep değişken rollere soyunuyorlar. Bazen Ermenistan yakınlardan yana tutum sergiliyor ama diaspora karşı çıkıyor, bazen de diaspora ‘‘bu iş artık bitirilmeli’’ diyor, bu sefer de Ermenistan hükümeti tutumunu sertleştiriyor. Günlük sıkıntıları çekenler Ermenistan’da yaşayanlar, diasporadakiler değil. Diaspora açısından bir de çıkar meselesi var. Diasporadaki

Ermeni kuruluşları, özellikle Amerika ve Fransa'dakiler bu işten epey para kazanıyor. Yani bir de işin mali yönü var. "Soykırım" temasını işlemekten nemalanıyorlar. Ermenilerin meseleye Erivan'dan soğukkanlılıkla bakarak "evet tarihte bir felaket oldu, Türkler bu felaketi kabul ediyorlar, ama bunun baştan 'soykırım' olmasına karşılar, oturup konuşalım" demesi lazım.

Bazı Ermeni aydınları, Ermeni halkı adına işlenen cinayetlerden ötürü Türklerden özür dilenmesi amacıyla bir metin hazırlamaya girişmişler fakat ASALA'nın kendilerini ölümle tehdit etmesi üzerine bu niyetlerini gerçekleştirememişlerdi. Örneğin bir diğer adım da bu projeyi canlandırmak olabilir.

Bir de bildiğiniz gibi 2015 Şubat ayında Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın protokollerin parlamentodan geri çekilmesi yönünde almış olduğu karar var. Karşılıklı iyi niyet adımlarının atılması beklenirken böyle bir kararın alınması hayal kırıklığı yaratmıştır.

SORU- Sizce Nisan 2015'te neler olacak?

2015 Nisan'da neler olacak bilemiyoruz, ama parlamentolardan çıkacak kararlarla Türkiye'nin baştan "soykırımı" kabul etmesi bekleniyorsa bu olmayacaktır. Ermenilerin yaklaşımı "soykırım" kararını tanıyan 21 tane parlamentodan hareketle bu rakam büyür ve o zaman Türkler bu suçu kabul eder yönündeyse, bunun gerçekleşebileceğini sanmıyorum. Ermeni ulusu eski bir ulustur, ama Türk ulusu da eski bir ulustur. Yani Ermeniler için tarih ne kadar kutsal ve önemliyse bizim için de kutsaldır. Türkler 1071'den itibaren yaklaşık 10 asra yakın birlikte yaşadıkları Ermenilerin elim trajedisini yadsımamaktadır. Ermeni trajedisini kabulleniyoruz, bunun için taziyelerimizi, empatimizi sunuyoruz ve acılarını paylaşıyoruz ama bizim de bir takım acılarımız var biraz da buna bakalım dendiği zaman da bize karşı cimri davranılmaması gerektiğini düşünüyoruz.

24 Nisan 2015'ten sonra 100. yıl da bittikten sonraki dönemde Ermenilerin tutumlarını yeni bir bakış açısıyla gözden geçirme imkânı bulmalarını, yeni dinamiklerin devreye sokulacağı yaklaşımların benimsenmesini diliyorum. Geleceği beraber şekillendirmemiz için bir 100 yıl daha beklemememiz lazım geldiğini düşünüyorum.

Hatırlamama Kapasitesini Asıl Nerede Aramak Gerekir?

Altay CENGİZER*

Paris'te Descartes Üniversitesi'nde 2015 Mart ayında Türkiye'nin güncel dış siyasetine ilişkin bir konuşma yapan Paris Büyükelçimiz Hakkı Akil'e Ermeni Gençlik Federasyonu üyesi olduğu anlaşılan bir genç tarafından nar suyuyla saldırıda bulunuldu. Bu olay, şüphesiz, dikkat çekici bir gelişme olarak, medyada da epey yer buldu. Ne var ki, Fransa'nın Roubaix şehrindeki bir lisede, Ermenilerin başına gelenin "soykırım" niteliğinde olmadığı yolundaki düşüncesini söyleyen bir Türk öğrencinin okuldan uzaklaştırılması; Türk asıllı olup da Avrupa'da siyaset yapmaya çalışan, lâkin Ermeni milletinin başına gelen trajedinin büyüklüğünü kabul etseler de "soykırım" tanımlamasıyla uyuşamayan onlarca kişinin yollarının kapatılması; ABD ve Batı'daki üniversitelerde okuyan öğrencilerimizin konu Türk Mutfağı'nın tanıtılması dahi olsa karşı karşıya kaldıkları suçlama ve garip güclükler gibi ülkemiz basınına o kadar da yansımamış irili ufaklı olayların sayısı giderek artmaktadır. Türk kimliği, "hatırlamadığı ve yüzleşmediği" için gittikçe daha ağır bir atmosfere doğru itilmektedir. Yıllardır Türkiye'ye tarihle yüzleşmesi, hafıza çalışması gerçekleştirmesi yönünde biteviye yapılan çağrıların yüksek ahlâkla pek de ilgili olmadığı, insanî kaygılarla hareket etmekten çok siyasi hedefler gözettiği önümüzdeki haftalarda daha fazla ortaya çıkacaktır.

Gerçekten, ne zamandır Türkiye'nin bir gökkuşağının altından geçip kendini suçlarından arıtması, ruhunu temizlemesi isteniyor. Ne var ki, memleketimizin en önde gelen aydınları dahil kimse, esas sorunun "tarihle yüzleşmek" değil "tarihin içinden geçmek" olup olmadığını soruşturuyor. Ne de kimse Türk ve Ermeni milletlerinin yeniden buluşmalarının sağlanmasının gerçekçi şartlarıyla ilgili

*Büyükelçi, Dışişleri Bakanlığı'nda Siyaset Planlama Genel Müdürü. *Adil Hafızanın Işığında: Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu* başlıklı kitabı, Ekim 2014'de Doğan Kitap tarafından yayınlanmıştır.

gözüküyor. Böylece, 1915'in yüzüncü yıldönümüne çeyrek kala, Ermeni milletin ruhî kurtuluşu, en ağır bir suçta üstlenmesi istenen Türk milletinin ruhen dibe batmasına bağlı kılınmış durumda tutuluyor. Türkiye'nin açılımları ise ya küçük görülüyor ya da taktiksel ve samimiyetsiz manevralar olarak nitelendiriliyor.

Holokost, Nuremberg Mahkemeleri'nde binlerce sayfa doküman, fotoğraflar, günlükler, akla gelebilecek her türlü kaynak üzerinden hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ispat edilmişken, soykırım fikrini soruşturan kesimler kendilerine tek bir sayfa gösterilmesini istediklerinde, derhal "belge fetişisti" olmakla suçlanıyor, en basit bir sual dahi derhal inkârcılık suçlamalarıyla karşı karşıya kalmak için yeterli oluyor. Halbuki, Elie Wiesel örgütlü toplumun dev koalisyonunu anlatır, Nazi Almanyası'ndaki ölüm fabrikalarının filozoflarla psikologların, bilim adamlarıyla mühendisler, hukukçular ve aristokratların, sanatseverler ile katiller ve sadistlerin güçlerini birleştirmeleri sayesinde mümkün hale gelmiş olduğuna işaret eder.¹

Türkiye'nin Ermeni unsurunu yitirmekle bütün bir yüzyılı en geniş anlamda daha fakir geçirmek zorunda kaldığını yazılı olarak dile getirmiş bu yazarın dahi "insanlığı," aşırı Ermeni sitelerinde hedef gösterici şekilde sorgulanabiliyor. Ufuk açıcı, kalıcı ve aşkın bir anlaşmaya böyle mi varılacak?

Türkiye'yi suçlamayı bir nevi otomatizme bağlamış, önyargılarını hiçbir şekilde gözden geçirmek istemeyen çevreler, ne gariptir ki, zamanında her bir zenci çocuk için 1 cent harcanırken, her bir beyaz çocuk için 1 dolar harcanan bir ülkeden geldiklerini unutup da Anadolu'da faaliyetlere girişen misyonerlerin yanlı hatıralarına dokunulmazlık zırrı biçip, belge fetişizmi yaptıklarının farkındalar mı diye sormak gerekir. Yedi yaşındaki kızının yeteri kadar kauçuk toplamadığı için kesilmiş bileklerine bakan zavallı Afrikalı babanın fotoğrafını görmeye katlanabileceklerini düşünenler, Philipp Blom'un *The Vertigo Years* isimli kitabının 100. sayfasına bakabilirler.² Mavi Kitap olarak da bilinen Bryce Raporu'nun müellifi Lord Bryce'in daha Birinci Dünya Savaşı da kopmamışken 15 Temmuz 1914 günü Balkan Komitesi'nin yıllık kongresinde yaptığı açış konuşmasında "*Türkler ele geçirdikleri yerleri harap eden soyguncular çetesinden başka bir şey değildir*" ifadelerinde bulunduğu da mı yalandır? Değişmez şahit Morgenthau, İstanbul'da büyükelçilik yaptığı 26 ay boyunca bir tek kez Payitaht dışına çıkmış mıdır? Keza Morgenthau'nun Türkler hakkında söylediği tek bir iyi söz gösterilebilmekte midir? Bu zihniyete sahip kişilerin inandırıcılıkları da mı soruşturulamayacaktır?

Morgenthau'nun İstanbul'dan sonra Atina'da büyükelçilik yaptığı ise hemen hiç bilinmez. Morgenthau, Atina'daki göreviyle ilgili olarak da *I Was Sent to Athens* başlığıyla bir anı kitabı yayımlamıştır. Kitabın giriş paragrafı, yazarın daha ilk cümleleri, dağ silsileleri gibi yoğun önyargılarını ve bilimsel gözlem ve çalışmaya hiçbir şekilde müsait olmayan zihin yapısını ortaya koyması bakımından son derece ilginçtir:

¹ Elie Wiesel, "The Holocaust as Literary Inspiration," 6. Dimensions of the Holocaust, Elliot Lefkowitz (ed) içinde Evanston, 1996

² Philipp Blom, *The Vertigo Years: Europe, 1900-1914*, sh 100, Londra, 2008

“Bu kitabımda size bir destanın hikâyesini anlatmak istiyorum. Etrafımız kahramanlarla dolu: İşte ulus inşasındaki dehasıyla modern bir Pericles olan Venizelos, lider olmak için dünyaya gelmiş Karamanos ise bir Aşil gibi parlıyor; akıllı, iyi kalpli, enerjik Delta, Hector gibi güçlü ve daha iyi bir davanın ardından giden Charilaos, para, cesaret ve büyük bir gönlün sahibi Diomede ve sayfalar açıldıkça isimleri ve yaptıklarıyla karşımıza çıkacak daha birçok kişi...”

Bu dramının sahnesi hem tarihin kendisi kadar eski hem Los Angeles’in en yeni banliyösü romantik Nea Smyrni kadar da yeni; o İzmir ki, daha altı yıl öncesine kadar büyük bir liman kentiyken, şimdi Türk idaresi altında yeniden çürümektedir... Tarihindeki en kalabalık olduğu zamanı yaşayan, altın çağlarındaki kadar hareket ve bereket içindeki ölümsüz Atina... Büyük İskender’den Haig ve Foch’a kadar bütün büyük kumandanları tanımış kozmopolit Selanik ve Lord Byron’ı öylesine büyüleyip heyecanlandırmış o Yunan adaları...”³

Kuşkusuz, Venizelos Pericles değildi, Charilaos da her ne demekse Hector kadar güçlü... Karşımızda okuyucusuna daha cazip gelecek bir üslupla yazmış olmak için eski Yunan’la birtakım benzerlikler kurmaya çalışan bir yazar değil, bilimsellik adına önümüze birkaç kırıntı dahi koyamayacak hastalıklı bir ruh hali ve düşünün bir zihinsel yapı durmaktadır. Jön Türkler ve Türkiye için söyleyebilecek tek bir iyi şey bulamamış; Mustafa Kemal önderliğindeki Türkiye’nin Bulgaristan’la birleşip Yunanları katletmeye başlayacağını da iddia etmiş olan Morgenthau, birtakım Yunan politikacıları ise destansı kahramanlar gibi sunabilmektedir. *I Was Sent to Athens* New York’ta 1929 yılında yayımlandığına göre, İzmir’in “altı yıl” öncesine yapılan gönderme de doğrudan doğruya şehrin Yunan işgali altında olduğu döneme bir atıf teşkil etmektedir. Böylece, İzmir’in sadece Yunan işgali altındayken büyük bir liman kenti olduğunu anlamamız gerekir.

Ermeni anlatısını tekrarlayan çevrelerin sürgit öne çıkardıkları Nemrut Mustafa Paşa mahkemeleri İstanbul işgal altındayken cereyan etmemiş midir? Bu mahkemenin salonlarında İngiliz askerleri nöbet tutmamakta mıydı?

1912-13 Balkan Harpleri’nde yarım milyon Türk ve Müslümanın başına gelen Felâket’ten söz edilince, bu insanların niçin hatırlanmadığı, niçin Avrupa’da bu konu hakkında hiç ama hiç durulmadığı soruşturulunca da en ağır inkârcılık suçlamalarıyla karşılaşmak işten bile değil... Niçin bu insanlar adetâ asit yağmuruna uğramış tek hücreli canlılar mertebesine düşürülüyor? Halbuki aynı zaman düzlemi içinde vuku bulmuş bu olayları birlikte anlamaya çalışmak doğru olurdu. Kimsenin acısını küçümsemeden, acılar arasında bir hiyerarşi yaratmadan kendi acılarımızı da hatırlamak mümkün ve gereklidir.

Büyük trajedilerde hayatlarını kaybeden on binlerce masum insanın çok değerli hatıralarına yapılabilecek en büyük saygısızlık, buradan güncel siyaset çıkartmaya çalışmak, tüm bu zavallıları basit bir siyasi enstrüman, bir cins twitter mesajına

³ Henry Morgenthau, *I Was Sent to Athens*, Doubleday, Doran & Company, 1929, 11.

indirgemektir. Hiçbir büyük toplumsal hadise tek yanlı anlatımlarla izah edilemez. Bugün yaşayanların görevi, geçmişe karşı merkantilist olmak değil, gelecek nesillerin mutluluk ve refahını gözetmektir. Ermeni meselesi bağlamında da gözetilmesi gereken, taraflardan birinin kendi kendini kırbaçlamasını zevkle seyretmek ve bir tarafı cezalandırmak değil, hep gelecekteki Türk ve Ermeni nesillerinin yüksek ve kalıcı menfaatlerini akılda tutmak, göz önünden ayırmamaktır.

Türkiye, önceki dönemler bir kenara, daha 1970’li yıllardan itibaren Ermeni meselesini kimliğine bir saldırı olarak görmeyip de sadece bir dış işleri meselesi olarak algıladığı, bu yüzden de konuyu olduğu gibi Dışişleri Bakanlığı’nın görev sahasında telakki ettiği için hatalıdır. En başından itibaren aslı hedefin meselenin insanî özünü yakalamak olduğunu anlatabilmeli, TMMOB’den Eczacılar Birliği’ne, barolarımızdan esnaf derneklerine sivil toplum kuruluşlarımız, Batı’daki karşıtlarının dikkatini meselenin çok farklı boyutlarına çekmeye çalışmalıydı. Yahut, şöhretli köşe yazarlarımızdan hiçbiri yıllar boyunca hiçbir Batı üniversitesinde boy göstermedi, 1915’i dışarda tartışmak için kimse bir istek ortaya koymadı. Yaklaşım bu derece sığ olunca, örneğin son dönemdeki bilimsel çalışmalarla aslında ne denli büyük bir tehdit olarak meydana çıktığı ortaya konulmuş bulunan Ermeni İsyanı keyfiyetinden ya hiç bahsedilmez oldu ya da isyan önemsiz ve ölçeği küçük gibi gösterildi.⁴

Tüm bir millet ve nesile büyük bir suçlama isnat etmekte beis görmeyen çevreler, ne Çarlık Rusyası’nın daha 21 Şubat 1914 tarihinde yapılan Büyük Encümen toplantısında İstanbul ve Boğazlar’ı ele geçirmek yolundaki kararlılığını billûrlaştırdığını ve Çar’ın bu yolda çok iyi listelenmiş bir takım askerî ve diplomatik hazırlıklara girişilmesi yönünde talimat verdiğinden ne de bu toplantının hemen öncesindeki Liman von Sanders Krizi sırasında Rusya’nın ortaya dökülen hedeflerinden haberdar gözüküyor. Aynı şekilde, İtilâf devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünü garanti etmiş olduğu, Osmanlı Hükûmeti’nin ise buna rağmen savaşa girdiği iddia edilebiliyor. Halbuki, İtilâf devletleri böyle bir garantiyi olması gerektiği gibi ikili düzeyde, devletten devlete vermeye yanaşmamış, İtilâf bloğu olarak vermek istemişti. Bir diğer deyişle, Osmanlıların yönelttiği çok haklı “neticede bir siyasi yapı olan İtilâf ortadan kalkacak olduğunda, bu garantinin neyin üzerinde duracağı” sualinin cevabı yoktu. Kimse Talât Paşa’nın daha Mayıs 1914’de Yalta’ya giderek Çar ve Sazonov’la bir anlaşmaya varmak hususundaki girişimlerinden bahsetmiyor, savaş patladıktan sonra yine Çarlık Rusya’sı nezdinde yapılan barışçı girişimler de bilinmiyor.

Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’na müdahil olmasına yol açan 29 Ekim Karadeniz Hadisesi ise Karadeniz’de on yıllardır süren stratejik rekabet ve o andaki askerî-stratejik durumdan soyutlanarak bir Alman plânı gibi sunuluyor, Almanya’nın bir müttefik mevkiine hangi zorluklar alt edildikten sonra getirildiği, Almanya’da başta İstanbul’daki Büyükelçi Wangenheim olmak üzere hemen kimsenin Osmanlıları müttefik olarak görmek istemediği de bilinmez-

⁴ Bu konuda özellikle Edward J. Erickson’un eserlerine müracaat edilebilir.

den geliyor. İngiltere'nin tüm bedelleri ödenmiş, Osmanlı hanımlarının uğrunda yüzüklerini satmış oldukları, memurların zaten zar zor ellerine geçmiş maaşlarını bağışladıkları *Sultan Osman* ve *Reşadiye* zırhlılarına daha Avrupa'da savaş dahi patlamamışken, 28 Temmuz tarihinde nasıl el koyduğu, hatta son taksitin de bankaya yatırılmasını beklediğini hatırlatmak ise bu ortamda ayıp sayılıyor olmalı...

Dönemin en büyük deniz gücü olsa da kıtadaki savaşta işe yarayacak düzey ve nitelikte bir kara ordusuna sahip olmayan İngiltere'nin Almanya'ya karşı kesinkes ihtiyaç duyduğu Rusya'yı safta tutabilmek için İstanbul ve Boğazların sözünü verdiği, bizzat Dışişleri Bakanı Grey'in İstanbul ve Boğazları *glavnyii priz*, yani savaşın büyük ikramiyesi olarak tanımladığı da unutuluyor. Şüphesiz, İstanbul ve Boğazlar Çarlık Rusya'sının aklına Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdi diye gelmedi... Hindistan'a giden yolları tahkim etmek yolunda Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalara ayırmak da İngiltere'nin aklına Osmanlılar savaşa girdi diye gelmedi. Bu apaçık gerçekliği yok mertebesine indirgemeye çalışmak, bütün bir 19. yüzyılın ikinci yarısını işgal etmiş Şark Meselesi'ni yok saymakla eşdeğerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden hayatiyet bulması, pekâlâ bir Ermeni ideali de olabilirdi. İkinci Meşrutiyet'in içinde barındırdığı en mühim söz de herhalde buydu ve bu yolda çok da mesafe alınmıştı. Şüphesiz, o zaman Şark'ın da kaderi çok farklı olacaktı. Oluşmakta olan, yani kazanımlar temelinde istidat kazanmış, yön bulmuş, gittikçe de daha fazla kuvvetlenme kapasitesini elde etmiş, yatırımı yapılmış ve yüzünü göstermeye başlamış bir gelecek söz konusuydu.

Bugünden bakıldığında ne kadar paradoksal gözükse de Ermenilerin bu ideal peşine düşmeleri, aslında kendi açılarından da en emin ve doğru yolu teşkil edebilecekti. Güçler dengesi de bunu gerektiriyordu. Ermeni örgütsel milliyetçiliğinin çok güvendiği Çar II. Nikola, Osmanlı İmparatorluğu'yla savaş başlayalı henüz üç hafta olmuşken, 21 Kasım 1914 günü Fransız Büyükelçisi Paléologue'la yaptığı görüşmede, Ermenistan'ın ya Çarlığa ilhak edilebileceğini ya da Çarlığın koruması altında olacak şekilde idarî muhtariyete kavuşturulabileceğini söylemişti.⁵ Yani, Rusya'nın Ermeniler için aklından geçirebildiği en ileri statü, idarî muhtariyetten ibaretti. Rusya, 1915 baharında da Ermenilerin birleşik Ermenistan içinde telakki ettikleri Çukurova'nın Fransız nüfuz sahasına devredilmesi hususunda Fransa'yla anlaşmıştı. İtilaf Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kazanması halinde dahi Birleşik Ermenistan'ın kurulamayacağı, Ermenilerin Rus ve Fransız nüfuz sahaları arasında taksim edileceği belliydi. Kaldı ki, Çarlık Rusya'sı bir de mujikleri (Rus köylüleri) ve Rus Kazaklarını Doğu Anadolu'ya yerleştirme planları yapmış, işgalle birlikte bu işe de girişmişti.

Ne var ki, Osmanlıların millet-i sadıkası, daha entelektüel ve daha eğitilmiş olmasına karşın, bu aslı menfaat birlikteliğini liderliğinin büyük kesimleri itibarıyla teşhis edebilmiş değildir. İmparatorluktaki özel konumlarının siyasi karşılığının

⁵ Maurice Paléologue, *An Ambassador's Memoirs*, Cilt I, New York, 1925, 192.

ne olabileceğini çok daha iyi fark edebilmek durumunda olan, kendilerini Batı-Hıristiyan âleminin parçası, fakat en az o kadar da Şark-Osmanlı medeniyetinin unsuru olarak görebileceği ümit edilen Ermeni liderliği, hep farz edileğeldiğinden, herkesin hemen kabule yatkın olduğundan çok daha az sofistike olduğunu ve ancak basit mantık yürütmeleriyle çalıştığını ortaya koymuştur. Dahası, çokuluslu bir imparatorlukta, özellikle de çoğunluk oluşturmadıkları topraklar üzerinde arzulanan neticelerine kavuşturulması olanaksız, tekelci ve radikal bir siyasi çizgiden zerrece sapmayıp olağanüstü büyük riskler üstlenmekte sakınca görmeyerek, bu mukadderat anında büyük stratejiyi okuma becerisinden ne derece yoksun olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Doğu Anadolu'daki usanç verici asayişsizlik dışında hangi sebepler ileri sürülebileceği soruşturulduğunda, kesinkes tavizsiz ve tedhişten yana bir siyasetten vazgeçilmemesini ve Osmanlı İmparatorluğu bir ölüm-kalım mücadelesi içindeyken büyük çaplı bir isyana yönelmiş olmasını, proto-faşist bir milliyetçiliğin boy verip kendi üzerinde tahakküm kurmasına izin verilmesini haklı çıkarmaya yetecek izahat hiçbir şekilde ortaya konulamamaktadır. Gerçek sebep, Balkan Harpleri'nden sonra kırk günde Avrupa'da sona ermiş Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'da da sona ereceği beklentisinin had safhaya çıktığı bir zamanda radikal Ermeni liderliğinin, mitolojiye dayalı "idealize" bir geleceği tercih etmiş, her türlü kargaşa ve felaketi dahi göze alarak sislerin ardında belli belirsiz gözükken bir bağımsızlık fikrine yönelmiş olmasıdır.

Tehcirin sonuçlarına, zavallı çoluk çocuğa, amele taburlarındaki Ermenilerin fotoğraflarına bakıldığında, bunların da nasıl biçare insanlar oldukları görüldüğünden, bugünkü münakaşada o dönemdeki liderliklerinin kapasitesini herkesten önce Ermenilerin kendilerinin soruşturması doğru olurdu. Lakin bunu hiç yapmış değillerdir. Ancak, Taşnak ve Hınçak liderliklerinin hangi nedenlerle ve neye güvenerek bu derece riskli bir yola gözü kara girdikleri bir muamma olmaktan çıkarılmak durumundadır.

Taşnaksutyun'un 2-14 Ağustos tarihlerindeki Erzurum Kongresi'nde aldığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlığının sağlanması ve Rusya, İngiltere ve Fransa'yla çatışmaması kararı, uygulanabilir olmaktan çok uzak düşen; kendini gittikçe dayatan realiteler ve sahadaki gelişmelerle de hiçbir bağlantısı olmayan, üstelik diaspora etkisini öne çıkartıp Osmanlı Ermenilerinin aslı menfaatlerini gözetmeyen bir karardı. 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'da Arşidük Franz Ferdinand, Sırp milliyetçisi bir örgüt üyesi tarafından katledildiğinde, Aralık ayı sonuna kadar 30 milyon lira harcaması gereken Osmanlı İmparatorluğu'nun kasasında sadece 92.000 lira bulunmaktaydı. Çanakkale'nin kahramanca savunulmasında kullanılmış obüsler de Türkiye'de üretilmemektedir.

İşte, gerçek bir tartışmanın hiçbir boyutu yerine getirilmemiş olduğu için bugün insanî özünden tamamen kopartılarak, siyasileştirilmiş bir tartışma içindeyiz. Üstelik, "soykırım" tanımlamasını kullanan çevreler, birdenbire ahlâki yüksek tepeleri de ellerine geçirdiklerini zannediyorlar.

Lâkin, Şark'ın kadim uluslarını lââyık oldukları bir gelecek beklemektedir. Bu yüzyıl da önceki iki yüzyılda olduğu gibi heba edilecek değildir. Yeni yetişen nesilleri olabilecek en düşmanca duygularla yetiştirmek, yabancı parlamentoları da bir karşılaşmanın arenalarına çevirmek çıkar yol değildir. İsveç Parlamentosu 150'ye karşı 151 oyla soykırımı kabul etti diye sevinmek neden? Şimdi, karşımızda tam 150 "inkârcı" İsveç milletvekili mi var demeliyiz? Beş yüz küsür üyesinin salonda olmadığı Fransız Parlamentosu 34 oy farkla bir karar geçince karşımızda makbul bir karar olduğunu mu düşünmeliyiz?

Türkler ve Ermeniler birbirlerinin peşine düşmek yerine birbirlerinin yanına gelmeye çalışmalıdırlar. Türkiye, bu yöndeki samimi istekliliğini ortaya koymuştur.

Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler

Yaşar ONAY*

Adına Rusya denilen bu ülke, Moskova prensliğinden büyük bir imparatorluğa doğru adım adım yol almış, önce Çarlık, ardından Sovyetler Birliği, sonra da Rusya Federasyonu olarak insanlık tarihinde yer almıştır. Yüzyıllar boyunca iki kıtada birden toprağı olan Rusya, tarihin her döneminde ön plana çıkmış ülkelerden birisidir.

Ancak tarih boyunca Batı'nın ekonomik modelleri Rusya'da sürekli olarak aksamış ve hiçbir dönemde Rusya, Batı'nın beklediğı ve istediğı yolda ilerlememiştir. Bugün de Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra Rusya'nın Batılı bir ülke olacağı umutları yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış, hatta bazı uzmanlara göre de eski Sovyetler Birliği'nin yeniden kurulacağı söylenmeye başlanmıştır.

Orta Doğu bölgesi dün olduğu gibi bugün de Rusya'nın ulusal güvenliğini doğrudan tehdit eden bölgelerin başında gelmektedir. Soğuk Savaş'ın bitimini takip eden sürecin başlarında, Rusya'nın güvenlik algılamalarında zorunlu olarak meydana gelen değişiklikler, Rusya'nın bölgeye yönelik bakışında bazı değişimlere neden olduysa da, ABD'nin "Büyük Orta Doğu Projesi"ni (BOP) ilan etmesiyle birlikte Rusya yeniden bölgeye yönelik ilgisini artırmaya başlamıştır.

Günümüzde Rusya'nın genel de Orta Doğu, özelde ise Suriye politikasının şekillenmesine etki eden faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Bölgenin stratejik önemi
2. Siyasal İslam'ın giderek artan gücü ve yarattığı tehdit
3. Fosil Enerji kaynakları için artan rekabet

*Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekanı, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölüm Başkanı

4. Uluslararası saygınlık

5. Bölgedeki güçler dengesi

Nitekim, Aralık 2014'te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Rusya'ya yönelik tehditlerin değerlendirildiği Askeri Doktrini ilan etmesi ve Rusya için en büyük tehdit olarak NATO'yu göstermesi de oldukça anlamlıdır.¹

Ayrıca Rusya Güvenlik Konseyi tarafından yapılan yazılı açıklamada yeni doktrinde Ukrayna, Kuzey Afrika, Suriye, Irak ve Afganistan'daki gelişmelerin Rusya'ya çok ciddi tehditler doğurduğu ifade edilmiştir.²

Rus stratejilere göre; Tunus'tan başlayan ve Suriye ile devam eden gelişmelerin temel amacı, bölgenin ABD'nin çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırılması ve potansiyel tehdit oluşturan rejimlerin ortadan kaldırılmasıyla, Orta Doğu'daki enerji kaynaklarının denetim altına alınmasıdır.³

Rus Orta Doğu uzmanları, "Büyük Orta Asya Projesinin" (BOAP) BOP'un bir uzantısı olduğunu ve eğer BOAP hayata geçirilecek olursa Rusya Federasyonu'nun yakın çevresinde ciddi sorunlarla karşı karşıya kalabileceğini dile getirmektedirler.⁴ Görüldüğü gibi Rusya, BOP'un temel amacının sadece Orta Doğu ülkeleri ile sınırlı kalmayacağına ve bu projenin aynı şekilde bir bütün olarak algılanan Güney Kafkasya ile Orta Asya'yı da değişim havasına tabi tutacağına ve bölgenin ABD'nin kurmaya çalıştığı dünya düzenine uygun olarak yeniden yapılandırılacağına inanmaktadır. Kısacası Rusya ABD'nin bölgedeki varlığını ve yapacağını ilan ettiği rejim ile sınır değişikliklerinin bir süre sonra kendisine yöneleceğini, ilk adım olarak da Rusya'nın yakın çevre olarak kabul ettiği, Güney Kafkasya ile Orta Asya'ya yayılabileceğini; bir sonraki adım olarak da doğrudan kendi güvenliğini tehdit edecek hale geleceğini düşünmektedir.

Diğer yandan Suriye, geçmişte SSCB'nin, günümüzde de Rusya Federasyonu'nun (RF) bölgedeki en önemli müttefiklerinden birisidir. Bunun en önemli nedeni de Suriye'nin RF açısından stratejik öneminin çok fazla olmasıdır. Rus stratejist Kanat Ydyrys'e göre Rusya'nın Suriye konusunda Batı müdahalesine karşı gelmesinin temel nedeni Rusya-Suriye ilişkisinden çok, Rusya-İran ilişkisinde gizlidir. Dolayısıyla, Rusya açısından Suriye, bir çıkış noktası değil, İran'a yapılacak bir ABD-İsrail müdahalesinin önündeki set anlamını taşımaktadır.⁵

Diğer nedenlere bakarsak; Rusya'nın Suriye sahilinde bulunan Tartus askeri limanı (1971'den beri) Rus askeri gücünün Akdeniz'deki varlığı açısından önem taşımaktadır ve Suriye'ye karşı yapılacak müdahalelere karşı caydırıcı güç ola-

¹ "Rusya'da yeni askeri doktrin: En büyük tehdit Nato" http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/12/141226_rusya_askeri_doktrin, Erişim: 27.12.2014

² A.g.e.

³ Kanat Ydyrys, Rus Yazarların Gözünden Rusya'nın Yakın Çevresi ve Orta Doğu-Suriye Politikası, <http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=908&konu=0&bolge=0>, Erişim: 19.12.2014

⁴ A.g.e.

⁵ A.g.e.

rak durmaktadır. Şam rejiminin yıkılması, Rusya'nın bölgede var olan tek üssünü kaybetmesi anlamına gelecektir. Esad rejiminin yerine diğer grupların gelmesi Rusya'nın Suriye iç çatışmasında karşı tarafı tutması nedeniyle, eski haklarından da yoksun kalacaktır. Bunu önlemek için Rusya hem Esad rejimine limanını kullanarak destek çıkmış hem de Tartus deniz üssündeki filosunu daha da güçlendirmeye gitmiştir.⁶

Rusya'ya göre, "Arap baharının" nihai hedefi İran olup, amaç İran enerji kaynaklarına Batı tarafından ulaşılabilecek bir sistemin oluşturulmasıdır. Bu, doğrudan Rusya'nın ekonomik çıkarlarını tehdit edecek bir davranıştır. Zira ABD ve Batı, İran'ı istediği hizaya getirerek, kurguladığı sistemi yerleştirirlerse, ABD ve AB ek enerji kaynakları sağlayacak ve süper güç statüsüne erişmek için enerji gelirlerini arttırmaya çalışan Rusya'nın bu amacına ulaşmasını engelleyecektir. Ayrıca Rus uzmanlarına göre, Tunus'tan başlayan ve Suriye ile devam eden, ayrıca nihai hedefi İran olan "Arap baharının" ABD'nin hedeflediği şekilde başarıya ulaşması durumunda, bunun enerji anlamındaki bir ucunun RF'nin yakın çevresi olan Türkmenistan'ı etkileyeceği endişesi ciddiye alınmalıdır.⁷ Günümüzde Türkmenistan kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmak için Batı ülkelerinin çeşitli projeleri hali hazırda beklemektedir, İran'ın tasfiyesinden sonra, bu projelerin hayata geçirilmesi sağlanabilir.

Rus stratejilerine göre Suriye krizi dıştan ihraç edilen suni bir krizdir ve bu krizin temel oyuncularını ABD ve AB ülkeleri, Suudi Arabistan, Türkiye ve RF'dir. Bu bağlamda; Suriye krizinin önümüzdeki süreçte ne şekilde sonuçlanacağı bu aktörlerin tutumlarına bağlı olarak gelişecektir.⁸ Rusya, Suriye üzerinde doğrudan siyasi etkiye sahip bir devlettir. İki ülke arasında SSCB döneminden kalan askeri ittifak ilişkileri mevcuttur. Bu nedenle Rusya şimdilerde Suriye'deki mevcut rejime destek vermektedir, ancak uluslararası sistemde Esad yönetimine karşı baskıların artması durumunda, Suriye yanında askeri güç kullanmasının kendisi açısından büyük sorunları ortaya çıkarabileceğinin de farkındadır.⁹

Nitekim, Rusya ilk olarak Batı'nın Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde Beşar Esad karşıtı bir karar çıkarmasını engelleyerek, Suriye'ye yapılması ihtimal dahilinde olan bir askeri hareketin hukuki meşruluğunu ortadan kaldırmış ve Suriye'ye askeri destek sağlamaya başlamıştır. Kuznetsov Uçak Gemisi dahil savaş gemilerinin bölgeye gönderilmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir. Rusya Devlet Başkanı Putin, bunlarla da yetinmeyerek Suriye ordusundaki askerlerin ve bürokrasisindeki memurların maaşlarını ödeyerek, devlet mekanizmasının çökmesinin önüne geçti.¹⁰

⁶ Sabir Askeroğlu, *Rusya Suriye'de Neden Direnmiyor*, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/05/27/7013/rusya-suriyede-neden-direnmiyor> Erişim: 19.12.2014

⁷ Kanat Ydyrys, A.g.e.

⁸ A.g.e

⁹ Sabir Askeroğlu, A.g.e.

¹⁰ A.g.e.

Öte yandan; Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD), Irak ve Suriye'de çok kısa zaman içerisinde önemli yerleşim birimlerini ele geçirmesi ve bölge üzerinde kontrolünü sağlayarak etkisini artırması Orta Doğu'da yeni bir güvenlik açığını ortaya çıkarmıştır.¹¹

Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un, dönemin Irak Başbakanı Haydar al-Abadi' ve Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallem'le gerçekleştirdiği görüşmelerde bu ülkelere başta İŞİD olmak üzere terörizme karşı mücadelelerinde destek verdiğini açıkladı.

Rusya'nın bu politikası birkaç nedene bağlıdır.¹²

- Rusya Irak'ı destekleyerek Bağdat üzerinden Orta Doğu'da etkisini artırma fırsatı bulacaktır.
- Moskova, Bağdat'la ilişkilerini SSCB'yle Baas rejimi arasındaki düzeye tekrar döndürmeyi hedeflemektedir. Ancak bu ilişki artık ideolojik yakınlıktan ziyade daha çok stratejik işbirliği düzeyinde geliştirilmesine yöneliktir.
- Rusya İŞİD'e karşı Irak'ı destekleyerek, Batı yaptırımları sonrası önemli pazar kaybına uğrayan Rus silah endüstrisinin Orta Doğu'daki pazarını korumuş olacaktır.
- Aynı zamanda Bağdat'ı destekleyen Moskova, Irak'ın enerji kaynaklarını uluslararası şirketlere açması durumunda kendisi için de pay elde edecektir.
- Bu anlamda da Rusya Şam'dan sonra Orta Doğu'da da Bağdat üzerinden varlığını tekrar hissettirecektir.

Rusya, İŞİD'in güçlenmesinden endişe etmektedir. Zira İŞİD'in güçlenmesi durumunda Kafkasya başta olmak üzere Rusya'daki hükümet karşıtı İslami grupları destekleyeceği ve İŞİD içinde aktif faaliyet gösteren önemli sayıda Rusya vatandaşları olan kişilerin Rusya'ya dönerek terör eylemlerine girişeceğini düşünmektedir.

Moskova'nın İŞİD'in güçlenmesinden duyduğu diğer bir endişesi ise, Suriye'yle ilgilidir. Irak'ta olduğu gibi, Suriye'nin bazı bölgelerini kontrol altında tutan İŞİD'in, zaman içerisinde Şam'a yönelik verebileceği savaş Moskova'nın bölgedeki tek müttefikinin düşmesine neden olabilir.¹³

Rusya, İŞİD'e karşı olduğu gibi, ABD ve koalisyon güçlerinin İŞİD operasyonlarına da karşı çıkmaktadır. Rusya, Suriye topraklarında yürütülen hava operas-

¹¹ Sabir Askeroğlu, Rusya'nın İşid Politikası, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2014/10/08/7791/rusyanin-isisid-politikasi> Erişim: 19.12.2014

¹² A.g.e

¹³ A.g.e.

yonlarının Şam ve BMGK onayı olmadan gerçekleşmesini, uluslararası hukukun ihlali ve egemen devletin topraklarına yönelik saldırı olarak değerlendirmektedir. Rusya, ABD'nin müdahalesinin ilerleyen zamanda çatışmaların daha da artmasına sebep olabileceğini ve Suriye'de hükümet güçlerine karşı kullanılmasıyla sonuçlanabileceğinden endişe etmektedir. Rusya'nın BMGK kararı olmadan yapılan IŞİD operasyonlarına karşı çıkmasının birkaç nedeni vardır.¹⁴

- Rusya'ya göre Suriye'nin talebi ve BMGK kararı olmadan yürütülecek operasyonlar zaman içerisinde uluslararası norm haline gelecektir.
- ABD, IŞİD kontrolündeki bölgeleri Şam egemenlik alanı olarak görmeyecektir.
- IŞİD'e karşı yapılan müdahaleleri de Suriye egemenliğine karşı bir müdahale olarak değerlendirmeyecektir.
- Dolayısıyla koalisyon güçlerinin Suriye topraklarında yürüteceği silahlı çatışmaları hukuk dışı saymayacaktır.

Rusya, Orta Doğu'da etkinliğini artırmayı amaçlarken, özellikle ABD'nin bölgedeki varlığını dengelemek istemektedir. Bu nedenle Moskova, uluslararası hukuku ve BMGK'yi öne çıkararak uluslararası güvenlik sorunlarında karar vericiler arasında yer almayı amaçlamaktadır. Bu sayede Rusya, ABD'nin ulusal çıkar alanı olarak görüldüğü Orta Doğu bölgesinin güvenlik sorunlarının çözümüne katkı sağlamayı, bunun karşılığında ise Moskova'nın Ukrayna üzerindeki ulusal çıkarlarının ABD tarafından kabul edilmesini istemektedir.

Bir başka ifadeyle, Rusya kendisinin dışlandığı bir Orta Doğu görmek istemektedir. Bunun için de bölgeye olan ilgisini devam ettirme niyet ve kapasitesine sahiptir.

¹⁴ A.g.e

Savunma Planlaması ve Stratejik Belirsizlik Defence Planning and Strategic Uncertainty

Teslim: 2 Şubat 2015
Onay: 25 Şubat 2015

Ali L. KARAOSMANOĞLU*

Öz

Savunma plancılarının temel görevi planlamanın ayrılmaz özelliği olan stratejik belirsizliği azaltmaya ve yönetmeye çalışarak geleceğin güvenlik sorunlarını çözmektir. Belirsizlik insan düşüncesinin yanılabilmesinden, karar verme süreçlerinin yetersizliğinden, görevin geleceğe yönelik olmasından ve stratejik davranışın ilişkisel ve çelişkisel mantığından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında, savunma planlaması esas itibarıyla siyasi-bürokratik bir işlemdir ve öznelliklerin hakim olduğu bir alemde şekillenir. Strateji ve savunmada, bilimsel kesinlik yoktur, müsbet bilim sadece öğrenmeye ve değerlendirmeye yardımcı olabilir. Karanlığı tamamen aydınlatmak imkansız olsa da, alacakaranlığa kavuşmak amacıyla bazı noktaları gözden kaçırmadan bazı yolları keşfetmek mümkündür. Silahlı çatışmanın siyasi, stratejik, operatif ve taktik düzeylerini tek bir bütün halinde değerlendirerek, savunma planlaması ve uygulaması sürecini sivil-asker işbirliği zemininde kavramsallaştırmak ve kurumsallaştırmak öne çıkan bir tavsiye olarak tartışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Plan, belirsizlik, siyaset, strateji, operatif düzey, melez savaş, konvansiyonel savaş, bilim

Abstract

The job of defense planners is to plan for future security by decreasing and managing the inalienable ambiguities of the strategic behavior. Uncertainties emanate from the fallibility of human mind, imperfection of decision-making processes, the requirement of coping with the future, and the relational and paradoxical logic of strategic behavior. Furthermore, Defense planning is essentially a political-bureaucratic undertaking and, as such, dominated by subjectivities, without any reliable scientific methodology. Scientific certainty only has a heuristic relevance in strategy and defense. It would, however, be possible to identify certain ways through which the ambiguities may be managed successfully, albeit partially. One overriding recommendation would be to consider the political, strategic, operational, and tactical levels of armed conflict as an integrated concept and to prepare a convenient structure for an effective and integrated institutionalization of civil-military cooperation in defense planning and strategic decision-making, from the lower echelons of the bureaucracy to the top political level.

Keywords: Plan, ambiguity, politics, strategy, operational level, hybrid war, conventional war, science

* Profesör Emeritus, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. İhsan Doğramacı Barış Vakfı Dış Politika ve Barış Araştırmaları Merkezi Başkanı.

GİRİŞ

Soğuk Savaş'tan sonra tüm dünyada silahlı kuvvetlerle ilgili iki ana konu ön plana çıkmıştır: sivil-asker ilişkilerinin demokratik bir zeminde yürütülmesinin sağlanması; ulusal savunmanın (ve NATO bünyesinde ittifak savunmasının) köklü bir şekilde yeniden planlanması ve yapılandırılması. Her iki konu da, “savunma reformu” dediğimiz dönüşüm faaliyetinin kapsadığı hususlardır ve birbirleriyle etkileşim içindedirler. Birinci konu, son tahlilde, askeri kuvvetlerin komuta kademesinin sivil otoriteye itaat etmesinin sağlanması ile ilgilidir. İkinci konu ise, değişen iç ve dış şartları dikkate alarak, silahlı kuvvetlerin etkinliğini ve verimliliğini artırmakla alakalıdır. Silahlı kuvvetlerin etkinliği ve verimliliği savunma reformunun olduğu kadar savunma planlamasının da sürekli, mutad ve esas görevidir. Savunma planlamasının amacı, kısa ve uzun vadede, eldeki kaynakları en iyi şekilde kullanarak silahlı kuvvetleri göreve hazırlamaktır.

Sivil-asker ilişkileri ve savunma planlaması belli ülkelerle sınırlı ve onlara özgü sorunlar değildir. Bu sorunlar, hem gelişen hem gelişmiş ülkelerde değişik nedenlerle ve değişik biçimlerde boy gösteren ve yönetimleri meşgul eden meselelerdir. ABD ve Birleşik Krallık gibi ileri demokrasilerde de, Afganistan, Irak ve Suriye'ye müdahaleler vesilesiyle sivil-asker ilişkilerinde ciddi güçlüklerin ortaya çıktığını biliyoruz.¹ Bu konularda ABD ve Avrupa'da pek çok araştırma yapılmış ve zengin bir bilimsel literatür oluşturulmuştur. Ayrıca, aynı ülkelerde, savunma, milli strateji ve askeri doktrin konularında pek çok resmi ve kamuya açık rapor yayınlanmış ve yayınlanmaktadır.²

Türkiye'de savunma reformuyla ilgili tartışmalar 2000'li yıllarda yoğunluk kazanmakla birlikte, daha ziyade sivil-asker ilişkilerinin demokratikleşmesiyle sınırlı kalmıştır. Bu alanda önemli gelişmelerin kaydedilmesine rağmen, strateji ve savunma planlaması ile silahlı kuvvetlerin etkinliği ve verimliliği konularında açık tartışma ve akademik araştırma ortamı henüz gelişmemiştir. Bu hususları ifade eden ilk anlamlı adımın 5 Nisan 2012'de 11.Cumhurbaşkanı Sayın Abdullah Gül'ün Harp Akademileri Komutanlığı'nda yaptığı konuşmayla atıldığını söylemek yanlış olmaz. Sayın Cumhurbaşkanı konuşmasında, Silahlı Kuvvetler'de bazı yeniliklere imza atıldığını belirttikten sonra, gerçekleştirilmesi gereken başka hususların olduğunu da işaret etmektedir. Sayın Cumhurbaşkanı bu bağlamda, strateji ve savunma planlamasına, etkinliğin ve verimliliğin artırılmasına da değinmektedir. Cumhurbaşkanının konuşmasından bazı yön gösterici alıntılarını aydınlatıcı olacağına inanıyorum:

¹ *Financial Times* (October 14-15, 2006), 1-2, 6; *The Guardian* (October 18, 2006), 1. ABD'deki sivil-asker sorunları için, bkz. Michael C. Desch, “Bush and the Generals”, *Foreign Affairs*, Vol. 86, no.3 (May/June 2007), 97-108; Peter Feaver, *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations* (Cambridge: Harvard University Press, 2003)

² *Defence Reform: An Independent Report into the Structure and Management of the Ministry of Defence* (Chairman: Lord Levene of Portsoken), printed in the UK by the Stationery Office, 2011; *Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review* (Presented to Parliament by the Prime Minister, October 2010); *International Defence Engagement Strategy* (Unclassified 2010); *How Defence Works: The New Operational Model* (UK Ministry of Defence, December 2012); *Doctrine for the Armed Forces of the United States* (Joint Publication 1, 25 March 2013).

Geleceğe dair müsbet beklentilerimize rağmen, Türkiye'nin yakın çevresinde gerek bölgesel, gerek küresel güvenlik ve istikrarı ilgilendiren büyük risk ve tehditler de mevcuttur... Bu şartlar altında, Türkiye'nin gelişmeleri uzaktan izleme lüksü yoktur... Dolayısıyla, Türkiye için diplomatik aktivizm ve askeri hazırlık bir seçenek değil, zorunluluktur...

Başta ABD olmak üzere pek çok ülkenin savunma konseptlerini, kuvvet ve komuta yapılandırmalarını bahsettiğim yeni stratejik şartlara göre uyarladığını görüyoruz. Bu şartlar altında, temelde Avrupa ve Transatlantik odaklı savunma anlayışını gözden geçirmek artık bir zaruret halini almıştır. Hepimiz biliyoruz ki, iyi bir kurmay subay, cari operasyonel planlamanın yanında, stratejik planlama da yapabilen bir subaydır...

... tüm dünyada silahlı kuvvetlerin eldeki ekonomik imkanlara ve tehdit durumuna göre en etkin ve optimal yapıya kavuşturulması yönünde ciddi reformların yapıldığına tanıklık etmekteyiz...

Sayın Cumhurbaşkanı, etkinlik ve verimlilik ile ilgili bazı somut hususlara da dikkat çekmektedir:

Yeni tehdit ve ihtiyaçlar çerçevesinde her üç kuvvetin müşterek hareket yeteneklerinin artırılması; komuta yapısında entegrasyona önem verilmesi ve Kuvvetlerin sahip oldukları imkanlardan mümkün olduğunca müştereken yararlanılması; her seviyede mükerrer kademelerin ortadan kaldırılması; ordumuzun personel sayısında destek hizmetlerinden sağlanacak tasarrufla, muharip personel sayısının nispi oranının yükseltilmesi; ve Silahlı Kuvvetlerimizin etkinliğine katkıda bulunmayan harcamalardan tasarruf edilmesi...³

Sayın Cumhurbaşkanı, bu anlayışla, Nisan 2013'te savunma reformuna yönelik olarak kapsamlı bir rapor hazırlamak üzere üç sivil uzmandan ve üç tuğgenaral rütbesini haiz askerlerden oluşan bir çalışma grubunun kurulması talimatını vermiştir. Çalışma Grubu sorunları, özellikle askeri etkinlik, ekonomik verimlilik, yeniden yapılandırma, savunma planlaması ve karar verme süreçleri açılarından ele almıştır. Grup, çalışmalarını Ağustos 2014'te tamamlamıştır. Sadece özeti kamuya açık olan Rapor'un en önemli yanlarından biri, Cumhuriyet tarihinde ilk defa sivil ve asker uzmanların işbirliği ile hazırlanan kapsamlı bir reform çalışması olmasıdır.⁴

³ Sayın Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 5 Nisan 2012'de Harp Akademileri Konferansında Yaptıkları Konuşma. Erişim tarihi: 6 Nisan 2013, www.tccb.gov.tr/konusmalar/371/82551/harp-akademileri-konferansinda-yaptiklari-konusma.html Ayrıca, aynı konuşmanın kısaltılmış versiyonu için, bkz. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, *Türkiye'yi ve Dünyayı Yeniden Düşünmek* (Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2014): 186-196.

⁴ Savunma Raporunu hazırlayan Çalışma Grubu şu üyelerden oluşmuştur: Prof.Dr.Ali L. Karaosmanoğlu, Bilkent Üniversitesi; Büyükelçi Tahsin Burcuoğlu, MGK eski Genel Sekreteri; Dr.Faruk Özlü, Savunma Sanayi Müsteşar Yardımcısı; Tuğg.Murat Yetgin, Kara Hap Okulu Dekanı; Hv.Pl.t. Tuğg.Recep Ünal, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Eğitim Daire Başkanı; (E) Tuğa. Doğan Bozkurt. Toplam 220 sayfalık Raporun sadece 42 sayfası tasnif dışıdır. Erişim tarihi: 6 Ocak 2015, www.tccb.gov.tr/dosyalar/2014-08-22-Savunma-Reformu.pdf

Okumakta olduğunuz makalenin amacı, sözünü ettiğim Reform Raporu'nu incelemek ve değerlendirmek değildir. İlgilenenler raporun yayınlanan bölümlerini okuyup, kendi açılarından değerlendirebilirler. Bu makale, raporda yer alan akıl yürütmeleri ve görüşleri yansıtmak ve yorumlamak amacıyla da kaleme alınmamıştır. Bu makalenin amacı, müttefik ülkelerde, en görünür şekilde ABD'de ve Avrupa'da üniversitelerde ve düşünce kuruluşlarında önemli bir araştırma, tartışma ve öğretim alanı olan; fakat Türkiye'de henüz pek ilgi uyandırmayan ve büyük ölçüde gizli tutulan bir askeri faaliyet olarak görülen strateji ve savunma planlamasının genel niteliğini ve bazı temel sorunlarını irdelemektir. Savunma planlaması tüm toplumu ve devleti doğrudan ilgilendiren, karmaşık, fazlasıyla ayrıntılı ve zor bir alandır. Bu inceleme, konunun küçük bir kısmını, planlama faaliyeti boyunca ve uygulama safhasında hatırlanması gereken bazı temel noktaları ele almakla yetinecektir. İlk bölüm, strateji ve savunma planlamasının kavramsallaştırılması ve pratiği ile ilgili temel bir sorun olan "stratejik belirsizlik" ve belirsizliğin kaynakları üzerinde duracaktır. İkinci bölümde, savunma planlamasının ilk safhası olarak kabul edilen "Durum Değerlendirmesi" işleminin özellikleri ve savunma ile irtibatlandırılması ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, savunma planlamasının siyasi-stratejik niteliği ve silahlı mücadelenin ve savaşın değişik düzeyleri (taktik, operatif, stratejik ve siyasi) arasındaki bütünleşme ve etkileri incelenecektir. Sonuç bölümü, savunma planlamasında göz önünde tutulması gereken ve yaptığımız incelemeden çıkarılan bazı hususları hatırlatacaktır.

1. STRATEJİK BELİRSİZLİK

Askeri literatürde savunma planlaması çoğu zaman tehdit, fiili saldırı ve milli güç unsurları vurgulanarak tanımlanır: "Savunma planlaması; ulusal egemenlik ve ulusal güvenliğe yönelik tehdit ve tecavüzlerin önlenmesi ve ulusal hedeflerin ele geçirilmesi amacıyla yapılacak mücadeleyi kazanabilmek için ulusal güç unsurlarının nasıl hazırlanacağı, geliştirileceğinin, kullanılacağı ve yönetileceğinin tayin ve tanzimi işlemidir."⁵ Hukuk kuralları ve kurumları yavaş değiştiği için, hukuk bilim dalında tanımlar uzunca bir süre değişmeden işlevsel olarak geçerliğini koruyabilir. Genellikle sosyal bilimlerde ve özellikle uluslararası ilişkilerde ve stratejik çalışmalarda, olguların ve gelişmelerin yüksek dinamizmi sebebiyle durum aynı olmayabilir. Her tanım, kaçılmaz olarak tanımlanan kavramı dondurarak ve çoğu zaman boşluklar bırakarak gerçeklikten uzaklaştırabilir. Mesela, yukarıda verdiğim tanım yanlış olmamakla birlikte, iki önemli boşluk ile sakatlanmış gözükmektedir: Bir, savunma planlamasının temel işlevinin, geleceğe dönük bir faaliyet olarak, belirsizlikleri azaltmak ve yönetmek olmasıdır. İki, savunma planlamasının esas itibarıyla ve son kertede siyasi bir faaliyet olmasıdır. Bu iki temel husus öne çıkarılmadan ve vurgulanmadan, savunma planlamasını tam olarak kavramak mümkün değildir.

Savunma planlaması, devletin ve devleti temsil eden hükümetin kısa ve uzun vadeli amaçlarına yönelik olarak, milli savunmanın "tayin ve tanzimi işlemidir." Genel bir deyişle geleceği, toplumun ve devletin savunulması açısından sistemli şekilde düşünmek ve planlamaktır. Geleceği belirlemeye ve anlamaya çalışmak

⁵ Sait Yılmaz, *Ulusal Savunma: Strateji, Teknoloji, Savaş* (İstanbul: Kum Saati Yayın, 2009), 260.

bu faaliyetin en önemli boyutu ve başlangıç noktasıdır. Bu nedenle, savunma planlamasının öncelikli amacı, müphemiyeti azaltmak ve siyasi-stratejik karar mercilerinin mümkün olduğunca önünü aydınlatmaktır. Ancak, her zaman her şeyin tamamen aydınlığa kavuşturulacağını iddia etmek mümkün değildir. Bazen çok bazen az karanlık noktalar kalacaktır. Siyaset, strateji ve savunma planlamasının ortak özelliği belirsizlikle sakatlanmış olmalarıdır. Belirsizlik ve belirsizlikten etkilenmek üçünün de ortak özelliğidir ve onları adeta bir bütünün parçaları haline getirir.⁶ Çünkü planlama her şeyden önce geleceğe matuf bir faaliyettir. Şimdi, savunma planlamasının her köşesine, her boyutuna nüfuz eden “stratejik belirsizlik” kavramını anlamaya çalışalım.

“Strateji” sözcüğünün anlamı zamanla önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Günümüzde, çeşitli şekillerde geniş veya dar olarak anlaşılabilir. Birlikte, en kabul gören siyasi-askeri tanımı, kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi ile siyasi amaçlar arasındaki irtibatı vurgulayan tanımdır. Burada, strateji kavramının çeşitli anlamları üzerinde durmak gereksizdir. Bu incelemenin amacına uygun olarak, stratejiyi kuvvet (şiddet) kullanma veya kuvvet kullanma tehdidi ile siyaset arasındaki “Köprü” gibi anlamak yeterli olacaktır. Stratejiyi, askeri kuvvet (şiddet) ile siyaset arasında bağlantı kurarak tanımlamak yakın geçmişe kadar mümkün olmamıştır. Ancak, en eski medeniyetlerden bu yana toplulukların ve devletlerin yöneticileri söz konusu “strateji köprüsünü” kurarak akıl yürütmüşler, savaş planları yapmışlar ve uygulamışlardır. Tüm bu kararları, hazırlıkları ve eylemleri “strateji” sözcüğünü kullanmadan ya da o sözcüğe zamanımızdakinden farklı anlamlar vererek gerçekleştirmişlerdir.⁷ Buna rağmen, stratejik akıl yürütme ve stratejik davranış daima var olmuştur; fakat günümüzdeki kavramlaştırmanın ilk ipuçları, ancak 19. yüzyılın ilk yarısında Carl von Clausewitz tarafından berraklaştırılmıştır.⁸

Bu bölümde ileri süreceğim düşüncelerin büyük kısmı, asker, diplomat ve uluslararası ilişkilerle meşgul olanların yabancı olmaması gerekir. Burada, tarihi tecrübelerden örnekler vererek, kuramsal düzeyde siyasi-stratejik karar verme süreçlerinde ve dolayısıyla savunma planlamasında akılcılığın (rasyonalizmin) yerinin ne olduğunu ve kararları ne ölçüde etkileyebildiğini anlatmaya çalışacağım. Bu çerçevede, stratejik davranışın “müphemiyet”inin nedenlerini ele alacağım. Siyasi-stratejik davranışın (bundan böyle kısaltarak sadece

⁶ Colin S. Gray, *Strategy and Defence Planning: Meeting the Challenge of Uncertainty* (Oxford, Oxford University Press, 2014): 1-11.

⁷ Beatrice Heuser, *The Evolution of Strategy* (Oxford, Oxford University Press, 2010), 3-24; Edward N. Luttwak, *Strategy: The Logic of War and Peace* (Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2001), 267-269.

⁸ Clausewitz’in büyük eseri *Savaş Üzerine*’nin (*Vom Kriege-On War*) değişik yerlerinde strateji kavramının tanımına rastlanabilir. Prusyalı askeri kuramcı stratejiyi bir yerde şöyle tanımlar: “Strateji çarpışmaların (muharebelerin), savaşın amacını gerçekleştirmek için kullanılmasıdır”. Münferit taktik düzeydeki çatışmalarda silahlı kuvvetleri nasıl kullanacağımız hususu ile meşgul olurken, bu çatışmaları savaşın siyasi amacı doğrultusunda nasıl kullanacağımızı, nasıl koordine edeceğimizi de düşünmemiz ve planlamamız gerekir. Clausewitz’in genel kuramı içinde bu anlatım, son tahlilde, savaş (askeri kuvvet kullanmayı) siyaset ile buluşturur. Bkz. Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, (Spartaküs Yayınları, 1997), Kitap I Bölüm I.

“stratejik davranış” kullanılacaktır) içsel mantığından kaynaklanan belirsizlik sorununa geçmeden önce, akılcılığı hareket noktası kabul ederek belirsizlikleri ortadan kaldırmak isteyen iki kuramdan söz etmek yararlı olacaktır. Bu iki kuram aydınlatıcıdır çünkü “akılcı olması beklenen” eylemin kendi niteliğinden, yani içsel mantığından değil, fakat dışından gelen etkenlerle akılcılıktan saptırıldığını varsaymaktadır. Bu kuramlar akılcı davranışın psikolojik ve örgütsel-bürokratik sınırlamalar tarafından engellendiğini açıklamaktadır.⁹

1.1. Algısal ve Örgütsel-Bürokratik Sınırlamalar

Thomas C. Schelling şiddetin önceden kestirilemeyen belirsiz özelliğinin, kararların mükemmellikten uzak yönetimlerce teşkilatlanmış ve hata yapabilmeyen insanlar tarafından alınmasından ve uygulanmasından kaynaklandığını belirtmektedir.¹⁰ Başka bir deyişle, insanoğlunun hata yapabilir olması ve karar verme süreçlerinin mükemmel olmaması akli davranışların önündeki iki temel engel olarak görülmektedir. Bu iki engel, “akli olacakken olamama” önermesinden hareket eden iki yaklaşımda ifadesini bulmaktadır. Birinci yaklaşım, açıklayıcı kavram olarak, “yanlış algı”nın üzerinde dururken; ikinci yaklaşım “örgütsel ve bürokratik süreçler”in altını çizmektedir.

Bazı yazarlar stratejik davranışı, nesnel gerçeklik ile gerçekliğin algısı arasındaki farklılaşmalarla açıklamaktadırlar. Uluslararası ilişkiler bilim dalında bu yaklaşıma en gelişmiş şeklini veren Robert Jervis olmuştur.¹¹ Bu kuramı geliştirenlere göre, karar vericiler çoğu kez olayların nesnel şekillenmelerini dikkate alarak harekete geçmezler. Olayların zihinlerinde meydana getirdikleri imgelere karşılık verirler. Bu imgeler ise, hatalı ve eksik algıların sonucunda oluşur. Gerçek ile algı arasındaki fark, eksik bilgilerin, inançların, değerlerin, tarihi tecrübelerin, önyargıların, kültürel kibir ve benmerkezciliğin nesnel gerçekliği tahrif etmesinden kaynaklanır.

Kore Savaşı’nda bu tür bir yanlış algılama ABD ve müttefik silahlı kuvvetlerin bozguna uğramasına sebebiyet vermiştir. 1950 yılının sonbaharında ABD ve müttefikler Kuzey Kore kuvvetlerini kısa sürede 38. paralelin kuzeyine püskürtmüşler ve *status quo ante bellum*’u tesis etmişlerdir. Bu hızlı askeri başarıdan güç alan ABD yönetimi savaşın siyasi amacını genişleterek iki Kore’yi tek bir devlet halinde birleştirmeye karar vermiştir. Bu amaçla Kuzey Kore topraklarına girip Çin Halk Cumhuriyeti’ni teşkil eden Yalu nehrine doğru büyük bir süratle ilerlemiş ve birkaç gün içinde Yalu kıyılarına, yani Çin sınırına dayanmıştır. Bunun üzerine endişeye kapılan Çin, savaşa büyük bir kuvvetle müdahale edince ABD ve müttefik kuvvetler fazla bir direnç gösterememiş, büyük kayıplar vererek bozgun şeklinde Güney Kore topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır. Türk Tugayı’nın

⁹ “Stratejik belirsizlik” sorunuyla akademik kariyerimin ilk yıllarında da ilgilenmiştim. Günümüzde, uluslararası ilişkiler bilim dalının ve onun bir alt-dalı olan Stratejik Araştırmaların önemli bir konusu olmaya devam ediyor. Bkz. Ali L. Karaosmanoğlu, “On the Logic of Strategic Behavior”, *The Turkish Yearbook of International Relations* (1973), 102-118.

¹⁰ Thomas C. Schelling, *Arms and Influence* (New Haven: Yale University Press, 1966), 93.

¹¹ Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics* (New Jersey: Princeton University Press, 1976).

başarılı bir savunma örneği verdiği Kunuri muhabeleleri de bu çekilme sırasında meydana gelmiştir. Birleşmiş Milletler Kuvvetleri Komutanı General Mac Arthur ve Washington yönetimi Çin'in müdahale edeceğini beklemiyorlardı. Onlara göre Kuzey Kore, esas itibarıyla savaşın başından beri, Pekin'in değil Moskova'nın himayesi altındaydı. Moskova'nın desteği ise, silah yardımı ile sınırlı kalacaktı. Daha vahim olanı, General Mac Arthur'un Çin Halk Cumhuriyeti'ni geri kalmış bir düşman gibi değerlendirmesi ve küçümsemesiydi. Amerikalı komutana göre, Çin köhne silahlarla donatılmış ve doğru dürüst konvansiyonel savaş eğitimi görmemiş ordusuyla, jetleri uçurmayı beceremeyen pilotlarıyla ABD'ye karşı bir askeri harekate cesaret edemezdi. Böylece, yanlış istihbarat ve General Mac Arthur'un kibri ve benmerkezciliği nedeniyle düşmanın niyet ve yeteneklerinin tamamen yanlış algılanması savaş tarihinin büyük bozgunlarından birine sebep olmuştur.¹²

Graham Allison 1962'de cereyan eden ve dünyayı nükleer felaketin eşiğine getiren Küba füze krizini 1971'de yayınladığı kitabında üç ayrı model üzerinden tahlil etmiştir: akılcı aktör modeli, örgütsel davranış modeli ve bürokratik yönetim modeli. Daha sonra 1999'da Küba krizi ile ilgili belgelerin gizlilik derecesi kaldırılınca Graham Allison, Philip Zelikow ile birlikte aynı konuyu gene üç model altında, fakat daha ayrıntılı şekilde yeniden kaleme almıştır.¹³

Akılcı aktör modeli bazı varsayımlar üzerine kurulmuştur. Bir, akli davranan aktör tek başlı bir birimdir. İki, bu aktörün gerçekleştirmek istediği amaçlar (çıkarları, değerleri gibi) söz konusudur. Bunlar “kazanç” veya “kazanım” olarak tanımlanır ve bu şekilde işlevsellik kazanır. Hatta, Oyun Kuramı gibi akılcı kuramlarda, amaçlar sayılarla ifade

edilmektedir. Üç, akılcı aktör amacını gerçekleştirmek için önündeki çeşitli yol ve yöntemler (araçlar) arasında seçim yapmak zorundadır. Dört, her tercihin değişik sonuçları olacaktır. Aktör karar verirken her sonucun muhtemel değerlendirmesini yapmak durumundadır. Beş, aktör gelir-gider dengesinin hesabını yaparken getiri en yüksek olan tercihi yapma eğilimindedir; yararı maksimize etmeye çalışır.

Ancak, sorun akılcı modeldeki kadar basit değildir. Allison'un diğer iki modelini de dikkate alırsak, hiçbir stratejik kararın ve eylemin saf akılcı modellerle açıklanamayacağını, çünkü kararların siyasi dengeleri ve çıkarları gözettiğini, gayet girift teşkilatların içinde ve siyasi-bürokratik süreçlerin sonucunda alındığını ve uygulandığını biliriz. Ayrıca, örgütsel yapılagelişlere (rutinlere) ve askeri talim-namelere göre işleri yürütmenin değişen koşullara uymayı zorlaştırabileceğini ve akılcılıktan ciddi sapmalara sebep olabileceğini de unutmamak gerekir. Allison ve Zelikow Başkan John F. Kennedy'nin karmaşık teşkilatlar ve bürokratik politikalar yüzünden nasıl zaman zaman devre dışı kaldığına dair ilginç örnekler

¹² Ali L. Karaosmanoğlu, “Kore Savaşı'nın Siyasi-Stratejik İkilemleri”, *Kore Savaşı: Uzak Savaş'ın Askerleri* içinde (Der.) Mehmet Ali Tuğtan, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 31-52. Kültürel benmerkezciliğin ABD siyasetini ve stratejisini nasıl etkilediği hakkında, Bkz. Patrick Porter, *Military Orientalism: Eastern War Through Western Eyes* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 1-20.

¹³ G.Allison and P. Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* (New York: Longman, 1999).

vermektedir. Küba krizini yönetmek amacıyla Ocak 1962'de Beyaz Saray'da çalışmaya başlayan Yürütme Kurulu'nun (*Executive Committee-EXCOMM'un*) gizli zabıtları 1997-1998'de yayınlanınca, krizin yönetimiyle ilgili o zamana kadar bilinmeyen kayda değer, hatta vahim noktalar açığa çıkmıştır. Örneğin, Sovyetler Birliği 1950'lerin sonuna doğru NATO'nun güney kanadı dahil Avrupa'ya hedef alan orta menzilli nükleer başlıklı füzeler konuşlandırmıştır. ABD, bu yeni durumu dengelemek maksatıyla Türkiye ve İtalya'ya onbeş adet orta menzilli Jüpiter füzesi ve İngiltere'ye de Thor füzelerini yerleştirmiştir. Ayrıca, Türkiye'ye taktik nükleer bomba taşıyan F-100 uçakları (avcı bombardıman uçakları-*fighter-bombers*) da göndermiştir. Bu savunma tertiplerinin muhtemel bir Sovyet tarruzu karşısında harekete geçirilmesine ilişkin iki plan söz konusuydu: orta menzilli nükleer füzeler için Acil Avrupa Savunma Planı (*Emergency European Defense Plan-EDP*) ve taktik nükleer silahlar için Hızlı Tepki Tetikleme Planı (*Quick Reaction Alert Plan-QRA*). Yürütme Kurulu'ndaki müzakere zabıtları, bu planlardan sadece Pentagon'dan katılan askerlerle birkaç yüksek sivil bürokratin haberdar olduğunu göstermiştir. Başkan Kennedy dahil, geri kalan üyelerin hiç birisinin ne söz konusu kısaltmaların ne de açıklamalarının ne ifade ettiğini bildikleri anlaşılmıştır. Görüşmeler bir süre Pentagon'dan gelen asker ve sivil bürokratların devamlı kısaltmaları kullamaları ile devam etmiştir. Ancak, Kennedy EDP'nin ve QRA'nın ne olduğunu ve içeriklerini sorunca mesele açığa çıkmıştır. Her iki belgenin de son derece müphem bir üslupla kaleme alındığı ve müttefik ülkelere bir Sovyet saldırısı durumunda söz konusu nükleer silahlara başvurma kararının doğrudan Avrupa'daki NATO Komutanı ve yerel ABD komutanlıklarına ait olduğu şeklinde yorumlanabileceği ve Başkan'ın onayının gerekliliğinin sarihle belirtilmediği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Başkan Kennedy, Başkan'ın onayının kesinlikle gerekli olduğunu belirten bir talimatın derhal Avrupa'daki ilgili komutanlıklara gönderilmesi talimatını vermiştir. Başkan'ın görüşüne itiraz eden bazı üyeler, Başkan'ın böyle özel bir talimatının riskli durumlara sebebiyet vereceğini, özellikle Türkiye ve İtalya'nın güvenliğini tehlikeye düşüreceğini ileri sürmüşlerdir. Sonunda, kısa bir tartışma ve bir günlük geciktirme (savsaklama) denemesinden sonra Başkan'ın talimatı gerekli mercilere gönderilebilmiştir. "Gerekli merciler" listesine, konuyla doğrudan ilgili olan NATO üyeleri Türkiye ve İtalya dahil edilmemiştir.¹⁴

Siyasi liderlerin kendi devlet teşkilatlarını denetim altında tutma imkanlarının ne kadar sınırlı olduğu gerçeği Küba krizinin gizli belgeleri açıklandıktan sonra bir defa daha ortaya çıkmıştır. Pentagon'u sistem analizi gibi akılcı matematik yöntemlerle tanıştıran Kennedy'nin Savunma Bakanı McNamara, Küba krizinden kırk yıl sonra, nükleer savaşın önlenmesinde akılcı modellerin yeterli olmayabileceğini geçmiş tecrübelerine dayanarak itiraf etme noktasına gelmiştir.¹⁵

Yanlış algılamalar ve örgütsel yetersizliklerin, akılcı stratejik kararları ve davranışları bozdukları bir gerçektir. Jervis ve Allison'un gerçekleştirdikleri araştırmalar, stratejik çalışmalara değerli katkılar teşkil etmiştir. Strate-

¹⁴ Allison and Zelikow, *Essence of Decision*: 18-27, 197-201.

¹⁵ Bkz. *Robert McNamara Interview by Erol Morris, The Fog of War: Eleven Lessons from the Life of Robert S. McNamara*, (Sony Pictures Classics, 2003).

jik kararların tek merkezli yapılar içinde salim kafalı ve tam bilgili “dahiler” tarafından alınmadığını açıklıkla göstermiştir. Kararların, genellikle karmaşık, düzensiz ve yorucu süreçler sonunda hata yapmaya hazır zihinler tarafından verildiğini ve gerçek dünyadaki modern devlette bu sorunun kusursuz bir akılcı çözümünün belki de mümkün olmayacağını düşündürmüştür. Vardıkları açık ya da zımnî sonuç şudur: Söz konusu sakatlıklar ve engellerin üstesinden gelinirse, akılcı modeller kullanılarak akılcı stratejik davranışlar mümkün kılınabilir. Ancak “klasik gerçekçilik” diye anılan kuramlara eğilim gösterenler, aklın pek çok karmaşık dışsal etkenler yüzünden tutulabileceğini kabul etmekle birlikte, stratejik davranışın belirsizliğinin daha ziyade o davranışın kendi niteliğinden ve içsel mantığından kaynaklandığını ve stratejistler ile plancılardan bu noktayı çoğu zaman ihmal ettiklerini ileri sürmektedirler.

1.2. Gücün İlişkisel ve Göreli Olması

“Güç” kavramının ilişkisel ve göreli olduğunun unutulması stratejide ve savunma planlamasında önemli hatalara sebep olmaktadır. (E)Tuğgeneral Nejat Eslen milli gücü, başka bir deyişle, devletin tamamen kontrol altında tutabildiği varsayılan gücünü şöyle tanımlamaktadır: “Ulusal güç, bir devletin ulusal çıkarlarını korumayı ve geliştirmeyi sağlayan ulusal hedeflerin elde edilmesi amacı ile kullanılabileceği araçların toplamıdır”. İlk bakışta güç, kendi yapıcı unsurları itibariyle karar mercilerinin hesaplayabileceği, en azından kesine yakın tahminlerde bulunabileceği, hatta artırarak depolayabileceği bir meta gibi algılanır.¹⁶ Gücün, bu şekilde, maddi ve manevî unsurlarının analizi ve sayısallaştırılması, hiç şüphesiz, plancılara ve karar vericilere yararlı ve yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşım, planlamanın durum değerlendirmesi aşamasında değerli bir başlangıç olabilir. Ancak, bu yaklaşıma haddinden fazla ağırlık vererek, gücün ve dolayısıyla stratejinin ilişkisel ve göreceli kavramlar olduğunu ihmal etmek, ya sebepsiz bir çekingenliğe ve korkuya, ya da sonu hüsrana olan bir rahatlığa yol açabilir. İlgili aktörlerin maddi güç unsurları yanında siyasi niyetleri anlaşılmasın ve bu anlamda tehdiye varmayan mevcut riskler tespit edilmeden oluşturulan stratejiler ve yapılan planlar isabetli olamaz. Ya gereksiz harcamalara ya da etkisizliğe sebep olur.

Ancak, planlayıcılar bu noktaya dikkat etseler dahi, tam bir berraklık temin edilemeyebilir. Olayların cereyan ettiği tarihsel ortamın da isabetle tahlil edilmesi gerekmektedir. Raymond Aron gücün iradi, ilişkisel ve göreceli niteliğini ön plana çıkararak, belirsizliğini vurgular.¹⁷ Gücü hesaplamanın zorluğu, onu belli bir hedefe doğru harekete geçirme niyetinde olduğumuz anda başlar. O andan

¹⁶ Milli gücün unsurları için, bkz. Nejat Eslen, *Tarih Boyu Savaş ve Strateji* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009): 203-212; ve Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (Bursa: MKM Yayıncılık, 2011): 133-149. Benzer savlar için, bkz. Soğuk Savaş yıllarında, ABD’nin “sınırlı savaş” doktrinine önemli katkılarda bulunan, Klaus Knorr, *Power and Wealth: The Political Economy of International Power* (New York: Basic Books, 1973), 13-15, 193.

¹⁷ Raymond Aron, *Paix et Guerre entre les Nations* (Paris: Calmann-Lévy, 1962), 58-80. Benzer savlar için, bkz. Soğuk Savaş yıllarında, ABD’nin “sınırlı savaş” doktrinine önemli katkılarda bulunan, Klaus Knorr, *Power and Wealth: The Political Economy of International Power* (New York: Basic Books, 1973), 13-15, 193. *16 Clausewitz, Savaş Üzerine*, Kitap 1, Bölüm 1.

itibaren tamamen farklı bir bir anlayış ve kavrayış düzeyine adım atmış oluruz. Clausewitz'in dediği gibi, savaş canlı bir gücün cansız bir nesne üzerindeki hareketi değil, iki canlı ve hasım iradenin çatışmasıdır.¹⁸ Burada karşılıklı eylemler söz konusudur. Bu anlamda güç, sadece maddi ve manevi unsurlardan meydana gelmez; aynı zamanda tüm bu unsurların belli bir tarihi bağlam içinde ve belli hedeflere doğru harekete geçmesinden doğar. Gerçek güç, belli tarihsel şartlar içinde karşıt iradelerin çatışmasıyla ortaya çıkar. Ondan önce tam olarak bilinemez, hesaplanamaz. Ancak, geniş bir hata payıyla değerlendirilebilir.

Askeri operasyonların ve askeri stratejinin hedefi hasmın iradesini teslim almaktır. Hasmın ülkesi tamamen işgal edilse bile, eğer hasmın iradesi kırılmamış ise, savaş sona ermemiş demektir. Yunan işgal kuvvetlerinin Kütahya-Eskişehir muharebesini kazanması savaşı bitirmemiştir. Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya yaklaşmaları gibi vahim bir durum, Mustafa Kemal Paşa'yı savaşın bittiğine ikna edememiştir. Britanya ve Yunanistan hükümetleri'nin maddi ve manevi güç dengesini yanlış değerlendirmeleri, Sakarya muharebesinin muhtemel sonuçlarını öngörememelerine sebep olmuştur. Sıcak savaşa varmayan bir güç ilişkisinden örnek vermek gerekirse, 1962 Ekim'inde Moskova'nın Küba'ya füze üssü kurmasının muhtemel sonuçlarını tahmin edememesinden söz edebiliriz. Savaş tarihi, bunlara benzeyen örneklerle doludur. Gerçek gücün ölçümü, ancak bir tarihi analiz ile ve karşılıklı etkileşim sürecinin sonuçlanmasıyla gerçekleştirilebilir. İsabetli bir planlamada, stratejinin içsel mantığına ilişkin aşağıdaki hususları da dikkate almak gerekmektedir.

1.3. Etkileşimin Sınırları

İkinci zorluk, etkileşim sürecinin gerçek sınırlarının belli olmamasından ortaya çıkmaktadır. Clausewitz'in anlatımıyla, “eyaletlerin ele geçirilmesi, kentlerin, müstahkem mevkiilerin, köprülerin, yolların mühimmat depolarının işgali bir muharebenin yakın amaçlarını oluşturabilirse de, hiçbir zaman nihai amacını teşkil edemezler... Dolayısıyla bütün bu amaçlar sadece birer atlama tahtası, birer adım sayılmalıdır. İsterseniz buna etkin prensipe götüren yollar da diyebilirsiniz, fakat hiçbir zaman etkin prensipin kendisi diyemezsiniz”.¹⁹ Muharebe, savaşın bütünüyle bağlantılı olduğu için, çatışmaların taktik ve operatif düzeylerdeki gidişatı, savaşın siyasi-stratejik sonuçlarını da etkiler. Savaşın hiçbir düzeyi ne o günkü ne de savaş sonrası siyasetten kopabilir. I. ve II. Dünya Savaşlarının, savaş sonrası koşulları hazırladığı inkar edilemez. Versailles Barış Antlaşması'nın iki savaş arasındaki Avrupa'nın ve özellikle Almanya'nın koşullarını hazırladığı daima tekrarlanan bir gerçektir. II. Dünya Savaşı'nda müttefiklerin Almanya ve Japonya'ya karşı uyguladıkları kayıtsız şartsız teslim stratejisinin çift kutuplu dünyanın şekillenmesine katkıda bulunmadığını rahatlıkla söyleyemeyiz.

¹⁸ Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Kitap I, Bölüm 1.

¹⁹ Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Kitap III, Bölüm I (3).

1.4. Siyasi Amaçların Çeşitliliği

Realist uluslararası ilişkiler kuramının, stratejik-diplomatik davranışı, “basitlik” veya “tutumluluk ilkesi”²⁰ adına, güç, güvenlik ve maddi çıkar eksenine hapsedmesi, aslında gerçeklikten uzaklaştıran bir yaklaşım teşkil etmiştir. Saiklerin ve amaçların çeşitliliğinin görmezden gelinerek, araçlara ağırlık verilmesine yol açılmıştır. Böylece, strateji kavramının belkemiğini teşkil eden amaç-araç ilişkisi yapay bir şekilde salt araçsal bir görünüme bürünmüştür. Kesinliklere ulaşılmaya çalışılan, bilim yöntemleri kullanan modern uluslararası ilişkiler kuramlarının, “basitlik ilkesini”, uyulması zorunlu bir kural olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu ilke, bilimsel araştırmada fazlalıkları atmak, bağımsız değişkenleri en aza, hatta teke, indirmek, çokluktan sakınmak anlamına gelmektedir. Oysa, kendine saygı, itibar, adalet duygusu, bir fikrin ve ideolojinin gereğinin yerine getirilmesi, belli bir kimliğin korunması veya oluşturulması, şan ve şöhret de, maddi çıkarlar ve güvenlik kadar stratejik davranışın gerçek amacı olabilmektedir. Stratejik davranışın amacı tüm tarihi dönemlerde, tüm medeniyetlerde, tüm uluslararası sistemlerde ve tüm aktörler nezdinde tek bir nedene indirgenemez.²¹ Kazanç ve kaybın sadece maddi çıkarlar temelinde değerlendirilmesi stratejik analizleri yanlış sonuçlara götürür. Stratejik analizin araçlar üzerinden anlaşılması kadar amaçlar üzerinden anlaşılması da önemlidir. Fransız ihtilali ve Napolyon savaşlarıyla, devletlerin siyasi rejimlerinin değiştirilmesi veya eski rejimlerin devamının sağlanmasının önemli birer savaş amacı haline gelmesi çarpıcı bir örnektir.

1.5. Savaşta Elde Edilecek Yararın Değişkenliği

Savaşta elde edilecek yararın değişkenliği ve belirsizliği de stratejik davranışın başka bir içsel boyutudur. Uluslararası politikada beklentiler görecelidir. Savaşta ve krizde atılan adımlara ve girilen eylemlere göre değişir. Aynı siyasi amacın değeri ve etkisi kişilere, halklara ve kültürlere göre değişmektedir. Aynı savaşta dahi bu tür farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.²² Askeri müdahaleye rağmen siyasi amacın gerçekleştirilememesinin doğurduğu kayıp, muharip güç değil de askeri danışman göndermekten doğacak kayıptan çok daha büyüktür. Örneğin, ABD Vietnam’a doğrudan askeri müdahalede bulunmayıp, örtülü operasyonlarla Güney Vietnam’ı desteklemekle yetinseydi, Güney Vietnam’ın kaybının ABD üzerindeki etkisi çok daha az olabilirdi. Stratejik davranışta girilen her yeni yükümlülük çatışmanın sonucunun değerini taraflara göre azaltabilir veya çoğaltabilir.

Bu konuyla ilgili başka bir sorun, Kore Savaşı’nda tanık olduğumuz gibi, savaşın ortasında taktik veya operatif düzeylerdeki başarılardan cesaret alarak, beklen-

²⁰ Felsefenin ve positif bilimlerin gelişmesinde önemli bir rol oynayan bu ilkenin çeşitli anlamları ve İlk ve Orta Çağ’lardan zamanımıza kadar gelen uzun tarihi gelişimi için, bkz. Şafak Ural, *Basitlik İlkesi* (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2011).

²¹ Raymond Aron, *Paix et Guerre*, 81-102. Richard Ned Lebow, *A Cultural Theory of International Relations* (Cambridge University Press, 2008) Avrupa’nın değişik tarihi dönemlerinde stratejik davranışın amaçlarının nasıl ve hangi kültürel ve toplumsal süreçlerden geçerek oluştuğunu ayrıntılı şekilde açıklamaktadır.

²² Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Kitap I, Bölüm I (11).

tilerin yükseltilmesi ve savaşın siyasi amacının değiştirilmesidir. Savaş tarihi bu konuda hem basiret, hem de basiretsizlik örnekleriyle doludur. Mustafa Kemal Paşa'nın, İstiklal Savaşı zaferinden sonra karşısında ciddi bir güç kalmamışken, Batı Trakya'ya yönelmemesi veya Musul'u almaya kalkmaması böyle bir basiret örneğidir ve Clausewitz'in şu paragrafını hatırlatmaktadır:

“Savaşı ve savaşın içinde yer alan tek tek seferleri, bir çarkın dişlileri gibi birbirine giren bir muharebeler zinciri olarak görmeye alışmaz da, bazı coğrafi mevkilerin, örneğin savunmasız bir eyaletin işgalinin başlı başına bir değer taşıdığını sanırsak, bu işgalleri elimiz değmişken cebimize (atabileceğimiz)... bir kazanç olarak görmeye başlarız. Ve bunları bir olaylar zincirinin halkaları olarak görecektek yerde kendi başarılarına yeterli birer başarı sayacak olursak, ileride başımıza bir iş açıp açmayacaklarını düşünmeyi unuturuz. Askerlik tarihinde bunun ne kadar çok örneklerine rastlanmıştır!”²³

2. SAVUNMA PLANLAMASI VE STRATEJİ

Savunma Planlaması, devletin (veya devlet olmayan örgütlü siyasi aktörlerin) geleceğe yönelik olarak savunmasının hazırlanmasıdır; ve bu işlem hükümetlerin süreklilik arz eden temel görevlerinden biridir. Bu görev aşağıdaki hususları kapsar:

- Küresel, bölgesel ve ülkesel bir **durum değerlendirmesi** yapmak ve bu çerçevede **tehdit ve riskleri değerlendirmek**; küresel ve bölgesel siyasi-stratejik rol tercihleri ve beklentiler sunan bir **vizyon** (orta ve uzun vadede ülkenin dünyadaki yerini ve rolünü tahayyül etmek) geliştirmek;²⁴
- Vizyondan esinlenerek, **siyasi amaçları** açık ve seçik olarak formüle etmek;
- Amaçlar ile Araçların uyumunu sağlamak;
- Askeri stratejik planlamayı, kuvvet planlamasını ve hareket planlamasını yapmak; bu çerçevede **tehditlere mi, yeteneklere mi**, yoksa her ikisine de aynı oranda mı ağırlık verileceğine karar vermek;
- Her türlü askeri faaliyetin etkili biçimde icra edilebilmesi, gerekli silah sistemlerinin sağlanması ve yatırımların yapılabilmesi için yeterli kaynağın mevcut olup olmadığını değerlendirmek; eğer **yeterli kaynak** temin edilemiyorsa stratejik planları revize etmek;
- Müttefikler ile işbirliğine devam etmek.

²³ A.g.e. *Kitap III, Bölüm I (4)*.

²⁴ Colin S. Gray, *The Strategy Bridge: Theory for Practice* (Oxford University Press, 2010):18. Bildiğim kadarıyla, stratejik incelemeler literatüründe savunma planlamasının bir unsuru olarak “vizyon” terimini ilk defa kullanan Colin S. Gray'dir. “Büyük strateji” terimi daha çok kullanılmasına rağmen, tam olarak “vizyon”u ifade etmemektedir. Daha dardır, fakat kavramlaştırma düzeyi daha yüksektir. Genellikle şöyle tanımlanabilir: Orta ve uzun vadede ülkenin tüm kaynaklarını amaç-araç uyumu ışığında düşünmek ve planlamak. Örneğin, bkz. Williamson Murray, Richard Hart Sinnreich, James Lacy (der.), *The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War* (Cambridge University Press, 2011).

Savunma planlamasının kapsadığı görevler listesi hiyerarşik bir sıralamaya tabi olmadığı gibi, nihai de değildir. Yeni görevler listeye eklenebilir ya da daha ayrıntılı başka bir liste oluşturulabilir. Ancak, her görev planlamanın sağlıklı yapılması için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, plana başlamak veya planı değiştirmek için bir durum değerlendirmesi yapmak zaruridir. Hiçbir plan nihai değildir. Şartlar değiştikçe, planlar da kendini yeni durumlara uyarlar. Onun için, plancıların alternatiflere daima hazırlıklı olmaları gerekir.

2.1. Siyasi-Stratejik Durum Değerlendirmesi

Savunmayı planlarken öncelikle yapılması gereken işlerden biri, durum değerlendirmesi yapmaktır. Bu işlem, dünyaya ve olaylara bakış tarzını ve belli bir zaman dilimi içinde yapılması gerekenleri kapsayan genel bir terimdir. Akıl yürütme biçimlerini, değerlendirme ölçütlerini, problem çözme yaklaşımlarını ve fenomenleri açıklama ve anlama maksatıyla düşünceyi düzenleme imkanı sunan kavramsal ve uygulamaya dönük bir çerçeve çizer. Aslında, bu çerçeve savunma planının tümü için geçerlidir.

Durum değerlendirmesinin üç coğrafi boyutu vardır: Küresel, bölgesel ve ülkesel. Unutulmaması gereken başka bir ayırım da, nesnel boyut ile öznel boyut arasındaki ayırımdır. Nesnel boyut mevcut ve değişme eğilimi gösteren tarihi, siyasi ve toplumsal şartların tümünü kapsar. Burada söz konusu olan bağlamdır. Uluslararası sistemlerin (küresel ve bölgesel) yapıları, yani güç ilişkilerinin ve işbirliğine dayanan uluslararası rejimlerin oluşmasının meydana getirdiği yapılar ile ortak değerlerin ve normların şekillenmesine dayanan normatif yapılar ele alınır. İkinci boyut ise öznel boyuttur ki, burada aktörlerin siyasi rejimleri, toplumsal ve ekonomik sorunları ve siyasi amaçları söz konusudur.

Sınırlı ve yavaş değişim geçiren ulusal ve uluslararası ortamlarda durum değerlendirmesi nispeten daha kolaydır. Bu gibi durumların en güzel örneklerinden birisi Soğuk Savaş'tır. O dönemin iki blok ve iki süpergüç ile şekillenen, esneklikleri ve dinamizmi kaldırmayan uluslararası sistemi, içte ve dışta, güç ilişkilerindeki değişimlere izin vermiyordu. O yıllarda, nükleer dehşet dengesinin oluşturduğu büyük varoluşsal risk, iç ve dış politikalarda durağan bir istikrarı sürdürmekteydi. Soğuk Savaş'tan sonra, küreselleşme ve değişim büyük ölçüde hız kazanmıştır. Siyasal, toplumsal, ekonomik ve askeri hareketlilik artmıştır. Güvenlik riskleri hem çeşitlenmiş hem daha da müphemleşmiştir. Savaşların özellikleri önemli değişiklikler geçirmiş, dış politika ve şiddet kullanmanın amaçları ve araçları çeşitlenmiştir. Manevi etnik değerler, din ve mezhepler, savaşların amacı haline gelirken, siber ortamlar savaş aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. İç siyaset ile dış siyasetin içiçe girmesi klasik bir norm olan iç işlere karışmama ilkesini büyük ölçüde zayıflatarak, devletlerin münhasır yetki alanlarını daraltmıştır. Öte yandan, ulusal ile uluslararası olanın, bölgesel ve yerel ile küresel olanın içiçe girmesi, terörle, suç örgütleriyle ve çevre sorunlarıyla mücadele için diğer devletler ve devlet olmayan kuruluşlarla işbirliği içinde hareket etmek zorunluğunu ortaya çıkartmıştır. Ayrıca, demokratik değerler, temel hak ve özgürlükler uluslararası siyasette eskiye oranla daha fazla öne çıkarken, bu değerlerin uygulanmaları güç dengelerine ve büyük devletlerin dış politika amaçlarına bağımlı kalmıştır.

Bölgesel durumlara gelince, tüm bu sorunları ve dinamizmi en yoğun ve en yıpratıcı şekilde yaşayan ülkeler ve toplumlar Türkiye'nin yer aldığı coğrafyada bulunmaktadır. Küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan tehdit ve risk çeşitlenmesi güvenliği ve savunmanın dönüşen şartlara uyarlanmasını zorunluluk haline getirmektedir. Bu nedenle, durum değerlendirmesi işleminin tamamlanması için, yukarıdaki türden tespitlerin savunma üzerindeki etkilerini belirleyip, nasıl bir savunma, nasıl bir silahlı kuvvetler sorularına cevap aramak gerekmektedir. Bu soruların cevabını verebilmek maksadıyla, söz konusu siyasi ve toplumsal değişimin ve dönüşümün bugünkü ve gelecekteki silahlı çatışmalar üzerindeki etkilerini ve “yeni savaşların” özelliklerini araştırmak gerekmektedir.

2.2. Dört Savaş Modeli

“Yeni savaşların” özelliklerini daha iyi anlatabilmek maksadıyla yirminci ve yirmibirinci yüzyıllara bakarak, dört savaş modelinden söz etmek mümkündür: Konvansiyonel savaş, Soğuk Savaş (nükleer-konvansiyonel savaş), barış operasyonu ve melez savaş. Zamanımızda, savaşların farklı özellikler göstermeleri, savunma planlayıcılarını silahlı kuvvetleri yeni rollere ve ihtiyaçlara göre hazırlamak maksadıyla farklı modelleri aynı plan içinde kullanmaya yöneltmektedir.

2.2.1. Konvansiyonel Savaş Modeli

Bu model toprak işgal etmek, fetih, stratejik noktaları denetim altına almak, belli bölgelerde hakimiyet kurmak veya bu tür arzu ve ihtiras besleyen hasımları yıldırma ve caydırma ya da onlara karşı öz savunma yapmak amacıyla düzenli ordular kurmayı ve gerektiğinde harekete geçirmeyi kapsar. Fransız İhtilali ve Napolyon savaşlarıyla yukarıda sözünü ettiğimiz amaçlara mevcut siyasi rejimleri ve toplumsal düzenleri değiştirmek veya idame ettirmek de eklenmiştir. Gene aynı dönemde Avrupa’da zorunlu askerlik hizmeti vatani görev olarak kabul edilmiştir.

Yirminci yüzyılda düzenli ve büyük ordularla yapılan savaşlar ve caydırmalar devam etmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu türün en çarpıcı örnekleridir. Yirmibirinci yüzyılda, konvansiyonel savaşların tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Bugün konvansiyonel çatışmalar daha çok melez savaşların boyutlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki Körfez Savaşı’nın ilk safhalarında ve Güney Osetya Savaşı’nda (2008), tarafların konvansiyonel kuvvetleri ve taktikleri önemli rol oynamıştır. Asya-Pasifik’te ve Orta Doğu’da uygulanan caydırma ve dengeleme stratejilerinin de, büyük ölçüde konvansiyonel kuvvetlere dayandığına tanık oluyoruz. Tecrübeyle biliyoruz ki, kırsal terör örgütlerinin ve gerillanın asimetrik savaşlarda konvansiyonel kuvvetlere karşı nihai zaferi elde etmeleri mümkün değildir. Öte yandan, konvansiyonel kuvvetlerin siyaset ve diplomasiye kopuk operasyonlarla terörü ve gerillayı bitirmesi de mümkün olmamaktadır.

2.2.2. İki-Blok ve Nükleer Caydırma Modeli

Soğuk Savaş'ta, her iki blokun planlayıcıları hem nükleer dengeye hem de konvansiyonel dengeye dikkatle eğilmek zorundaydılar. Temel siyasi-stratejik amaç, muhtemel bir nükleer savaşı hayati menfaatlerden taviz vermeden engellemektir. İki blok arasında nükleer ve konvansiyonel dengelerin istikrarını sürdürmek için nükleer ve konvansiyonel kuvvetleri, caydırma unsurları olarak kullanmak gerekiyordu. O dönemde büyük mekanize birlikler, taktik ve operatif doktrinler ve ateş gücünü ve hareketliliği artırmak amacıyla teknolojiyi öne çıkarmak bu modelin temel özellikleri arasındaydı. Aynı dönemde üç özellik daha söz konusuydu. Bir, askeri tedbirlere paralel olarak, nükleer ve konvansiyonel silahların sınırlandırılması müzakerelerinin siyaset ve diplomasiyi öne çıkarması. İki, sınırlı konvansiyonel savaş ve nükleer caydırma stratejilerinin, özellikle ABD'de sistem analizine ve matematiksel modellerle akıl yürütmeye geniş yer ayırması. Üç, Vietnam'da melez savaşların ilk örneklerine tanık olmaya başlamamız ve eski alışkanlıkların ve sınırlı konvansiyonel savaşlarda matematiksel rasyonalite modellerine aşırı güvenmenin vahim stratejik hatalara sebebiyet vermesi.

2.2.3. Barış Operasyonu ve İnsani Müdahale Modeli

Soğuk Savaş'ın son yıllarından itibaren Birleşik Krallık ve Fransa gibi bazı Batı Avrupalı müttefikler silahlı kuvvetlerini seferi harekate göre düzenlerken, diğerleri iki-blok programını kullanmaya devam etmişlerdir. Tüm Doğu Avrupalı yeni NATO ülkeleri ve Almanya eski programa bağlı kalmayı uzun süre tercih etmişlerdir. Almanya'nın değişimi kabul etmesi, ancak 2000'li yılların ortalarında mümkün olabilmiş ve bu süre içinde anavatanın askeri işgal ihtimaline karşı savunulması savunma planlamasının ana eksenine olmaya devam etmiştir. Bugün artık NATO üyelerinin çoğu değerlerin savunulmasını, siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarın artırılmasını öncelikli tercih haline getirmişlerdir. Zorunlu askerlik sistemini kaldırmışlar, taktik seyyar mekanize kuvvetlerini stratejik seyyar yurtdışı sefer kuvvetine dönüştürmüşlerdir.

Bu modelin menşeyini, geleneksel barış operasyonlarında aramak yerinde olur. Barış operasyonları Soğuk Savaş'tan sonra, bölgesel istikrarı sağlamak ve yeniden inşa etmek görevlerini de yapmaya başlamışlardır. Eski dönemin barışı koruma operasyonları ile bugünkiler arasındaki diğer önemli bir fark da, günümüzdekilerin çok daha geniş kuvvet kullanma yetkisine sahip olmalarıdır. Eskiler, sadece kendilerini savunmak için orantılı güç kullanma yetkisine sahipken, zamanımızdakiler tayin edilen ölçüler içinde barışı korumak, hatta tesis etmek amacıyla da zor kullanabilmektedirler.

2.2.4. Melez Savaş Modeli

Devletler ve devlet olmayan aktörler çeşitli amaçlarla konvansiyonel savaşlara girebildikleri gibi, melez savaşlara da girebilirler ve sınırlı askeri harekate da başvurabilirler. Günümüzde, NATO ülkelerinin çoğu tek bir savaş modeline göre örgütlenmemekte, melez savaşlarla başedebilmek amacıyla da örgütlenmektedirler. Bu tür savaşlara sadece düzenli ordularla ve konvansiyonel taktiklerle ya

da sadece hava kuvvetleriyle müdahale etmek başarıya götürmemektedir. Afganistan, Irak ve Suriye tecrübelerinden sonra bu konu tartışma konusu olmuştur. Mevcut eğilim, Suriye’de görüldüğü gibi, melez savaflara mümkün olduğu kadar askeri müdahaleden kaçınma veya sadece hava hareketıyla müdahale şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Yirmibirinci yüzyılın savaflarını anlamak bakımından “melez savaş” yararlı bir kavramdır. Melez savaflar asimetriktir. Savaflan taraflar arasında çok büyük ölçekte askeri güç farkı olduğu için zayıf tarafların düzensiz silahlı mücadeleyi tercih etmekten başka çareleri yoktur. Melez savaflar, asimetrik olmaktan öte bazı başka özelliklere de sahiptirler. Bu savaflarda, büyük düzenli ordularla yapılan savaflar ile düzensiz savaflar arasındaki ayırım belirsizleşir. Çatışan taraflar aynı anda hem konvansiyonel hem gerilla, karşı-gerilla, kentsel ve kırsal gerilla taktiklerine başvurmaktadır. Savaşın ilk safhasında düzenli ordularla muharebeler sürerken, belli bir noktadan sonra konvansiyonel savaş gerilla savaflına ve terör eylemlerine dönüşebilir. Melez savaflarda genellikle ikiden çok savaflan taraf vardır. Devlet olmayan küçük silahlı birimler aynı zamanda hem merkezi otoriteyle, hem müdahaleci devletlerle, hem de birbirleriyle mücadele etmektedirler. IŞİD gibi terör örgütleri de tanklar ve ağır toplar gibi konvansiyonel silahları kullanabilmekte ve konvansiyonel taktiklere başvurabilmektedirler. Kobani muharebesi tam anlamıyla İkinci Dünya Savaflı’nda Normandiya çıkarmasından sonra Avrupa’da çok rastlanan konvansiyonel küçük şehir ve köy muharebelerine benzemektedir. IŞİD’in elinde tuttuğu binalar ve mahalleler koalisyonun hava kuvvetlerince vurulmuş, fakat bu yeterli olmamıştır. Ancak PYD ve Peşmerge’nin karadan müdahalesi ve Türkiye’nin desteğiyle Kobani IŞİD’in hakimiyetinden kurtarılabildiği.

Bu tür savaflarda düzenli ordular konvansiyonel muharebeyi teknolojik üstünlük, sayı ve ateş gücü üstünlüğü sayesinde kolayca kazansalar bile, ülkeyi tamamen denetim altına almaları, toplumsal ve siyasal süreçleri kontrol edebilmeleri ve düzeni kurmaları son derece güçtür. Bu karmaşıklığa 1990’ların başında Balkanlar’da, günümüzde de en çarpıcı şekilde Afganistan, Irak ve Suriye’de tanık olmaktadır. Bu tür savaflarda, siyasal otoritenin rolü artmaktadır. Siyaset ile askeri kuvvet kullanma arasındaki bağlantılar tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yoğunluk kazanmaktadır. Dini, kültürel, toplumsal ve insani değerlerin ve diplomasiyle sonuç almanın öne çıkması, savaş sırasında siyasal yönlendirmenin önemini artırmıştır.

Melez savaflarda bazı aktörlere karşı düşman merkezli savaş anlayışı devam etmekle birlikte, yerini büyük ölçüde halk merkezli anlayışa da bırakmaktadır. Coğrafi ve topografik terimlerle açıklanan “cephe” ve ağırlık merkezi” kavramları, zamanımızın savaflarında toplumsal ve psikolojik kavramlarla açıklanmaktadır. Halkın “aklını ve kalbini kazanmak” stratejik amaç haline gelmektedir. Halk zaman zaman hedef haline getirilirken, zaman zaman da korunması ve kalkındırılması gereken bir özne olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca yeni savafların en önemli özelliklerinden birisi, insan ve halk merkezli yaklaşımların taraflar ve üçüncü devletler bakımından meşruiyet unsuru haline gelmesidir.

Melez savaşlarda “zafer” kavramı muğlaklaşmıştır. Savaş kesintiler ve diplomatik girişimlerle devam eden uzun bir süreç şekli almıştır. Taraflar birbirlerini silahlardan tamamen arındıramamakta, tamamen kontrol edememektedir. Uzun süre devam eden karşılıklı operasyonlardan sonra yenilememeye durumu ortaya çıkmakta, taraflar bu sonuca razı olarak çatışmaları sonlandırmaktadırlar.

Özellikle operatif ve taktik düzeylerde teknolojik yeniliklerden yararlanmak önemli farklar yaratabilmektedir. Zayıf olan taraf da kendine uygun yeni teknolojileri kolayca temin edip kullanabilmektedir. Kaldı ki, teknolojik üstünlüğe gereğinden fazla güvenmek, Vietnam’da ve Irak’ta olduğu gibi, savaş tarihi-toplumsal-siyasal bağlamından uzaklaştırarak vahim hatalara zemin hazırlamaktadır. Günümüzde haberleşme, silah, bilgi ve istihbarat sistemlerinin siber saldırılara tamamiyle kapalı hale getirilememesi siber koruma ve siber karşı saldırı sistemlerinin tedarikini ve geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Savunma planlaması üzerinde çalışırken bu dört savaş modelini dikkate alarak düşünmekte yarar vardır. Mevcut riskler, tehditler ve artan belirsizlikler birden fazla modeli kullanarak karma modeller ortaya koymayı telkin etmektedir. Önceliklerin tayini, bu noktada karşılaşılan en önemli sorundur. Her ülke kendi durum değerlendirmesinden hareketle ve savaş modelleri aracılığıyla önceliklerini tespit edip, inşa ettiği model çerçevesinde stratejik, kuvvet ve hareket planlarını yapmakta ve planların uygulanabilmesi amacıyla gerekli yetenekleri tedarik etmeye başlamaktadır.

3. SAVAŞIN DÜZEYLERİ

Yukarıda sunduğum görevler listesi, savunma planlamasının başından sonuna kadar esas itibariyle siyasi bir süreç olduğunu göstermektedir. Öte yandan, sürecin askeri konularla iç içe olduğu ve siyasi otoritenin askerlerin görüşlerine ihtiyaç duyduğu kesindir. İşte bu nedenle, kararlar ve uygulama süreci boyunca sivil-asker diyalogu ve işbirliğinin, son sözün siyasi otoritede kalması şartıyla, devam ettirilmesi zaruridir. Aynen savaş gibi, savunma planlaması da siyaset ile anlam kazanır. Savunma, siyasi otoritenin tayin ettiği siyasi amaçlara ve o amaçları gerçekleştirmesi beklenen stratejiye veya stratejilere göre planlanır. Strateji askeri kuvvetle siyasi amaçlar arasındaki zorunlu bağlantıdır. Strateji var olmadan kendimizi taktik ve operatif düzeye²⁵ hapseder, belki ancak sonu hüsrana uğratan hareket planları yapabiliriz. Ayrıca unutmamak gerekir ki, operatif düzeye gelinceye kadar çözümlenecek sorunlar da esas itibariyle siyasidir. Savunulacak olan nedir? Savunulacak olanın güvenliği için askeri kuvvet kullanmak gerekli midir? Hangi noktadan itibaren gerekli olmuştur? Neye ve kime karşı savunma yapılacaktır? Tehdit ne ölçüde açık ve seçiktir? Etkili bir savunma için ne kadar para gerekecektir? Harcanacak para ile gerçekleştirilmek istenen amaç arasında uyum var mıdır? Tüm bu ve bu minvaldeki sorular da siyasidir.

Nejat Eslen’e göre, “operatif seviye savaşın stratejik ve taktik seviyelerini irtibatlandırır ve bu seviyeler arasındaki köprüyü teşkil eder. Bu seviyedeki

²⁵ Taktik ve operatif düzeyler için, (E) Tuğgeneral Nejat Eslen, a.g.e: 137-152.

harekatın hedefleri elde edildiğinde, stratejinin amaçları sağlanmalıdır.”²⁶ Askeri davranış önce taktiksel, ancak operatif ve stratejik düzeylerde amaçlanan ve amaçlanmayan sonuçlar doğurur. Başka bir deyişle, askeri kuvvet kullanmak, ilk aşamada taktiklerin dünyasına ait bir davranışken, askeri kuvvet kullanmanın işe yarayıp yaramadığının sorgulanması operatif ve stratejik düzeylerle ilgili bir husustur. Düzeyler arasında bir bütünsellik söz konusu ise, neden bu ayrımı yapma ihtiyacını duyuyoruz? Ayrım, stratejik olanla stratejik olmayana karıştırmamak için gereklidir. Siyaset ile strateji, operatif düzeyle stratejik düzey, hem siyasetçiler hem askerler tarafından çoğu zaman birbirlerinin yerini tutar şekilde kullanılmakta, Afganistan ve Irak müdahalelerinde olduğu gibi, uygulamada ciddi hatalara yol açmaktadır.²⁷ Taktik ve operatif düzeyler strateji sayesinde anlam kazanır. Stratejik plan olmadan operatif ve taktik planlar, Siyasi tercihler olmadan ise, stratejik planlar oluşturulamaz. Ancak, uygulamada bu sıralama zorunlu bir hiyerarşik düzenlemeden ziyade, düzeyler arasındaki bütünleşmeyi göstermektedir. Şartlara göre, yukarıdan aşağıya değil de aşağıdan yukarıya, yani araçlar, kaynaklar ve tutulacak yollardan başlayarak siyaset ve strateji oluşturmaya doğru çıkmak da gerekebilir. “Yıpratma savaşı”, “imha savaşı” ve “gerilla savaşı” gibi kavramlar, birer strateji gibi adlandırılmalarına rağmen, başlıbaşına stratejileri ifade etmezler. Bunların kendilerine özgü taktikleri olabilir; olsa olsa operatif düzeyde tutulacak yolları ve “konseptleri” telkin edebilirler. Birer strateji olarak değerlendirilmeleri için, siyasetin tayin ettiği “hangi siyasi amaçla” sorusunun cevabını içermeleri, yani siyasi düzeyle bütünleşmeleri gerekir.

Siyasi otoritelerimizin ve TSK’nın Kürt meselesi konusunda ve PKK ile mücadelede değerli tecrübeler kazandığı bir gerçektir. Ancak, hükümetler uzun yıllar Kürt sorununu bir bütün olarak ele alıp siyaset üretememiş, onun yerine siyaset dışı askeri operasyonların derde deva olacağını sanmıştır. Bu vesileyle, siyasi otorite ile Genelkurmay arasındaki danışma mekanizmasının iyi işlemediği de gün ışığına çıkmıştır. Hükümetler belki de sorumluluğun askerde kalmasını tercih ettikleri için, konuyu siyasi alanın dışında tutmuşlardır. Ayrıca, PKK’yı meşrulaştırma korkusu stratejik düşüncüyü ve planlamayı dumura uğratmıştır. Sonuçta, siyaset dışı ve dolayısıyla stratejisiz askeri operasyonlar hiçbir siyasi-stratejik başarı getirmeksizin yıllarca devam etmiştir. Ak Parti hükümetleri tarafından başlatılıp sürdürülen “Barış Süreci”nin söz konusu mücadeleye siyasi bir anlam kazandırdığına şüphe yoktur. Ayrıca, belirtmek gerekir ki, stratejik düzeyde, “nasıl bir savaş?” (veya nasıl bir silahlı mücadele?) sorusunun yanında, “nasıl bir barış?” sorusu da siyasi-stratejik bir sorudur.²⁸

Hazırlanırken ve uygulanırken siyasetten kendini tecrit eden bir savunma planı amaçtan, stratejiden ve meşruiyetten yoksundur. Ancak, siyasetten söz ederken,

²⁶ A.g.e: 143. Büyük strateji, askeri strateji ve operatif (operasyonel strateji), taktik düzeyler için, M.Tanju Akad, *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), 10-12.

²⁷ Hew Strachan, *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective* (Cambridge University Press, 2013), 210-234; ve Gray, *The Strategy Bridge*, a.g.e: 153-154.

²⁸ PKK ile mücadelede taktik düzeyin önemini vurgulayan yeni bir çalışma için. Bkz. M.Sadi Bilgiç, “PKK/KCK’nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele”, *Bilge Strateji*, cilt 6 sayı 10 (Bahar 2014).

siyaseti boş bir kalıp gibi, sadece sivil siyasi otoritenin üstünlüğü açısından düşünmemek gerekir. Savunma planlamasında, siyasi ve askeri alanlar ve sorunlar içiçe girmiştir; bir bütünün parçaları gibidir. Siyasi şahsiyetler silah sistemlerinin özellikleri, stratejik kavramlar ve terminoloji gibi askeri konulara vakıf olamazlar, hatta bunlara vakıf olmaları da beklenemez. Sadece bu nedenle değil, ayrıca ve öncelikle siyasi-stratejik bütünlük nedeniyle de, savunma planlamasının hazırlanması ve uygulanması bağlamında, her konuda siyasetin şekilsellikten kurtulup içinin doldurulması maksadıyla sürecin başından sonuna kadar askerin düşüncelerine ve işbirliğine ihtiyaç olacağını unutmamak gerekir.²⁹ Ancak, operatif düzeyin işlevinin gerçekleşmesi, yani taktik ve strateji arasındaki köprüünün kurulabilmesi için, bir stratejinin mevcut olması gerekir. Stratejinin mevcutiyeti ise, siyasi karar süreçleri sonucunda savaşın siyasi amaçlarının açık ve seçik olarak tespit edilmiş ve askeri mercilere de tebliğ edilmiş olması gerekir. Savaşa varmayan askeri operasyonlar söz konusu olsa dahi, siyasi amaçlara ve stratejiye ihtiyaç vardır. Bu tür hassas operasyonlarda, ne tür silahlara, hangi şartlarda başvurulacağını sınırlayan kuralları içeren ve siyasi otorite tarafından komutanlara danışılarak hazırlanan “angajman kurallarına (*rules of engagement*)” ve askeri hareketin her düzeyinde siyasi otoritenin gözetimine ve yönlendirmesine ihtiyaç duyulabilir.³⁰

SONUÇ: BELİRSİZLİĞİN YÖNETİMİ

Savunma planlaması, diğer askeri konularda olduğu gibi, şematik bir anlatımla betimlenir. Şematik tasvir, karmaşık karar süreçlerini ve kurumsal hiyerarşileri basitleştirerek ve şekilleştirerek yansıttığı için, öğretici (didaktik) bir değere sahip olabilir. Ancak, çoğu zaman, pek çok noktayı dışarıda bırakacağı için belirsizliğe yeni belirsizlikler katabilir. Savunma planlaması bilimden ve sosyal bilimlerden yararlanabilir, fakat bizatihi pozitif bir bilim olmaktan uzaktır. Hatta stratejinin ve savunma planlamasının bir sanat, yönetim sanatı olduğu literatürde geniş kabul görmektedir. Üç temel sebepten dolayı, strateji ve savunma planlaması belirsizliklerle dolu bir zeminde inşa edilir: tabiatı gereği geleceğe dönük (fütüristik) bir çalışmadır; siyasi ve bürokratik bir faaliyettir; ve ilişkisel ve diyalektik mantığa ihtiyaç gösterir.

Bu makalede ileri sürülen görüşlerden hareket ederek, belirsizliklerin yönetimi konusunda bazı telkinlerde bulunmak istiyorum. Bu telkinlerden bir bölümü Co-

²⁹ Gray, *Strategy and Defence Planning*, 185-186.

³⁰ Afganistan ve iki Körfez Savaşı vesilesiyle, operatif düzeyin (ve “operasyonel sanat-operational art) gerekli olup olmadığı, hatta yanıltıcı olduğu ve hatalara zemin hazırladığı tartışılmaya başlanmıştır. Operatif düzey anlayışı (terimi olmasa bile) Napolyon Savaşları ve devasa milli orduların muharebeleri dolayısıyla ortaya çıkmış ve 20. yüzyılda Ruslar ve Almanlar tarafından geliştirilmiştir. Bir görüşe göre, operatif düzey zamanımızın “melez savaşlarına” uygun düşmemektedir. Bu konuda ileri sürülen başka bir sav da, operatif düzeyin askeri hedeflerin vurulmasını taktik düzeyin önüne çıkarması ve stratejiyi saf dışı bırakarak, onun yerine geçmesi ve askeri hareketi siyasetten koparmasıdır. Bu tartışma başka bir makalenin konusu olabilir. Şimdilik, bu tartışmayı başlatan iki önemli esere gönderme yapmakla yetinelim: Hew Strachan, *The Direction of War, a.g.e.* ; ve Justin Kelly and Mike Brennan, *Alien: How Operational Art devoure Strategy* (NimbleBooks LLC, September 2009). www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/

lin S. Gray tarafından geliştirilmiştir.³¹ Bazıları da, benim araştırmalarım sonucunda ortaya çıkan düşüncelerdir:

- Stratejide ve savunma planlamasında “bilimsel kesinlik”e ulaşmak mümkün değildir. Hatta diyebiliriz ki, bu yönde ısrar etmek deterministik yaklaşımlara ve “komplo teorileri”ne kapı açarak başarısızlık ihtimalini artırır. Sosyal bilimler, strateji kuramı ve tarih gibi bilimler düşünmeyi öğretmek, sezgiyi keskinleştirmek, durum değerlendirmesine yardımcı olmak ve hareket yapılacak bölgeleri toplumsal, siyasal ve kültürel bakımdan tanımak ve analiz etmek bakımından önemlidir. Bu nedenle bu gibi dersler pek çok ülkede (Türkiye dahil) yüksek askeri okulların ders programlarına dahil edilmiştir.

- Sayısal bilimsel yöntemler daha ziyade taktiksel ve operatif düzeylerde yararlı olmaktadır. Siyasal ve stratejik düzeylerde ise, bu tür yöntemlere fazla itibar edilmesi bilimsel ve matematiksel kesinlik alışkanlığını ve beklentisini artırarak başarısızlıklara zemin hazırlayabilirler. Bu görüşün bir istisnası olarak, ABD’nin Soğuk Savaş’ta geliştirdiği nükleer strateji büyük ölçüde matematik ve fizik bilimine dayanmış ve nükleer savaşı engellemeyi başarmıştır. Ancak unutmamak gerekir ki, bu başarıda Bernard Brodie gibi tarih bilim dalından gelen stratejistlerin de büyük payı vardır.

- Savunma planlamasında “temkinli olmak” genellikle tavsiye edilen bir husustur. Ancak, “temkinli olmak” görece bir kavramdır. A devletinin “temkinli” davranışı, B devletince “aşırılık” gibi algılanabilir. “Temkin” sözcüğünü “farkındalık”la birleştirmek daha nesnel bir anlayış sunabilir: “Temkinli olmak, planın ve stratejik davranışın potansiyel yıkıcı sonuçlarının farkında olmaktır”. Farkındalık, siyasi-stratejik ortamlarda, saf akılcılığın (rasyonalizmin) ötesinde makuliyete davet etmelidir. Yeterli bir caydırma ve savunma maksadıyla plan yapmanın ötesine geçip etrafa korku salarak güvenlik ikilemine sebep olmak temkinli bir savunma sayılamayacağı gibi, etkili bir caydırma ve savunma için hazırlanmamak da temkinli bir davranış olamaz.

- Kendimizin ve hasmın siyasi amaçlarını doğru ve kapsamlı anlamayı başarmak için, amaçların çeşitliliğinin farkında olmak ve siyasi amacı “maddi çıkar” ile sınırlamaktan kaçınmak gerekir.

- Strateji sadece tutulacak yollar ve kullanılacak araçlar şeklinde anlaşılabilir. Stratejinin anlam kazanması için siyasi süreçlerden geçerek ve tespit edilen siyasi amaçlarla bütünleşerek ortaya çıkması gerekir.

- Plan yapılırken, tamamıyla siyasi bir konu olan savunmanın finansmanını gözden uzak tutmamalıdır.

- Dünya ve bölgedeki güç dengelerinin geçici olduğunu unutmamak gerekir. Sadece şimdiki zamana odaklanmak risklidir.

³¹ Gray, *Strategy and Defence Planning*, 191-204.

- Planın belli bir esnekliğe, değişen şartlara uyarlanma özelliğine sahip olması gerekir.
- Dönemsel olarak gerçekleştirilen savunma planlamasının ötesinde, yapısal ve kurumsal reform ihtiyacını da yapıcı bir şekilde düşünmeye ve tartışmaya başlamak gerekir. Savaşın değişik düzeyleri (taktik, operatif, stratejik ve siyasi) arasındaki ayrımın mutlak olmaması, stratejinin ve savunma planlamasının bütünsel bir kavramlaştırma içinde değerlendirilmesi, her kademedeki yakın ve sürekli bir sivil-asker işbirliğine ve yapısal bir yenilenmeye ihtiyaç doğurmaktadır.

KAYNAKÇA

Akad, M. Tanju. *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.

Allison, Graham and Zelikow, Philip. *Essence of Decision: Explaining Cuban Missile Crisis*, New York: Longman, 1999.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2011.

Aron, Raymond. *Paix et Guerre entre les Nations*, Paris: Calmann-Levy, 1962.

Bilgiç, M.Sadi. “PKK/KCK’nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele”, *Bilge Strateji*, cilt 6 sayı 10 (Bahar 2014).

Clausewitz, Carl von. *Savaş Üzerine* (Çev. Şiar Yalçın), İstanbul: Spartaküs Yayınları, 1997.

Desch, Michael C. “Bush and the Generals”, *Foreign Affairs*, vol. 86, no.3, May/June 2007: 97-108.

Eslen, Nejat. *Tarih Boyu Savaş ve Strateji*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Feaver, Peter. *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-military Relations*, Cambridge, Harvard University Press, 2003.

Gül, Abdullah. *Türkiye’yi ve Dünyayı Yeniden Düşünmek*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2014: 186-196.

Gray, Colin S. *Strategy and Defence Planning: Meeting the Challenge of Uncertainty*, Oxford: Oxford University Press, 2014: 1-11.

--- *The Strategy Bridge: Theory for Practice*, Oxford: Oxford University Press, 2010.

Heuser, Beatrice. *The Evolution Strategy*, Oxford: Oxford University Press, 2010: 3-24.

Jervis, Robert. *Perception and Misperception in International Politics*, New Jersey: Princeton University Press, 1976.

Karaosmanoğlu, Ali L. “On the Logic Strategic Behavior”, *The Turkish Yearbook of International Relations* (1973): 102-118.

--“Kore Savaşının Siyasi-Stratejik İkişlemleri” *Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri*, içinde (Der.) Mehmet Ali Tuğtan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2013:31-52.

Kelly, Justin and Brennan, Mike. *Alien: How Operational Art Devoured Strategy*, Nimble Books LLC, September 2009. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=939>

Knorr, Klaus, *Power and Wealth: The Political Economy of International Power*, New York: Basic Books, 1973.

Lebow, Richard Ned. *A Cultural Theory of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Luttwak, Edward N. *Strategy: The Logic of War and Peace*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2001: 267-269.

Murry, Williamson, Sinnreich R.H., Lacy, J. (Der.) *The Shaping of Grand Strategy Policy, Diplomacy, and War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Porter, Patrick. *Military Orientalism: Eastern War Through Western Eyes*, Oxford: Oxford University Press, 2013.

Schelling, Thomas C. *Arms and Influence*, New Haven: Yale University Press, 1966.

Strachan, Hew. *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Ural, Şafak. *Basitlik İlkesi*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2011.

Yılmaz, Sait. *Ulusal Savunma: Strateji, Teknoloji, Savaş*, İstanbul: Kum Saati Yayın, 2009.

Turkish Foreign Policy Towards Armenia in 2008-2009: Impact On Azerbaijani-Turkish Relations¹

Türkiye'nin 2008-2009 Yıllarında Ermenistan Politikası: Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Etkisi

Submitted: 14 January 2015

Accepted: 3 March 2015

Rovshan İBRAHİMOV*

Abstract

Relations between Turkey and Azerbaijan cannot be classified simply as the ratio of two nation-states in the international arena. The peoples of these two countries are united by common ethnic roots and understandably sympathetic to each other's positions. Consequently, controversies between Turkey and Azerbaijan should be viewed in the framework of these specific relationships. This study will analyze the causes of the controversies between the two countries during Turkey's rapprochement with Armenia between 2008 and 2009. It will also discuss the manner in which Turkey and Azerbaijan have resolved their problems and formed a new platform for the development of relations.

Keywords: *Turkey, Azerbaijan, Turkish-Armenian rapprochement process, Nagorno-Karabakh conflict*

Öz

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler uluslararası arenadaki sıradan iki ulus-devlet arasındaki ilişkiler gibi sınıflandırılmaz. Bu iki ülkenin halkı ortak etnik köken ile birbirine bağlıdır ve birbirinin pozisyonuna anlaşılabilir şekilde sempattir. Sonuç olarak, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ihtilaflar bu özel ilişki çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu çalışma, 2008-2009 yıllarında Türkiye ve Ermenistan arasındaki yakınlaşma sürecinde Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ihtilafları analiz etmektedir. Aynı zamanda bu çalışma Türkiye ve Azerbaycan'ın aralarındaki sorunları nasıl çözdüğünü ve ilişkilerini geliştirmek için kurdukları yeni platformları tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Türkiye, Azerbaycan, Türkiye-Ermenistan yakınlaşma süreci, Dağlık Karabağ sorunu*

* Associate Professor at Hankuk University of Foreign Studies (South Korea)

¹ "This work was supported by Hankuk University of Foreign Studies Research Fund of 2015"

1. AZERBAIJAN-TURKISH RELATIONS: MORE THAN “ONE NATION, TWO STATES”

Relations between Azerbaijan and Turkey began to develop after Azerbaijan gained independence in 1991. Turkey was the first country to recognize its independence and establish diplomatic relations with it, actively promoting state building in it. Since independence relations between the two countries have only improved, facilitated by the fact that the peoples of the two countries share common ethnic roots. Over time, the basis of the relationship has been strengthened and fostered on a pragmatic basis. A number of regional transport and logistics projects have been realized, initially through the implementation of transport corridors such as the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) oil pipeline and the Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE) gas pipeline. The construction of another project, the Baku-Tbilisi-Kars (BTK) railroad, is due for completion by the end of 2015, prompting further economic relations between the states in the Black Sea and Caspian Sea regions.

The two countries have launched another energy transport corridor, the Trans-Anatolian gas pipeline (TANAP), which will transport Azerbaijani gas from Shah Deniz 1 offshore field to Turkish markets until the Turkish-Greek border and then to the European states via another transport corridor: the Trans Adriatic Pipeline (TAP). With the implementation of all of these and other projects in Turkey, the State Oil Company of the Azerbaijan Republic (SOCAR) is expected to invest approximately US \$20 billion into the Turkish economy.

The development of relations between the two countries is not limited to the economic sphere. A stable political dialogue at the highest level has also been established with the signing of a treaty on 16 September 2010, establishing a High-Level Strategic Cooperation Council, with the purpose of enhancing and strengthening relations in different fields. Similarly, an agreement on Strategic Partnership and Mutual Support (SPMS) was signed. Under the terms of this treaty, both countries undertake to support each other “using all possibilities” in the event of a military attack or aggression.

Despite strong ties between the two countries, controversies have occurred, but they have not been structural, but the consequence of rapid political and economic developments. With expanding potential, national interests of the two countries have also diversified, leading at times to an incorrect assessment of the current situation. This has caused a difference in approach towards certain situations. This has had an influence in Turkey’s foreign policy approach towards Armenia, perceived ambiguously by Azerbaijan. These developments have led to the need for a two-way adjustment, tailored to the interests of both states. This article will examine the reasons for the controversies between the two states from 2008-2009 and prospects for resolution.

2. A CHRONOLOGY OF TURKISH-ARMENIAN RELATIONS: 1991-2009

Turkey was the first country to recognize Armenian independence on 16 December 1991, after the collapse of the Soviet Union.² Turkey intended to develop relations with the new independent states, including Armenia. Turkey did not concentrate its attention on the historical dispute with Armenians, especially with diaspora on the “the events of the 1915” under the Ottoman Empire. Despite good will from the Turkish side and a readiness to form relations with Armenia, including a statement on the 1915 events, which the Armenians incorporated as an act of genocide into their declaration of independence. According to paragraph 11 of this declaration: The Republic of Armenia stands in support of the task of achieving international recognition of the 1915 Genocide in Ottoman Turkey and Western Armenia.³ Besides this, the declaration also contained territorial definitions, such as that of “Western Armenia” by which the eastern part of the Turkish Republic has been defined. Thus, the newly created state officially registered its territorial claims against modern Turkey and the primary reasons as to why diplomatic relations between these two countries have not been established.⁴

Despite this, with the opening of the border in 1991, as a sign of goodwill and in order to improve relations with the EU,⁵ Turkey dispatched food aid and contributed to the delivery of Western humanitarian assistance to Armenia through its territory.⁶ Turkey allowed passage through the Kars-Gyumri railway- a transport connection from the Soviet period. The Turkish-Armenian border was officially closed in April 1993, when Armenia occupied Kelbajar, a territory adjacent to the Azerbaijan Nagorno-Karabakh region. This occurred after the adoption of the UN Security Council Resolution 822 on April 30 1993, which demanded the immediate withdrawal of Armenian occupying forces from territory of Kelbajar district and other recently occupied areas of Azerbaijan.⁷ As a result of the continuing Armenian-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict and occupation of Azerbaijani territories, Turkey expressed its solidarity with Azerbaijan. Turkey joined Azerbaijan in imposing an economic embargo on Armenia and the border between the two states was closed. However, even after land border closing, the airspace

² “According to the official Armenian sources, on 24 December 1991”, Official site of Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia, <http://www.mfa.am/en/country-by-country/tr/>.

³ “Armenian Declaration of Independence”, <http://www.gov.am/en/independence/>.

⁴ Svante E. Cornell, “Turkish-Armenian Relations: Wrong Priority, Wrong Approach”, *Caspian Report*, HASEN, (Summer, 2013): 109, https://www.academia.edu/4876695/Turkish-Armenian_Relations_Wrong_Priority_Wrong_Approach

⁵ “Relations between Turkey and Armenia”, <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-armenia.en.mfa>.

⁶ Kemal Kirisci, “New Patterns of Turkish Foreign Policy Behavior”, in *Turkey: Political, Social and Economic Changes in the 1990s*, ed. Cigdem Balim et al, (Leiden: 1995), 18.

⁷ “Resolution 822 (1993) Adopted by the Security Council at its 3205th meeting”, 30.04.1993, <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3b00f15764>.

between the two states was reopened in 1995 with the operation of charter flights from Yerevan to Istanbul and Antalya.⁸

The status quo continued until 2008, after which relations started to change. Turkey tried to use the opportunity of same group qualification for the 2010 FIFA World Cup for reconciliation. Rapprochement through “football diplomacy” resulted with the President of Armenia, Serzh Sargsyan, inviting his Turkish counterpart Abdullah Gul to attend the first match between the two national teams, on September 6 2008 in Yerevan. Abdullah Gul accepted this invitation, culminating in the first visit by a Turkish president since 1991.⁹ After Gul’s visit to Yerevan the process of hosting secretive talks began in Switzerland. The main purpose of these talks was to identify differences that existed between the two sides. Parallel to this the foreign ministers of both countries held two meetings in order to find opportunities for furthering relations.¹⁰

A year later, on 14 October 2009, Sargsyan made a return visit in Turkey, to Bursa where the second qualifying match was held... After the match, the official delegations of Turkey and Armenia met to consider furthering of relations between the two countries.¹¹ During the talks, Turkey agreed to open its border with Armenia without setting any preconditions. Turkey believed that with the border opening, economic and trade relations would develop. Turkey’s hope was that the Armenian economy due its small size, in the short term would integrate with Turkey’s, due to Turkish investors, governmental loans and an increasing in trade. As a result of the closer economic relations, perception towards Turkey would, leading to the formation of political dialogue and an atmosphere for a discussion on the “events of 1915”, with the starting point the “Just Memory” conception. According to this concept, the parties must respect the memory of each other and avoid evaluation of the historical events based on “one-sided memory” and instead form a perception of “shared pain”.¹²

Turkey expected that in 2015, due to the 100th year anniversary of these events, Armenians throughout the world would be holding large-scale events, affecting negatively, the image of Turkey. In this regard, Turkey intends to at least partially neutralize the effects of the expected large-scale propaganda related to this date

⁸ David Shahnazaryan, “Nervous Neighbors: Five Years After The Armenia-Turkey Protocols”, *Journal of Turkish Policy Quarterly* 13, no 3, (Fall, 2014): 46.

⁹ Rovshan Ibrahimov, “Turkish-Armenian Rapprochement: Defining the Process and its Impact on Relations Between Azerbaijan and Turkey”, *Caspian Report*, HASEN, (Winter, 2014): 89.

¹⁰ Richard Giragosian, “Changing Armenia-Turkish Relations, February”, (2009): 2, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/06380.pdf>.

¹¹ Каринэ Симонян and Георг Стамболчян, “В Бурсе Состоялись Армяно-Турецкие Переговоры”, <http://www.armenialiberty.org/content/article/1851953.html>.

¹² Ahmet Davutoğlu, “Turkish-Armenian Relations in the Process of De-Ottomanization or “Dehistoricization”: is a “Just Memory” Possible?”, *Journal of Turkish Policy Quarterly* 13, no 1, (Spring, 2014): 28.

by improving relations with Armenia.¹³ Over time, closer relations with Armenia will force this country to reconsider its demands towards Turkey.

Another expectation of Turkey is that Armenia will recognize the border between these states as drawn out in the Kars and Gyumri Treaties of 1921, as a precondition to improving bilateral relations. In other words, Turkey expects that Armenia will officially declare recognition of Turkey's territorial integrity. The expectation of Turkey is understandable, given that these territorial claims are being focused on at the highest level in Armenia. Thus, President Serzh Sargsyan on the 5th Pan-Armenian Olympiad on Armenian language and literature, held in July 2011, in Tsakhkadzor, whilst answering a question about a return of the Western Armenia territory (including Mount Agridag (Ararat)) said: "All that depends on you and your generation. I think my generation has accomplished his duties, when in the beginning of 90s defended Karabakh from the enemies. I don't want to accuse anybody. I just mean that each generation has its own duties to accomplish."¹⁴ As can be seen from the speech, which was given after the convergence process, Armenia still has territorial expectations from Turkey.

As a continuation of the new foreign policy approach, on October 10 2009, in Zurich, Switzerland, the Turkish Foreign Minister, Ahmet Davudoglu and Armenia's Eduard Nalbandyan signed the "Protocol on the establishment of diplomatic relations between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia" and the "Protocol on Development of Relations Between the Republic of Turkey and the Republic of Armenia". Signing the protocols received a positive international response. During the signing procedure, the EU's High Representative for the Common Foreign and Security Policy (EUHRCFSP), Javier Solana as well as the Russia Foreign Minister, Sergey Lavrov, U.S. Secretary of State, Hillary Clinton and France's Bernard Kouchner were participants.¹⁵ It is worth noting, that all of these three officials at the same time represent states which are co-chairing of the OSCE Minsk Group on the resolution of the Armenian-Azerbaijan Nagorno-Karabakh conflict.

Despite the importance of this event, both protocols did not enter into force as the parliaments of the both states did not ratify the protocols. Turkey argued that the ratification may be possible if Armenia would release occupied districts adjacent to Nagorno-Karabakh. In turn, Armenia reacted negatively to Turkish demands, explaining that these conditions shouldn't be referred to as "requirements".¹⁶ Armenia insisted that the borders were closed unilaterally and therefore must be opened without additional requirements. As a result, on 22 April 2010, Armenian

¹³ Rovshan Ibrahimov, *Turkish-Armenian*, 90.

¹⁴ "In Tsakhkadzor President Sargsyan Met With The Participants of the 5th Pan-Armenian Olympiad and With the Students Sponsored by The Luys Foundation", Official site of President of the Republic of Armenia, (23.07.2011), <http://www.president.am/en/press-release/item/2011/07/23/news-1713/>.

¹⁵ "Armenia and Turkey normalize ties", (10.10.2009), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8299712.stm>

¹⁶ Rovshan Ibrahimov, *Turkish-Armenian*, 95.

President Serzh Sargsyan signed a decree suspending ratifications of the Protocols.¹⁷ Five years later, on 16 February 2015, President Sargsyan sent a letter to the National Assembly speaker Galust Sahakyan, informing him about his decision to recall the Armenian-Turkish protocols from parliament.¹⁸

Despite all of these developments, Turkey is still looking for ways to normalize relations with Armenia within the conception of «Just Memory». In short it is worth noting the speech of the then Prime Minister R. T. Erdogan on 23 April 2014, when he again pointed out the common historical «pain». In his speech, he noted that: “Having experienced events which had inhumane consequences-such as relocations-during the World War I, should not prevent the Turks and Armenians from establishing compassion and mutually humane attitudes towards one another.”¹⁹ It was an unprecedented move by a Turkish leader on the events of 1915.

3. RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY DURING THE TURKISH-ARMENIAN RAPPROCHEMENT PROCESS

The reaction of Azerbaijan on Turkey’s policy towards Armenia was negative. This is primarily due to the fact that the process of rapprochement began without analysis by Turkey of possible consequences for Azerbaijan. Due to interference of external actors opposed to the Nagorno-Karabakh conflict, Azerbaijan has very limited scope and capacity to put pressure on Armenia in order to resolve the conflict through peaceful means. One leverage in Azerbaijan’s hands is economical sanctions against Armenia, currently implemented by both Azerbaijan and Turkey.

The beginning of a negotiation process between Turkey and Armenia on border opening, would lead to the lifting of sanctions, but qualitatively affect Azerbaijan’s policy on resolution of this conflict. It should be noted that Azerbaijan does not oppose the process, considering it as Turkey’s internal affair. The reaction of Azerbaijan was connected to the effect of the resolution on the Nagorno-Karabakh conflict. Hence, the border closing was directly related to the occupation of Azerbaijani territories. Although Turkey was ready to reopen its border, Armenia does not intend to liberate the Azerbaijani territories.

As this process directly relates to its national interests, Azerbaijan has closely followed the development of relations between Turkey and Armenia. However, as demonstrated above, Azerbaijan is not a passive observer. Azerbaijan reacted to the visit of President Gul in Yerevan, whereby football diplomacy transformed into the negotiation process defining concrete steps towards opening the border.

¹⁷ “Armenian-Turkish Bilateral Relations”, Official Site of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia, <http://www.mfa.am/en/country-by-country/tr/>.

¹⁸ “Recalls Armenian-Turkish Protocols From National Assembly”, Official site of President of the Republic of Armenia: Armenian President, (16.02.2015), <http://www.president.am/en/press-release/item/2015/02/16/President-Serzh-Sargsyan-National-Assembly/>.

¹⁹ Ahmet Davutoğlu, *Turkish-Armenian Relations*, 29.

In anticipation, by 24 April 2009, considered a day of remembrance for the victims in 1915, it was assumed that Turkey may open its border with Armenia. This development did not satisfy Azerbaijan and she immediately reacted. In April 2009 during the official visit of the U.S. President Barack Obama to Turkey, it was stated that Turkey and Armenia within one month would announce an agreement to reopen the border and exchange diplomatic personnel.²⁰ Before all of these developments, Obama promised to endorse Armenian claims of genocide during his election campaign and his visit to Turkey was seen as political support to the process of rapprochement between Turkey and Armenia. In this regard, Azerbaijan President Ilham Aliyev boycotted the United Nations Alliance of Civilizations (UNAOC) Conference which took place in Istanbul on April 6-7, despite repeated invitations by the U.S. State Secretary Hillary Clinton offering instead for him to send his daughter to represent the country.²¹

The rejection of President I. Aliyev to participate in the forum put Turkey in a dilemma, according to which the improvement of relations with Armenia would cost her a sharp deterioration in relations with Azerbaijan, a neighbor with which Turkey has never had any serious disagreements. Rapprochement between Turkey and Armenia has also been negatively perceived by the public in Turkey. The leaders of the two opposition parties Nationalist Movement Party (MHP) and Republican People's Party (CHP), which have representation in Turkish parliament, have also criticized the government's policy towards Armenia. Given the negative reaction within the country and from Azerbaijan, Turkish then-Prime Minister Recep Tayyip Erdogan attempted to ease controversies and announced on April 10 2009, that, "Unless Azerbaijan and Armenia sign a protocol on Nagorno-Karabakh, we will not sign any final agreement with Armenia on ties. We are doing preliminary work but this definitely depends on resolution of the Nagorno-Karabakh problem".²² Following a statement by the then-Prime Minister R.T. Erdogan seemed that the differences between Turkey and Azerbaijan have been papered over.

However, another surge of controversy erupted again during the return match between Turkish and Armenian football teams in Bursa which was held on 14 October 2009. Not wanting extra disagreement with the Armenian side regarding Turkish support to Azerbaijan in the Nagorno-Karabakh conflict, the Azerbaijani flag was barred from the stadium. On Azerbaijani TV channels, images where Azerbaijani flags were thrown in a box, which had an unmarked restroom image on it were shown. The reaction in Azerbaijan was acute. As a response to this act,

²⁰ Paul Richter, "Turkey, Armenia are likely to ease conflict, President Obama is to visit Turkey in a few days, and the expected deal would allow him to point to progress toward reconciliation", (04.04.2009), <http://articles.latimes.com/2009/apr/04/world/fg-turkey-armenia4>.

²¹ "The Alliance of Civilizations Forum: A Major Test for Turkish Diplomacy", <http://eurodialogue.eu/us/1513>.

²² "Turkey-Armenia deal to refer to Karabakh solution" *Today's Zaman*, April 13, 2009, http://www.todayszaman.com/diplomacy_turkey-armenia-deal-to-refer-to-karabakh-solution_172294.html

in Baku, at the Martyrs' Alley, where the Turkish soldiers who gave their lives for the liberation of Baku in 1918 rest, Turkish flags were lowered.²³

The scandal was settled after a visit to Baku on 22 October 2009 by Ahmet Davutoglu and alternate visits from the parliamentary delegations of both countries. In Turkey, the culprits who negligently treated Azerbaijani flags were punished. The scandal around the national flags of the two countries has been resolved and the general opinion on the policy for further development of relations between Turkey and Azerbaijan have been formed.

With a delegation of ministers, Erdogan made a visit to Baku on 12 May 2010. During the visit Erdogan reaffirmed the strained ties between the two countries. In a press conference with Azerbaijani President I. Aliyev, Erdogan announced that, "There is a relation of cause and effect here. The occupation of Nagorno-Karabakh is the cause, and the closure of the border is the effect. Without the occupation ending, the gates will not be opened".²⁴ On Erdogan's this statement, the Azerbaijan President I. Aliyev expressed his satisfaction and added that "There could be no clearer answer than this. There is no doubt anymore".²⁵

Azerbaijan's reception from senior Turkish officials ensures that the policies of the country towards Armenia will not change as long as the latter does not withdraw from the occupied territories of Azerbaijan. This promise by Erdogan was enough for Azerbaijan. As proof, during the signing of the protocols in Zurich, Azerbaijan remained low-key.²⁶

4. THE REASONS FOR THE CONTROVERSY BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY: 2008-2009

The basis for the differences between the two countries was due to the rapid political and economic changes in Turkey and Azerbaijan. Both countries over the first ten years of the new millennium have made significant achievements: the economies of these countries have developed rapidly, GDP is growing and diversifications of sectors have been observed. Turkey has acted more actively in the international arena and both have become major actors in their regions. The rapid change also impacted the foreign policies of these countries. For instance, Turkey started to change its traditional foreign policy with the intention to play an active role at the regional level. Whilst, Azerbaijan desired to act more actively by using

²³ Rovshan Ibrahimov, *Turkish-Armenian*, 91.

²⁴ Prime Minister Erdoğan puts Baku's Armenia concerns to rest, *Todays Zaman*, May 14, 2009, http://www.todayszaman.com/diplomacy_prime-minister-erdogan-puts-bakus-armenia-concerns-to-rest_175222.html.

²⁵ Prime Minister Erdoğan, *ibid*.

²⁶ Kamer Kasım, "Aliyev's visit: Strengthening the strategic partnership", *The Journal of Turkish Weekly*, 23.03.2015, <http://www.turkishweekly.net/columnist/3939/aliyev-s-visit-strengthening-the-strategic-partnership.html>.

its energy resources towards achieving its national interests, although the priority in Azerbaijan's foreign policy remains settlement of the Nagorno-Karabakh conflict and the return of occupied territories. With an increase in political capacity, Azerbaijan started to diversify its leverages including: increasing diplomatic efforts, active participation and action in the framework of international organizations, intensively encourage bilateral and multilateral cooperation. As a consequence of change and diversification in the areas of interests, it has led to an increase in the number of contact points between these two states, which have always been in coordination.

As regards to Turkey, the first step of this new regional policy was to develop a strategy aimed at improving relations with neighboring countries. A new formula termed 'zero problem' has been derived for relations with the neighbors. It is about finding a formula for the resolution of controversies and to establish provisions for a further development of relations. According to this policy, Turkey expects to eliminate or completely solve the problems from her relations with neighbor states. The main scope of this new concept in Turkish foreign policy is the rejection of stalling problems and the intensification of efforts to solve problems through a win-win approach by peaceful means.²⁷ It is from this perspective that Turkey is also considering changing its policy towards Armenia. In general, the overall concept of the new Turkish foreign policy in relation to Armenia can be summarized as "from zero relations to zero problems". Turkey was determined to resolve the existing problems with Armenia. With the adoption of a new foreign policy, Turkey started to unilaterally look for ways to resolve problems with Armenia and form confidence-building measures.²⁸

As for Azerbaijan, it believed that despite Turkey having started the process of rapprochement with Armenia and a wish to get more actively involved in the South Caucasus policy, it does not have full cognition as regards the intertwining interests of the various forces in the region. Azerbaijan was very skeptical about the fact that Turkey through these steps could achieve its objectives with respect to Armenia. It would be difficult to believe that liberal initiatives of the Turkish government can change the perception of Armenians both in Armenia and beyond its borders. Nationalist politicians in Armenia as well as many amongst the Armenian diaspora staunchly opposed the deal because Ankara has not recognized the events of 1915 as genocide.²⁹ In any case, the worry of Azerbaijan was not due to this reason: it was not clear how the process would affect the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict.

²⁷ For more information see: "Policy of Zero Problems with our Neighbors", *Official site of the Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey*, <http://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa>.

²⁸ "Relations between Turkey and Armenia", *Official site of the Ministry of Foreign Affairs Republic of Turkey*, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-armenia.en.mfa>

²⁹ "Turkish-Armenian Football Diplomacy Gets A Rematch in Bursa", *Radio Free Europe*, 14.10.2009, http://www.rferl.org/content/TurkishArmenian_Football_Diplomacy_Heads_For_Rematch_In_Bursa/1851889.html.

As it was mentioned before, the interests of the third countries in the region are one of the main reasons that Nagorno-Karabakh conflict is still not solved. In this case, Azerbaijan has to maneuver within a narrow space, while trying to retain the ability to independently carry out its domestic and foreign policy in accordance with its national interests. The most effective policy is the use of economic measures as pressure. They include measures such as closing borders, deliberate exclusion of Armenia from participation in regional economic projects, increasing of military spending by Azerbaijan, forcing Armenia to also spend more on the military needs with an already meager budget. Some calculations show that closure of borders with Turkey and Azerbaijan has cost Armenia annually approximately in between 10-30 % of its GDP.³⁰ Armenia could increase its total exports if the Turkish and Azerbaijani borders were opened. This would erase almost a half of Armenia's high trade deficit. Also, considerable savings would result from straightening transport routes and switching to closer supply sources.³¹ Almost 90% of Armenian foreign trade flows are transported through Georgia and the Georgian ports of Poti and Batumi by truck or railroad and this route is comparatively expensive.³²

In this case, the factor of two closed borders is very painful for Armenian economy. It is true that some Turkish goods entering the markets of Armenia through Georgian territory. However, in this case their cost is increased. Among the supporters of the border opening, there is also opinion that despite the fact that the border has been closed for about twenty years, it does not affect the resolution of the conflict. However, economic sanctions are aimed primarily at resolving the conflicts peacefully, as it is one of the most effective methods of alternative dispute resolution. Additionally, unlike a military solution, sanctions often have no short and medium-term effect, and therefore they are designed for a longer period.

Also, if the sanctions would not be an effective mechanism, the international community currently would not use them as a method of pressurization against Iran and Russia in order to force them to change their political priorities. As demonstrated by the development of events, these sanctions are very effective and have a negative impact on the economies of these countries, forcing them to negotiate. In the case of Armenia, it does not happen just because the sanctions against the occupier are imposed only by two states. If Turkey refuses to accept this step, the

³⁰ Ümit Kurt and Bezen Balamir Coşkun, "History vs. Geopolitics: an Overview of Turkish-Armenian Relations in the 2000s", *Turkish Review*, 01.06.2013, http://www.turkishreview.org/tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=223310.

³¹ Evgeny Polyakov, "Changing Trade Patterns after Conflict Resolution in South Caucasus, Poverty Reduction and Economic Management Sector Washington" the World Bank, Unit Europe and Central Asia Region, Washington DC (2000): 6, [http://lnweb90.worldbank.org/eca/eca.nsf/0/23ac8865ee0dc520852568fc005ba956/\\$FILE/ATT00ZE9/Trade+flows3.pdf](http://lnweb90.worldbank.org/eca/eca.nsf/0/23ac8865ee0dc520852568fc005ba956/$FILE/ATT00ZE9/Trade+flows3.pdf)

³² Mher Bagramyan, "The Economic Impact of Opening the Armenian-Turkish Border", *Armenian International Policy Research Group*, Armenia, (2012): 9, file:///C:/Users/HP/Downloads/The%20Economic%20Impact%20of%20Opening%20the%20Armenian-Turkish%20Border,%20Bagramyan%20M..pdf.

efforts of Azerbaijan can be reduced to a minimum and if not collapse, but will lose its effectiveness. Such a situation may give impetus to Armenian wishes to further prolong the resolution of the conflict, since a change in the situation on the border with Turkey will enable it to generate more space for maneuvering. For this reason, the reaction in Azerbaijan has been very sharp.

CONCLUSION

It is no secret that the Azerbaijani reaction to Turkey's rapprochement with Armenia was not expected. One of the reasons of misunderstanding between the two states was held on the thesis that Azerbaijan has no clear policy in the settlement of the Nagorno-Karabakh conflict, and that is why Turkey is taking steps to change the status quo in the region. Since the closure of the border in 1993 and the signing of the ceasefire agreement in 1994, in spite of numerous negotiations, the conflict has not yet been resolved. That is why, even though Turkey sets conditions for the opening of the border as the liberation of Azerbaijani territories, in 2008 she started to reconsider her priorities. In turn, the Azerbaijani side expressed the view that the proposal is based on the fact that Turkey itself is not clearly represented on the situation around Nagorno-Karabakh and the region as a whole. Azerbaijan was skeptical about the possibility of improving relations between Turkey and Armenia, in the case of opening borders and its impact on Nagorno-Karabakh conflict resolution. Armenia is heavily dependent on Russia, as well as on its diaspora, and they determine the strategy of this state's foreign policy.

Azerbaijan has repeatedly tried to change the situation militarily until 1994, and then after through negotiations. In 1999, some agreement could have been reached. The U.S. Deputy Secretary of State Strobe Talbott visited both capitals, Yerevan and then to Baku, on 26 October 1999, for a discussion about the Nagorno-Karabakh negotiations. An intensive round of Karabakh peace talks took place and expectations were that some agreement would be signed in November 1999, at the OSCE Istanbul Summit.³³ However, the terrorist act in the Armenian parliament stopped the process; attackers killed Prime-Minister Vasgen Sargsyan, parliament speaker Karen Demirchian, government members and 6 deputies and a number of others were wounded.³⁴ It became clear that some interest groups and powers in Armenia and outside the country are not interested in the solution of the Karabakh problem. The interest groups within the country, which came to power through the use of the Karabakh card needed to beware that in the case of conflict resolution they may lose their leading position in Armenia. At the same time, third countries which are interested in maintaining the status quo in the Karabakh problem from a geopolitical perspective, also do not want a resolution in favor of one or another party.

³³ "The Negotiations During 1999", http://garabagh.net/content_314_en.html.

³⁴ "Armenia's Prime Minister Killed in Parliament Shooting, Other Government Officials Shot; Many Hostages Held", CNN, October 27, 1999, <http://www.cnn.com/WORLD/europe/9910/27/armenia.04/>.

Therefore, Azerbaijan has chosen a tactic of economically weakening Armenia, namely the maintenance of the embargo against the country and the implementation of regional projects within which Armenia would not be permitted to participate. Prolonged economic pressure on Armenia could force the country's leadership to reconsider its priorities in the face of discontent from public opinion and mass migration. In this case, the opening of borders with Turkey would lead to the economic pressure on Armenia being weakened by Azerbaijan.

Turkey has rightly assumed and adequately perceived the Azerbaijani position and all concerns have not gone unanswered. High-ranking Turkish officials promised that the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict and liberating Azerbaijani territories would be a first step towards a rapprochement in Turkish-Armenian relations.

BIBLIOGRAPHY

Bagramyan, Mher. "The Economic Impact of Opening the Armenian-Turkish Border", *Armenian International Policy Research Group*, Armenia, 2012

Cornell, Svante E. "Turkish-Armenian Relations: Wrong Priority, Wrong Approach", *Caspian Report*, HASEN, Summer, 2013

Davutoğlu, Ahmet, "Turkish-Armenian Relations in the Process of De-Ottomanization or 'Dehistoricization': is a 'Just Memory' Possible?", *Journal of Turkish Policy Quarterly* 13, no 1, (Spring, 2014)

Giragosian, Richard. "Changing Armenia-Turkish Relations", Friedrich Ebert Stiftung, 2009 <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/georgien/06380.pdf>.

Ibrahimov, Rovshan "Turkish-Armenian Rapprochement: Defining the Process and its Impact on Relations Between Azerbaijan and Turkey", *Caspian Report*, HASEN, Winter, 2014

Kirisci, Kemal. "New Patterns of Turkish Foreign Policy Behavior", in *Turkey: Political, Social and Economic Changes in the 1990s*, ed. Cigdem Balim et al, Leiden: E.J Brill, 1995.

Kurt, Ümit and Bezen Balamir Coşkun, "History vs. Geopolitics: an Overview of Turkish-Armenian Relations in the 2000s", *Turkish Review*, Vol.3 no.3, June 2013.

Shahnazaryan, David. "Nervous Neighbors: Five Years After The Armenia-Turkey Protocols", *Journal of Turkish Policy Quarterly* 13, no 3, (Fall, 2014)

Güvenlik Politikaları Ekseninde Afrika Birliği: Teori ve Pratik

The African Union at the Axis of Security Policies: Theory and Practice

Teslim: 11 Şubat 2015

Onay: 15 Şubat 2015

Engin AKÇAY*

Bünyamin DİNÇER**

Öz

Siyasi, ekonomik ve sosyal nitelikli pek çok dezavantajla anılan Afrika kıtasının kuşkusuz öncelikli gündemlerinden biri de güvenlik sorunudur. Bu doğrultuda, Afrika'nın kronik sorunlarının ve çözüm yollarının müzakere edilebileceği ortak bir platform olarak düşünülen Afrika Birliği, kıtanın geleceği açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, kurumsal yapılanmasını ihtiyaçlar doğrultusunda revize eden örgütün, geride kalan yaklaşık yarım yüzyıllık sürede güvenlik sorunlarına yönelik tutumunda nasıl bir dönüşüm geçirdiği irdelenmektedir. Bu amaçla, örgütün güvenlik yaklaşımı öncelikle kurumsal normlar ve yapısal durum itibarıyla ortaya konmuştur. Ardından Birlik ilkelerinin ve organizasyonel yapısının güvenlik odaklı sorunlarda sergilenen yaklaşım ile ne derece tutarlı olduğu örnek olaylarla analiz edilmiştir. Yapılan incelemede, Birliğin güvenlik yaklaşımında idealizmden rasyonaliteye doğru bir dönüşüm yaşandığı anlaşılmaktadır. Caydırma kapasitesinin henüz tatminkar düzeyde olmadığından daha temkinli ve etki odaklı inisiyatiflerin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Konjonktürel davranma ve pasif konumlanma tercihlerinin ise Birliğin en önemli handikaplarından olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afrika, Afrika Birliği, Barış, Bölgesellik, Çatışma, Güvenlik.

Abstract

Security has been the primary agenda of the African continent which has been plagued by many political, economic and societal disadvantages. Considered as a joint platform to discuss the chronical problems of Africa and the ways out, the African Union is of crucial importance in terms of the continent's future. This paper scrutinizes how the union evolved in the last 50 years, in responding to the security cases in the region, where the union revises its organizational structure accordingly. To this end, the paper firstly brings up the security approach of the organization as of its institutional norms and structure. Then, based on the factual examples it analyses if the principles and the organizational structure is consistent with the union's security approach. The study shows that there is a transformation from idealism to rationalism in the union's security approach. Since its deterrence capacity has not been unsatisfying, the Union prefers more circumspect and impact-oriented policies. It is evaluated that circumstantial responses and passive positioning are the most important handicaps of the Union.

Keywords: Africa, African Union, Peace, Regionalism, Conflict, Security.

* Yrd. Doç. Dr. Küresel ve Bölgesel Araştırmalar Merkezi (CEGRES)

** Doktora Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turgut Özal Üniversitesi

GİRİŞ

Afrika kıtası; açlık, susuzluk, yoksulluk, az-gelişmişlik, çatışma ve iç savaş gibi pek çok olumsuz çağrışımla hatırlanan ama en çok sömürgecilik kavramı ile özdeşleşen bir bölgesel alandır. Toplam 55 ülke ve 1 milyon dolayında nüfusu ile yaklaşık 30 milyon kilometrekare alanı kapsayan Afrika, sahip olduğu avantajlar ve dezavantajlar açısından bir tezatlar coğrafyasıdır. Uzun bir sömürge ve iç savaşlar tarihine sahip olan kıta, 21. yüzyıl itibarıyla halen istikrara kavuşmuş değildir. Süregelen kaosu ve mahrumiyetlerin kıtanın kaderi olmaktan çıkması için devletler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler başta dış yardım programları olmak üzere yoğun bir çaba sarf etmektedirler. Afrika Birliği (AfB), yüz/yıllardır biriken problemlerin çözümü için kıtanın kendini arayışıdır. Bu doğrultuda özel inisiyatifler üstlenen AfB'den beklentiler, hem üye ülkeler hem de uluslararası kamuoyu nezdinde büyüktür.

Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da bulunan AfB'nin devasa merkez binası, Çin tarafından hibe olarak yaptırılmıştır. Afrika açlık, susuzluk, yoksulluk ve sağlık gibi pek çok temel sorunla mücadele ederken; bu görkemli yapının inşası eleştiri konusu olsa da gerçekten de Afrika için çok şey ifade etmektedir. Daha önce Türkiye nezdinde Büyükelçi olarak görev yapan Etiyopya Cumhurbaşkanı Mulatu Teshome Wirtu da "AfB'nin yeni merkezi, sadece bir büyük bina olarak görülmemelidir, o Afrika için umudun sembolüdür" yorumuyla, AfB'ye yüklenen misyonu anlamlandırmaktadır.¹ Bu yüksek beklenti, bir bakıma yüksek bir kabulün de göstergesidir ve AfB'nin psikolojik bir avantajı olduğu kadar; sınırlılığı olarak da yorumlanabilir. Zira kıtanın gündemlerinin hayli yoğun, kamuoyunun beklentilerinin ise maksimum olduğu düşünüldüğünde, AfB'nin hata yapma lüksü bulunmamaktadır. Sözkonusu güvenlik olduğunda ise denklemin bilinmeyenleri artmakta ve politika yapım süreci daha da hassasiyet gerektirmektedir.

AfB'nin, Afrika'da meydana gelen güvenlik sorunlarına yönelik tutumu pek çok eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu eleştiriler daha ziyade AfB'nin politik kaygılarına veya kapasite eksikğine yöneliktir. Gerçekten de geride kalan sürede, her iki durumu örnekleyen problemler de yaşanmıştır. Ancak bu çalışmanın konusu, tarihsel kronoloji içinde AfB'nin güvenlik konularındaki başarılarını ve başarısızlıklarını ortaya koymak değildir. Makale daha ziyade, teorik çerçevede planlanan normların, sahaya nasıl yansdığına ve kırılma noktalarına dikkat çekmektedir. Bu münasebetle AfB güvenlik politikalarının teorik ve pratik açılardan tutarlılığı analiz edilmektedir. Bu amaçla öncelikle AfB'nin kuruluş felsefesi ve nihai organizasyonel yapısı izah edilmiş; ardından kıtada süregelen güvenlik sorunlarının karakteristiğine değinilmiştir. Bu bağlamda AfB'nin güvenlik perspektifi, temel metinler ve normlardan hareketle ortaya konmuştur. Bilahare, Birliğin kriz yönetimi ve sınırlılıkları, spesifik örnekler üzerinden tahlil edilmiş ve sonuçta tespitlerle birlikte bir dizi öneriler sunulmuştur.

¹ Büyükelçi Wirtu ile gerçekleştirilen röportaj için bkz; Engin Akçay, vd. (Der.), *Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights*, (Ankara: Turgut Özal University Publications, 2014), 83.

1. ORGANİZASYONEL AÇIDAN AFRİKA BİRLİĞİ

Afrika ülkelerinin sömürgeci ülkelerden bağımsızlıklarını kazanmaya başlamalarının ardından ile kıtanın temel sorunlarının ve gündemlerinin müzakere edilebileceği bölgesel bir kuruluşun hayata geçirilmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçla 32 Afrika ülkesi, 1963 yılında Afrika Birliği Örgütü'nün (ABÖ) kuruluş antlaşmasını imzalamıştır. Bağımsızlıklarını daha sonra kazanan diğer 21 ülkenin üyeliği ise örgütün Durban Zirvesi'nde Afrika Birliği'ne dönüştüğü 2002 yılına kadar peyderpey gerçekleşmiştir. 2011 yılında bağımsız olan Güney Sudan'ın da katılımı ile toplam üye sayısı 54'e yükselmiştir.² Batı Sahra sorunu üzerine 1984 yılında Birlik üyeliğinden ayrılan kıtanın gelişmiş ülkelerinden Fas'ın³ istisnai durumu ise halen sürmektedir.

AfB'nin amacı, 11 Temmuz 2000 tarihinde Togo'da imzalanan kurucu antlaşmasında da yer aldığı üzere; kıtadaki ülkeler arasında birlik ve yardımlaşmayı geliştirmek, Afrikalılara daha iyi bir hayat sunmak için işbirliği çabalarını koordine etmek ve yoğunlaştırmak, üye ülkelerin egemenliğini ve bölgesel entegrasyonunu güvenlik altına almak, sömürgeciliğin ve ırkçılığın kıta üzerindeki izlerini silmek, Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde uluslararası işbirliğini geliştirmek ve üye ülkelerin siyasal, ekonomik, eğitim, kültür, sağlık, refah, bilim, teknik ve savunma politikalarını uyumlu hale getirmek şeklinde özetlenebilmektedir. Amaçlarda yer alan vurgulardan da anlaşılacağı üzere AfB, "bölgesel nitelikli bir uluslararası örgüttür"⁴ ve çalışmaları bölgesellik anlayışı çerçevesindedir.

AfB'nin organizasyonel yapılanmasına bakıldığında Birlik Genel Kurulu, Yürütme Konseyi, Pan-Afrika Parlamentosu, Afrika İnsan ve Halklar Hakları Mahkemesi, Komisyon, Daimi Temsilciler Komitesi, Özel Teknik Komiteler, Barış ve Güvenlik Konseyi, Finansal Kurumlar, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Konsey, AfB Uluslararası Hukuk Komisyonu, Yolsuzluk Danışma Kurulu, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi olmak üzere 13 organdan oluşmaktadır.⁵ Bu organlardan Genel Kurul, üye devletlerin devlet ve hükümet başkanlarından veya onların temsilcilerinden oluşan en üst organdır. Ana hatlarıyla birliğin genel politikalarını, önceliklerini ve yıllık programını belirleme; alınan kararları uygun mekanizmalarla gözlemlene; ekonomi, barış ve güvenlik konularında ilgili kurullara direktifler verme; soykırım, savaş veya insanlığa karşı işlenen suçlarda müdahaleye karar verme; üye ülkenin talebi halinde barış ve güvenlik inşası için o ülkeye müdahaleye karar verme; yaptırım kararları alma ve komisyon başkanını atama gibi görevleri yerine getirmektedir. Merkezi yapılanmanın dışında kıtanın beş bölgesindeki asli ve bağlı kuruluşlar da şu şekildedir; Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC),

² African Union, *African Union Handbook*, 10. <http://www.au.int/en/sites/default/files/MFA%20AU%20Handbook%20-%20Text%20v10b%20interactive.pdf>, Erişim Tarihi: 13.12.2014.

³ Batı Sahra sorunu özelinde Fas ile AfB ilişkisini irdeleyen detaylı bir rapor için bkz; Terence McNamee, Greg Mills and J Peter Pham, *Morocco and the African Union Prospects for Re-engagement and Progress on the Western Sahara*, South Africa: The Brenthurst Foundation, (February 2013).

⁴ Cengiz Başak, *Uluslararası Örgütler* (Ankara: Seçkin, 2010), 55.

⁵ African Union, <http://www.au.int/>, (Erişim Tarihi: 22.12.2014)

Sahil ve Sahra Ülkeleri Topluluğu (CEN-SAD), Orta Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS), Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Arap Mağrib Birliği (AMU), Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (IGAD) ve Afrika Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (NEPAD).

Tüm bu organizasyonel dağılım ve kıta içindeki yapısal konumlanmalar, esasen Birliğin kurumsal ölçekte önemli mesafeler kat ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, güvenlik konusu, anılan tüm merkezi ve bağlı kuruluşları öncelikli olarak etkilemektedir. Öte yandan kıtaya yönelik algı, en genel anlamda sosyal, ekonomik ve politik yansımaları sahiptir. Bu yansımaların izdüşümünde yine güvenlik kaygısının olduğunu söylemek mümkündür. Kıtanın güvensiz ve istikrarsız olduğuna dair ön kabullerin aşılmasında; AfB'nin güvenlik politikalarının fonksiyonel, sürdürülebilir ve etkin olması bir gereklilik olarak durmaktadır.

2. KİTADAKİ TEMEL GÜVENLİK SORUNLARI

Afrika, kuşku yok ki, sömürgeciliğin, ırk ayrımcılığının ve pek çok sosyo-ekonomik mahrumiyetin derin izlerini taşımaktadır. Bu dezavantajlar, birçok alanda güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin güvenlik paradigmasında meydana getirdiği değişimin de etkisi ile trajik gelişmeler yaşanabilmektedir. Özellikle kıta üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuz mücadeleleri, bu sorunları daha da derinleştirmektedir.

Kıtanın güvenliğini doğrudan etkileyen faktörleri⁶ olarak; sınır ve toprak çatışmaları, etnik çatışmalar, iç savaşlar ve uluslararası yansımaları olan iç çatışmalar, sömürgecilikten geriye kalan çatışmalar, siyasi ve ideolojik çatışmalar ve başka ülkelerde yaşayan aynı etnik kökündeki halkların yaşadığı yerlerin ilhak edilmesi isteği şeklinde özetlemek mümkündür. Şüphesiz bu kaotik durum, hem lokaldeki toplumların hem de uluslararası toplumun güven algısını, en düşük seviyeye çekmektedir. Bu sorunlar bir yandan en genel ifadesiyle kurumsal ve yönetsel kapasite açısından kaynaklansa da, diğer yandan süregelen güvensiz ortamın bir çıktısı olarak da görülmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren Afrika'da, özellikle Sahra-altı Afrika'da toplam 24 ülkede savaşlar meydana gelmiştir. Neredeyse her iki Afrika ülkesinden birinin bir şekilde karıştığı bu savaşların temelinde⁷; özgürlük, direnme, dışarıdan destekli iç çatışmalar ve Soğuk Savaş Sonrası dönemin etkileri yer almaktadır. 2010 yılı itibarıyla 'Arap Uyanışı' ekseninde meydana gelen hareketlenme, Kuzey Afrika'da yeni bir çatışmalar zincirinin doğmasına neden olmuştur. Bu süreçte; Tunus, Fas, Libya, Mısır ve Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkelerinin yanında, Batı Sahra, Moritanya, Cibuti ve Sudan gibi ülkelerde de protestolar, kamu alanlarının işgalleri gibi farklı yoğunlukta çatışmalar ya da kaos yaşanmıştır. Son dönemde Boko Haram ve El-Şebab gibi örgütlenmeler; özellikle Nijerya, Nijer, Çad, Kamerun,

⁶ Abdalla Bujra, "African Conflicts: Their Causes and Their Political and Social Environment", *Development Policy Management Forum Occasional Paper*, No. 4. Addis Ababa, 2002, 3.

⁷ Stefan Lindemann, Do inclusive elite bargains matter? A research framework for understanding the causes of civil war in Sub-Saharan Africa, Crisis States Research Centre, 2. <http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/dp/dp15.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.01.2015)

Kenya gibi ülkelerde aktif bir tehdit unsuru durumundadır. AfB'nin güvenlik politikalarının şekillenmesinde, öncelikli parametre, hiç şüphesiz ki kıta üzerinde meydana gelen silahlı anlaşmazlıklardır.

Öte yandan kıtadaki sıcak çatışmaların sayısının ve yoğunluğunun giderek azaldığına ancak medyada Afro-pessimist yaklaşımın yeterince yer bulmadığına⁸ dair yorumlar da mevcuttur. Gerçekten de Afrika'nın medyaya yansıtılan yüzü, kronikleşen sorunların çözümünde özel bir önem arz etmektedir. Bununla birlikte Terörizm Endeksi'ne göre Afrika halen yüksek güvenlik riskinde bir coğrafyadır ve Küresel Barış Endeksi'ne⁹ göre 2014 itibarıyla kırmızı skalada yer alan dünyadaki 11 ülkeden 5'i (Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Somali ve Güney Sudan) Afrika kıtasındadır.

Son olarak Afrika'nın bir darbeler tarihi olduğundan da bahsetmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kıtadaki darbelerin kronolojisine ilişkin bir çalışmada¹⁰; 1946-2004 yılları arasında 41 Afrika ülkesinde 296 kez darbe ya da darbe girişimi gerçekleşmiştir. Müteakiben, 2005-2014 yıllarını kapsayan süreçte ise; Moritanya (2005 ve 2008), Çad (2006), Madagaskar (2006 ve 2009), Gine (2009), Nijer (2010 ve 2011), Gine-Bissau (2010, 2011 ve 2012), Demokratik Kongo Cumhuriyeti (2011), Mali (2012), Mısır, Libya, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Güney Sudan (2013), Libya, Lesoto ve Gambia (2014) darbelerle yüzleşmiştir. Üstelik Burundi, Liberya, Moritanya, Nijerya, Sierra Leone, Sudan ve Togo gibi ülkelerin her birinde gerçekleşen darbe sayısının 10'un üzerinde olması kalkınma ve güvenlik yönetimindeki kesintileri ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Kıtadaki siyasal istikrarsızlıklar, kolayca siyasal şiddete evrilebilmekte ve ülke içindeki bu güç çatışmaları, kimi zaman komşu ülkelerin kimi zaman da uluslararası aktörlerin sürece bir şekilde angaje olmalarını beraberinde getirmektedir.

3. AFB'NİN GÜVENLİK YAKLAŞIMI VE SINIRLILIKLAR

Sömürgecilik, bağımsızlık süreçleri, soğuk savaş dönemi ve sonrasında yaşanan güç dengesi mücadelelerinin ardından güvenlik ve istikrar arayan Afrika kıtası, küreselleşmenin ve küresel rekabetin en olumsuz izdüşümlerinin de merkezi olmuştur. AfB'nin esasen karşı karşıya olduğu durum, bölgesel nitelikli bir dizi güvenlik problemleri olduğu kadar uluslararası ölçekli bazı çekişmelerin ve hesaplaşmaların da Afrika'da kritik bir yansıma zemini bulmasından ibarettir. Günümüzde ABD ve Çin'in eko-politik rekabetine sahne olan Afrika, aynı zamanda sınır-ötesinde yaşanan pek çok problemin yankısının duyulduğu bir coğrafyaya dönüşmüştür. Nitekim Fransa'da yaşanan Charlie Hebdo saldırısının ardından

⁸ Medya boyutu, bu makalenin doğrudan kapsama alanında olmadığından detaya girilmemiştir. Bu konudaki vurgular için bkz; Rafael Grasa and Oscar Mateos, "Conflict, Peace and Security in Africa: an Assessment and New Questions After 50 Years of African Independence." *Institut Catala Internacional*, No. 8 (2010), 8-9.

⁹ Vision of Humanity, "Global Peace Index", 2014, <http://www.visionofhumanity.org/>, (Erişim Tarihi: 11.1.2015)

¹⁰ Centre for Systemic Peace, *Africa, Annex 2b. Coups d'Etat in Africa: 1946-2004*, <http://www.systemicpeace.org/>, (Erişim Tarihi: 29.12.2014)

bazı Afrika ülkeleri, protesto ve provokasyonlara sahne olmuştur. Örneğin¹¹ Nijer Cumhurbaşkanı Muhammed Yusuf, Charlie Hebdo olayları sonrasında Paris'te gerçekleşen birlik yürüyüşüne katılan altı Afrika liderinden biri olmasına karşın, ülkesinde birkaç kilisenin ateşe verildiği karışıklıklar yaşanmıştır.

Mevcut bazı güvenlik sorunlarının ve donmuş çatışmaların uluslararası boyutlarının olması ve Afrika'nın kırılabilirliğinden hareketle, AfB'nin güvenlik politikalarını çok temkinli yürüttüğünü söylemek mümkündür. Özellikle çok taraflı politik yansımaları olan çetrefilli sorunların çözümünde, BM ile işbirliği yoluna gidilmesi tercih sebebi olmaktadır. Bu çerçevede AfB'nin güvenlik politikalarının irdelenmesinde hem konjonktürel koşulların hem de kurumsal kapasitenin birlikte düşünülmesi resmin bütününe algılanması bakımından yararlı olacaktır.

3.1. Mevcut Güvenlik Yapılanması ve Güvenlik Yaklaşımı

Güvenlik konusu, ABÖ'nün kuruluşundan itibaren her zaman öncelikli bir gündem maddesi olmuşsa da bu önemin kurumsal yapılanmaya aksettirilmesi, AfB'nin gelişiminin doğal sürecinde biraz zaman almıştır. Barış ve Güvenlik Konseyi'nin (BGK) resmen ihdas edildiği Mayıs 2004'e kadar üye ülkeler, birinci bölümde bahsedilen bölgesel konulu kuruluşlarla yakın işbirliği çalışmaları yürütmüşlerdir.

BGK'nın kurulması, AfB'nin güvenlik yaklaşımındaki dönüşümün de somut bir göstergesidir. Bu konseyin kurulması ile birlikte aşağıdaki normlar,¹² Birliğin barış ve güvenlik perspektifini şekillendirmektedir:

- Üye devletlerin eşit egemenliği,
- Üye devletlerin birbirine müdahaleden kaçınması,
- Afrika sorunlarına Afrika çözümleri,
- Anlaşmazlıklara barışçıl çözümler geliştirme,
- Anayasal olmayan hükümet değişikliklerini kınama,
- Ağır güvenlik tehdidinin belirmesi durumunda ilgili ülkeye müdahale etme.

Söz konusu normların öncelikle Afrika ülkelerini birbirlerine eşit şartlarda konumlandığı, siyaset biliminin de iki temel kuramı olan çatışmacı yaklaşım yerine uzlaşmacı yaklaşımı¹³ öncülediği, hukuk ve anayasanın baz alınması gerektiği, sorunlar karşısında yerel dinamiklerin önemi ve müdahalenin ancak son bir çare olarak devreye sokulabileceği şeklinde yorumlanması mümkündür.

¹¹ BBC, "Charlie Hebdo: Niger protesters set churches on fire", 17 Ocak 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-30863159> (Erişim Tarihi: 18.01.2015)

¹² Organization of African Unity Charter, http://www.au.int/en/sites/default/files/OAU_Charter_1963.pdf (Erişim Tarihi: 05.01.2015)

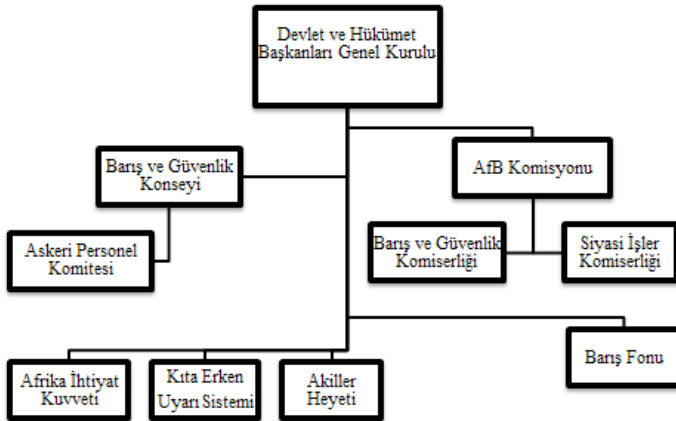
¹³ Bu konuda temel bir okuma için bkz; Andrew Heywood, *Politics*, (UK: Palgrave Foundations, 2007).

Güvenlik altyapısına ilişkin kurucu protokolün¹⁴ önsözünde de vurgulandığı üzere üye devletler, kıtadaki kalkınmanın önündeki en büyük engelin, süregelen anlaşmazlıklar olduğunun farkındadır. Ayrıca kalkınma ve entegrasyon gündemlerinin hayata geçirilmesi için barış, güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesinin gereğine işaret edilmiştir. BGK ile amaçlanan temel hususlar, kurucu protokolün 3. maddesinde şu şekilde sıralanmaktadır;

- sürdürülebilir bir kalkınma için kıtada yaşayanların; yaşadıkları çevrenin, canlarının ve mallarının korunması, barış, güvenlik ve istikrarın geliştirilmesi,
- anlaşmazlıkların önceden tahmin edilmesi ve engellenmesi, anlaşmazlık olması halinde ise barışın inşası için inisiyatif üstlenilmesi,
- barış inşasının desteklenmesi, çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecine katkı sunarak şiddetin tekrarlanmasının engellenmesi,
- uluslararası terörizmle mücadelede üye ülkelerin çabalarının koordineli ve uyumlu hale getirilmesi,
- ortak bir savunma politikası geliştirme,
- demokratik uygulamaların, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğünün teşvik edilmesi; temel hak ve özgürlüklerin korunması; insan hayatının kutsiyetine ve uluslararası insani hukuka saygı gösterilmesi.

Bahsekonu prensipler ve amaçlar doğrultusunda AfB'nin barış ve güvenlik yapısını oluşturan temel kurumlar¹⁵ aşağıda şematize edilmiştir.

Şekil 1. Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Yapısının Başlıca Kurumları

¹⁴ Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union, http://www.au.int/en/sites/default/files/Protocol_peace_and_security.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2015)

¹⁵ The Council on Foreign Relations (P. D. Williams) tarafından hazırlanan "The African Union's Conflict Management Capabilities" başlıklı raporun ilgili kısmı Türkçeleştirilmiştir.

Şekil 1’de yer alan destek birimleri, barış ve güvenliğin tesisinde önemli roller üstlenmektedir ve organizasyonel yapıyı tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bu birimlerin işlevlerine¹⁶ kısaca değinmek gerekirse; *Kıta Erken Uyarı Sistemi*, kıtada çıkabilecek olası çatışmaların hızlı bir şekilde öngörülmesi ve önlenmesi için çalışır. Addis Ababa’da *Durum Odası* adında bir merkezi bulunan bu sistem, Birlik bünyesinde bulunan beş farklı bölgesel ekonomik topluluğu da kendine bağlamaktadır. Bölgesel ekonomik toplulukların her birinde bir adet olmak üzere toplam 5 tugay askeri birliğin hazır bulundurulduğu *Afrika İhtiyat Kuvveti*, aynı zamanda komuta kademesi vasıtasıyla BGK’ya yereldeki güvenlik tespitlerini aktarmakta ve politikanın geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Dikkat çeken bir başka ünite ise *Akiller Heyeti*’dir. Bu heyette Afrikalı saygın kişiler üç yıllığına ve bölgesel temsile göre seçilirler. Son olarak *Barış Fonu*, Birliğin barış ve güvenlik misyonlarını yerine getirmek için oluşturulmuştur. Bütçesi, Genel Kurul tarafından belirlenen fona, devlet veya sivil toplum yardımları, ilkeler doğrultusunda kabul edilebilmektedir.

Güvenlik odaklı bu yapılanma incelendiğinde; ilgili mekanizmanın hem planlama hem de operasyon niteliğini içerdiği; bunun yanında yumuşak güç ve askeri müdahale gücünün de sentezlendiği görülmektedir. Akiller heyeti, olası durumlarda en makul çözüm alternatiflerinin müzakere edildiği bir ünite iken; Kıta Erken Uyarı Sistemi ve İhtiyat Kuvveti ise hazırlıklılığı temin etmektedir. Ayrıca, finansal desteğe ilişkin Barış Fonu’nun doğrudan Genel Kurul’a eklenmesi de pratik bir link görünümündedir. Yine de AfB’nin güvenlik konularında proaktif davranabilmesi ve başarısı, sözkonusu mekanizmanın tutarlı ve kararlı uygulama adımları ile yakından ilgilidir. Bu da AfB’nin yerel ve ulusal kaygıları dikkate alan ancak bölgesel/kıtasal perspektif geliştirebilen bir niteliğe kavuşması ile doğru orantılıdır.

3.2. AfB’nin Güvenlik Yönetimi ve Sınırlılıklar

Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıklarında; yönetimlerini modernize etmeyi, yaşam standartlarını yükseltmeyi, salgın hastalıkların engellenmesini, okullar, hastaneler, temiz su, sağlık, eğitim gibi temel hizmetleri hayal etmişlerdir. Ancak ABÖ’nün kuruluşundan beri geride kalan 50 yılı aşkın sürede bu beklentilerin önemli bir kısmı halen gerçekleşmiş değildir. Temel hizmetlerdeki bu sorunlar üye ülkelerin gelişmesini ve kalkınmasını zorlaştırmaktadır. Bu zorluklar AfB’nin hareket alanını daraltmakta, Afrikalıların umutlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Eğitimsizliğin suç oranını artırdığı, yoksulluğun yasadışı opsiyonlara kapı araladığı, yönetim zafiyetinin rüşvet, yolsuzluk gibi suç ağlarına zemin sağladığı, otorite boşluğunun insan ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığını kolaylaştırdığı bu kısır döngüde; güvenlik konusu da aktif bir sorun olma özelliğini ne yazık ki sürdürmektedir. Teorik çerçevesi oldukça başarılı çizilen AfB, güvenlik politikasının uygulanmasında henüz arzu edilen başarıyı sağlayamamıştır. Bir açıdan Afrika kıtası donmuş sorunlar coğrafyasıdır. Somali ve Etiyopya arasında 1977’de sona eren savaş, Etiyopya-Eritre arasında 1998’de biten savaş, Libya ve Çad arasındaki

¹⁶ African Peace And Security Architecture (Report), Third Meeting of the Chief Executives and Senior Officials of the AU, 2010, p. 32-59, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/RO%20African%20Peace%20and%20Security%20Architecture.pdf>, Erişim Tarihi: 13.01.2015.

Azu bölgesi sorunu, Libya-Mısır sınır ihlalleri gibi sorunlar tam çözülememiştir. Özellikle Batı Afrika'daki bazı güvenlik sorunları tüm kıtayı tehdit edebilecek boyuttadır. Nijer Deltası, suç faaliyetleri için rahat bir alan niteliği taşımaktadır. Etnik gruplar arasındaki çekişmeler, bir ülke içinde farklı bölgelerde yaşayan kesimlerin birbirine ve hükümetlere güvenmemesi, kaynakların etkin kullanılmasında, hizmetlerin bölgelere eşit dağıtılmaması, toplumlarda huzursuzlukları beraberinde getirmektedir. Zengin kaynakların olduğu bölgelere hakim olma isteği ve bu amaçla şiddet içerikli saldırılar düzenleme, petrol boru hatlarına saldırma, adam kaçırmaya, bu bölgelerde çalışanlara yönelik saldırılar engellenememektedir.¹⁷

Birliğin çözüm kapasitesinin gelişiminde ABÖ'den (1963) AfB'ye geçiş (2002), diğer bir ifadeyle kurumsal yapılanmanın daha planlı hale gelmesi, önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ardından BGK'nın kurulması (2004) ile de güvenlik politikalarının hem dizaynı hem de pratiğe taşınması daha etkili şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu açıdan, Birliğin kıtadaki güvenlik sorunlarına yaklaşımının değerlendirilmesinde, sözkonusu kilometre taşları dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte ABÖ yılları, bir tecrübi kazanım süreci olarak değerlendirilebilir. Yine de ABÖ'nün bazı etkili karar ve girişimlerinden bahsetmek sadece bir istisna değildir. Örneğin¹⁸, Uluslararası örgütlerin üyeleri normalde bağımsız devletler iken ABÖ; 1990 yılında Namibya'nın bağımsızlığına kavuşmasına kadar Güney Batı Afrika halkına üyelik hakkı tanımıştır. Bu tam da AfB'nin amaçladığı insan hakları temelli himaye kültürüdür.

Tablo 1'de¹⁹ AÖB'nin, barışı korumaya yönelik saha deneyimleri gösterilmektedir. Misyonlar incelendiğinde daha ziyade soft karakteristikler göze çarpmaktadır. Bu durum, AÖB'nin dönemsel olarak operasyonel kapasite düzeyiyle açıklanabileceği gibi belirtilen çatışma alanlarında durumun uluslararası ölçekte işbirliği gerektirdiği de bir realitedir.

Afrika'daki her çatışmayı Birliğin yetersizliği ile açıklamak ya da müdahale etmeyişi kuruluş idealizmi ile çelişir bulmak her zaman sağlıklı bir çıkarım olmayacaktır. Fakat Angola, Cezayir, Ruanda ve Kongo ile birlikte komşu ülkeleri de etkileyen hadiseler, Birliğin belki de erken yüzleştiği ve kendisinden bekleneni veremediği komplike sorunlardır. Bu örnekler, Birliğin teorik altyapısı ile pratikteki yansımaların karşılaştırılması bakımından önem taşımaktadır.

Angola örneğinde aslında ABD ve SSCB'nin bir mücadelesi sözkonusudur. 1975 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Sovyet yanlısı "Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi" (MPLA), bu tarihten itibaren yönetimi elinde bulundurmıştır. Angola Tam Bağımsızlık Birliği (UNITA) de ABD yanlısı bir muhalafet izleyince şiddetli çatışmalar baş göstermiş; 1980'lerde Güney Afrika

¹⁷ Napoleon Bamfo, "The Political and Security Challenges Facing 'ECOWAS' in the Twenty-first Century: Testing the Limits of an Organization's Reputation", *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 3, No. 3, 19

¹⁸ Başak, *Uluslararası Örgütler*, 186.

¹⁹ Bjørn Møller, "The African Union As Security Actor: African Solutions To African Problems?", Crisis States Research Centre, London: LSE DESTIN, 2009, 7, ve Berman, Eric G. and Sams, Katie E. 2000. *Peacekeeping in Africa: Capabilities and Culpabilities*. Geneva and Pretoria: UNIDIR and ISS kaynaklarından derlenerek Türkçeleştirilmiştir.

Cumhuriyeti'nin UNITA'ya destek amacı ile ülkeye saldırması ile şiddet daha da tırmanmıştır.²⁰ Tüm bu çatışmalarda yaklaşık 1,5 milyon insan hayatını kaybetmiş ve 4 milyondan fazla insan yerinden edilmiştir.²¹ Bu savaş 'soğuk savaş'ın Afrika'daki en kanlı yansımalarından biri olmuştur.

Tablo 1. AÖB Barışı Koruma Misyonları

Yer	Misyon	Yıl	Askeri Katkı Veren Ülke	Gözlemciler
Çad	Tarafsız Güç	1981-82	Nijerya, Senegal	Cezayir, Gine-Bissau, Kenya, Zambia
Ruanda	Askeri Gözlem Timi	1990-91		Burkina Faso, Uganda, Zaire
	Tarafsız Askeri Gözlem Grubu-1	1991-92		Mali, Nijerya, Senegal, Zimbabwe,
	Tarafsız Askeri Gözlem Grubu-2	1992-93	Tunus	Kamerun, Kongo Cumhuriyeti Nijerya, Senegal, Tunus
Burundi	Gözlem Misyonu	1993-96		Burkina Faso, Gine, Mali, Nijer, Tunus
Komorlar	Gözlem Misyonu	1997-99		Mısır, Nijer, Senegal, Tunus

AfB'nin pek çok resmi metinde anayasal düzene, temel haklara ve demokratik özgürlüklere vurgu yaptığı hatırlandığında; Cezayir iç savaşı, AfB'nin bir başka pasif konumlanma örneğidir. Yerel seçimlerde yüzde 54 gibi büyük bir başarı yakalayan İslami Selamet Cephesi'nin (FIS), 1991 yılındaki parlamento seçimlerini de kazanması üzerine ülkedeki laik güçler harekete geçmiştir. Yüksek Devlet Konseyi adını taşıyan ordu destekli bir oluşum, seçimlerin ikinci turunu iptal etmiş ve tüm yetkileri kendinde toplamıştır. Ardından FIS yöneticilerine yönelik bir 'cadı avı' başlatılınca FIS bağlantılı birçok örgüt silahlanarak yönetimle yaklaşık 10 yıl süren bir çatışmaya girmişlerdir. Bu iç savaşta yaklaşık 150.000 kişi hayatını kaybetmiştir.²²

Ruanda soykırımı ise sadece AfB için değil, uluslararası toplum için de kötü bir sınav olmuştur. Kolonyal güç Belçika'nın politik tercihleri, ülkede nüfusun çoğunluğu (% 90) oluşturan Hutularla yüzde 9'luk kesimi oluşturan Tutsiler arasındaki dengeleri alt üst etmiştir. Ruanda'nın bağımsızlığının ardından yönetime geçen Hutular, 1992 yılında kurulan Interahamwe adlı örgütlenme ile Tutsileri ve ılımlı Hutuları fişlemiştir. Bu bilgiler doğrultusunda 1994 yılında 800 bin dolayında kişi katledilmiş, yaklaşık 500 bin kişi, komşu ülkelere sığınmıştır.²³

²⁰ Justin Pearce, "Control, Politics and Identity in the Angolan Civil War", *African Affairs*, Vol. 111, No. 444, (2012): 442-465.

²¹ Angolan Civil War: Historical Background, <http://eaaf.tinypepad.com/pdf/2003/Angola.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2015)

²² Jonah Schulhofer-Wohl, "Algeria (1992-present)", University of Virginia, pp. 104-113, <http://faculty.virginia.edu/j.sw/uploads/research/Schulhofer-Wohl%202007%20Algeria.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.12.2014)

²³ Helen M. Hintjens, "Explaining the 1994 Genocide in Rwanda", *The Journal of Modern African Studies*, 37, No. 2, 246.

Ruanda soykırımını takip eden süreçte yaşananlar ise AfB'nin açıkça göz ardı edildiğinin ve sorunun daha geniş bir alana yayıldığına resmidir. Hutulardan intikam almak isteyen Tutsiler, Zaire'ye kaçan ve Başkan Mabutu tarafından da desteklenen Hutulara saldırmış ve Mabutu yönetimini devirmişlerdir. Yeni Kabila yönetimi, Sudan yönetimi ile ve Hutu örgütü Interahamwe ile yakınlaşmaya başlamıştır. Ağustos 1998'de ülkedeki Ruanda askerlerinin ülkeyi terk etmelerini isteyen Kabila'ya karşı Ruanda, Uganda ve Burundi ittifak ederken; Angola ve Zimbabve bu savaşta Kabila'ya destek olmuşlardır. 1999 yılında Lusaka Ateşkes Antlaşması ile başlayan süreç, 2001'de Başkan Kabila'nın bir suikast ile öldürülmesi ve 2003 yılında geçiş hükümetinin göreve gelmesi ile sona ermiştir. Bu süreçte yaklaşık 3 milyon kişi yerlerinden olmuş ve 60.000 kişi hayatlarını kaybetmiştir.²⁴

Benzer örneklerde olduğu gibi yukarıda sıralanan girift problemleri çözme iradesi, bir bakıma AfB'nin varlık sebebidir. AfB'nin Afrika toplulukları, üye ülkeler ve uluslararası kamuoyu nezdindeki saygınlığı da söylem düzeyinin somut adımlara dönüştürülebilmesine bağlıdır. Bu dönüşümde BGK'nın işlevselliği, Birliğin sorunların üstüne gitme kararlılığına ve etki odaklı çabalarına önemli ölçüde ivme kazandırmıştır. Bu doğrultuda AfB'nin, 2003-2011 yılları arasında barışın tesisi, sivillerin gözetimi ve seçim desteği gibi alanlarda üstlendiği inisiyatifler, Tablo 2'de²⁵ verilmektedir.

Tablo 2. AfB'nin Barış ve Güvenlik Operasyonları (2003-2011)

Misyon	Yıl	Asker Sayısı (yaklaşık)	Askeri Katkı Veren Ülke	Ana Görevler
Burundi Misyonu	2003 2004	3,250	Güney Afrika	Barış İnşası
Komor Askeri Gözlem Misyonu	2004	41	Güney Afrika	Gözlem
Sudan Misyonu	2004 2007	c. 7,700	Nijerya, Ruanda Gana, Senegal Güney Afrika	Barışı Koruma/ Sivillerin Korunması
Burundi Özel Görev Gücü	2006 2009	c. 750	Güney Afrika	VIP Koruma
Komor Seçimleri Destekleme Misyonu	2006	1,260	Güney Afrika	Seçimleri Gözleme
Somali Misyonu	2007 Halen	c. 9,000	Uganda Burundi	Rejim Desteği
Komor Seçim ve Güvenlik Destek Misyonu	2007 2008	350	Güney Afrika	Seçim Desteği
Komor Demokrasi	2008	1,350 + 450 Komorlu	Tanzanya Sudan	Uygulama
BM Ortak Darfur Operasyonu	2008-Halen	c. 23,000	Nijerya Ruanda, Mısır Etiyopya	Barış İnşası / Sivillerin Korunması

²⁴ Christopher Williams, "Explaining the Great War in Africa: How Conflict in the Congo Became a Continental Crisis", *The Fletcher Forum of World Affairs*, 37, No. 2, 87.

²⁵ Bu tablo; Williams, "The African Union's Conflict Management Capabilities", 15, kaynağındaki verilerden derlenmiştir.

Bu operasyonların bir kısmının kritik²⁶ edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte, sıralanan misyonlardan AfB'nin güvenlik yaklaşımını da okumak mümkündür. Bu bağlamda AfB'nin kuruluşundaki idealist yaklaşımın, kıtanın çetrefilli sorunlarıyla yüzleştikçe karışmama eğilimine girdiğini, ancak müteakip süreçte giderek belli ölçüde rasyonelleştiğini de söylemek mümkündür. Bu süreçte gerçekleştirilen operasyonların bir kısmında pozitif kazanımlar ve başarılar elde edildiği muhakkaktır. Ancak yaşanan başarısızlıklar da AfB'nin daha temkinli bir güvenlik politikası izlemesini beraberinde getirmiştir. Bu çizgide sürdürülen güvenlik stratejilerinde, önleyici ve proaktif tedbirlerin önemi artmaktadır. Kıtadaki hareketlilikler İrtibat Ofisleri vasıtasıyla da kaynağında gözlemlenmeye ve uygun tutumlar belirlenmeye çalışılmaktadır. Batı Sahra, Burundi, Çad, Demokratik Kongo, Fildişi Sahili, Guinea Bissau, Güney Sudan, Kenya, Komorlar, Liberya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Somali, Sudan'da konşlu irtibat ofislerine ek olarak Libya ve Madagaskar'da da yeni ofisler açılmak üzeredir. Anılan ofisler, bir anlamda ilgili sorun alanlarının nabzını tutmakta ve çözüme yönelik daha seri ve isabetli adımlar atma imkânı sunmaktadır.

AfB her şeyden önce üye ülkeler için bölgesel bir işbirliği zemini. Bu zemin, öncelikle kıtadaki sorunların karşılıklı olarak müzakere edilmesine imkan vermektedir. Bu müzakereler aynı zamanda iyi yönetim, demokratik değerler, bürokratik yenilenme gibi siyasi alanı dolduran bileşenlerin de yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır.²⁷ Birliğin hemen tüm temel metinlerinde değinilen bu özel katkı, barış ve güvenlik konularını doğrudan etkileme potansiyeline de sahiptir. Bunlara ilaveten AfB'nin, BM, NATO, AB gibi diğer uluslararası örgütlerle bu alanlarda geliştirdiği işbirliği, kurumsal anlamda sorun çözme kapasitesini arttırmaktadır.

Darfur krizinde AfB, barış ve güvenliği korumak için 'gözlemci' olmanın ötesine ilk kez geçmiştir. 2002 yılında Darfur'da başlayan isyanlar ve bunun neticesinde hükümetin uyguladığı sert tedbirlerle, 2004 yılında çatışmalar zirveye tırmanmıştır. BM'nin soruna yönelik çalışmalarında AfB de koordineli olarak yer almıştır. Bu krizde AfB ilk kez göçe zorlanmış insanların korunması, geri dönüşlerin hızlandırılması, insani yardım koridor ve konvoylarının korunması için asker görevlendirmiştir. Bu görevlendirme AfB Sudan Misyonu (AMIS) aracılığı yürütülmüştür. AMIS'te görev alan askerlerin çoğu, ABD, Birleşik Krallık ve Fransa orduları tarafından eğitilmiştir.²⁸

ABD eski Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un da belirttiği²⁹ gibi AfB her geçen gün insanların hayatında olumlu değişiklikler yapan, problem çözen ve somut

²⁶ AfB'nin Burundi, Sudan ve Somali özelindeki operasyonlarda üstlendiği role ilişkin bir analiz için bkz; Tim Murithi, "The African Union's Evolving Role in Peace Operations: The African Union Mission in Burundi, the African Union Mission in Sudan and the African Union Mission in Somalia", *African Security Review*, 17/1, (2008):70-82.

²⁷ Paul D. Williams, "The African Union's Conflict Management Capabilities", *The Council on Foreign Relations*, (USA: Robina Foundation, 2011), 14.

²⁸ William G. O'Neill ve Violette Cassis, *Protecting Two Million Internally Displaced: The Successes and Shortcomings of the African Union in Darfur, An Occasional Paper*, The Brookings Institution—University of Bern Project on Internal Displacement, 2005, 1-72.

²⁹ Hillary Rodham Clinton, "Remarks at African Union," Addis Ababa, Ethiopia, 13 Haziran 2011. <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/06/166028.htm>, (Erişim Tarihi: 03.01.2015)

çözümler geliştiren bir oluşum olma yolundadır. Nitekim AfB Komisyonu eski başkanı Alpha Omar Konare de AfB'nin kurulması ile birlikte silahlı anlaşmazlıklarda sergilenen ve eski norm olan 'karışmamak'tan, yeni bir duruş olan 'kayıtsız kalmamak'a doğru bir dönüşüm gerçekleştiğinin³⁰ altını çizmektedir. Gerçekten de politik yaklaşımdaki bu evrilmenin izlerini görmek mümkündür. Örneğin son dönemde yoğunluk kazanan Boko Haram saldırıları üzerine, BGK'nın 484. oturumunda Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde net bir tutum sergilenmiş ve 7500 kişilik çok-uluslu ortak görev gücünün görevlendirilebileceği deklare edilmiştir.

Olumlu gelişmelere karşın AfB'nin caydırma kapasitesinin güçlülüğünden bahsetmek henüz oldukça erkendir. Küreselleşmenin çok güçlü etkilerinin olduğu günümüzde, bölgesel örgütlerin etkinliği³¹ elbette ki üye devletlerin gücü ve etkinliği ile doğru orantılıdır. AfB'nin gücü de doğal olarak 54 üyesinin gücüne, bunlar arasındaki koordinasyon ve işbirliğine bağlıdır. Afrika ülkelerinin siyasal, ekonomik ve askeri güçleri baz alındığında, bu ülkelerin çoğu en az/az gelişmiş yada gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Bu durum bir yandan AfB'nin kapasitesini sınırlarken, diğer yandan karar mekanizmasını dış kaynaklara bağımlı kılabilmektedir.

Kıta üzerinde yaşanabilecek silahlı anlaşmazlıkların çözümünde, caydırıcı bir güç olma gayreti içindeki AfB, bugün itibarıyla yaklaşık 100 binin üzerinde askeri personel gücüne erişmiş durumdadır. Bu sayı ve teknik kapasite her yıl artırılmaktadır. Ancak bu durum büyük bir bütçeyi zorunlu kılmaktadır. AfB'nin kendi bütçesi, askeri harcamaları karşılama noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle AB ve NATO gibi Afrika dışı fonlardan aldığı desteklerle operasyonel misyonlar ayakta tutulmaktadır.³² Başta AB olmak üzere, Birleşik Krallık, Danimarka, Japonya, İspanya, İsveç ve Norveç gibi ülkeler AfB'nin kıtada konuşlu irtibat ofislerine kaynak desteği vermektedir. Hatta Addis Ababa'da inşa edilen AfB Barış ve Güvenlik Kompleksi'nin inşası, Alman resmi yardım kuruluşu GIZ-German International Cooperation tarafından finanse edilmektedir.

AfB'nin sorunlara çözüm arayışında başvurduğu alternatifler daha ziyade; politik bir inisiyatif oluşturma, üyeliği askıya alma, yaptırımlar uygulama, seyahat yasakları ile mal varlıklarının dondurulması gibi uygulamalardır. Kuşkusuz bu tedbirler belli ölçüde sonuç vermekte, ancak sorunun nihai çözümünde yetersiz kalabilmektedir. Zira Afrika'da ülkeler arası sınır güvenliği ve geçiş kontrolü açısından halen pek çok gri alan olduğu gibi para transferi ve bankacılık işlem ağının kıtasal ölçekte takip ve kontrol altında tutulması oldukça zordur. Üyelüğün askıya alınması kuzu ise Mali ve Mısır örneklerinde³³ yaşandığı gibi geçici bir uygulama görünümündedir.

³⁰ Williams, *The African Union's Conflict Management Capabilities*, 1.

³¹ Küresel gelişmeler bağlamında uluslararası örgütler e ilişkin temel bir okuma için; Rıdvan Karluk, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar*, (İstanbul: Beta, 2014).

³² Williams, *The African Union's Conflict Management Capabilities**, 17.

³³ Anayasal olmayan ve anti-demokratik uygulamalar nedeniyle Mali ve Mısır'ın üyelikleri askıya alınmış; ancak yaklaşık 1 yıl kadar sonra alınan karar kaldırılmıştır.

Demokrasinin inşası ve demokratik yönetimlerin teşviki belki de kıtadaki sorunların çözümüne yönelik en stratejik adımlar olduğu halde, AfB'nin darbeler karşısındaki tutumu kararlı bir görüntü sergilemekten uzaktır. 2005 yılında Togo devlet başkanının hayatını kaybetmesi sonrasında yapılan askeri darbeye karşı başarılı bir tepki ortaya konamamıştır. Aynı yıl Moritanya'da meydana gelen darbede de tüm çabalara rağmen başarılı olunamamıştır.³⁴ 2000'li yılların sonlarında ise Gine ve Madagaskar'da meydana gelen askeri darbelere karşı AfB, bu ülkelerin üyeliklerini askıya almış, darbelerinin ve destekçilerinin yurtdışına çıkışlarına yasak getirmiş ve bunların yurtdışındaki mallarına el koydurmuştur. Darbe yönetimlerinin anayasal sürece geçmesi konusunda yoğun baskılar oluşturmaya çalışmıştır. Diğer uluslararası baskılarla bu ülkelerde kısmi olarak anayasal düzene geçilmiştir.³⁵

Afrika kıtası her geçen gün dünyanın dikkatini daha fazla çekse de terörizm ve sınır ihlallerinin neden olduğu güvenlik sorunları, iç çatışmalar gibi birçok sorunla karşı karşıyadır. Ayrıca tek parti yönetimleri, darbeler, karşı darbeler, tek adam yönetimleri kıta üzerindeki sorunları derinleştirmekte; kuraklık, yolsuzluk, kötü yönetim, yanlış politikalar, siyasi riskler ve kapasite açığı, sıkı-sert düzenlemeler ve bürokratik engeller, AfB'nin sorun çözme kapasitesini geliştirmesinin önündeki engeller³⁶ olarak öne çıkmaktadır. Yine de Afrika'nın kendine özel koşulları düşünüldüğünde AfB her açıdan kıta için bir fırsattır ve üye ülkelerin ortak iradelerinin yansıma zemini olduğu unutulmamalıdır.

SONUÇ

Büyük güçlerin Afrika ilgisi, sömürgecilik faaliyetleri ile başlamıştır. Zengin kaynaklara el koyma ve köleleştirme çalışmaları, bugün Afrika'nın devraldığı en trajik mirastır. Zamanla bağımsızlıklarını kazanan bu zayıf ülkeler, ulusal ve bölgesel metinlerde idealist bakış açıları geliştirdikleri bir dönemde, Soğuk Savaş döneminin politik koşulları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönem, ideolojik merkezli ayrışmalara sahne olmuştur. Sömürgecilik-karşıtı hareketler, ideolojik açıdan SSCB'ye yaklaşırken, diğerleri eski sömürgecileri olan Batılı ülkeler ile yakınlaşmıştır. Bir kısım Afrika ülkeleri ise bağlantısızlar kategorisini tercih etmiştir. Bu süreçte Birlik, arzu edilen ivmeyi yakalayamamıştır.

Sovyet rejiminin çökmesi ile Afrika'da da yeni bir dönem başlayacağı, küreselleşme ile birlikte modern dünyanın demokratik değerlerinin kıtada yerleşebileceği umulmuştur. Ancak eski sömürgecilerin kıtadaki nüfuzlarını koruma çabası, Çin ve Hindistan gibi dünyanın yükselen yeni aktörlerinin de bu fay hatlarında yeni basınç merkezleri oluşturmasıyla, kıtanın sorun ve ihtiyaçlarının yönetilebilir olması gittikçe zorlaşmıştır. Afrika, kronikleşen sorunların üstesinden gelmek için

³⁴ Christopher Boucek, Mauritania's Coup: Domestic Complexities and International Dilemmas, Carnegie Endowment, Web Commentary, 2008, pp. 1-4 http://carnegieendowment.org/files/boucek_mauritania.pdf, (Erişim Tarihi: 08.01.2015)

³⁵ Eki Yemisi Omorogbe, "A Club of Incumbents? The African Union and Coups d'État" *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 44, No. 123, 149. <http://www.vanderbilt.edu/jotl/manage/wp-content/uploads/omorogbe-cr.pdf> (Erişim Tarihi: 09.01.2015)

³⁶ Percyslage Chigora, "The Challenges Facing African Union in Achieving Continental Security: Towards a Comprehensive Analysis of Some Enlightening Views at The New Millenium", *Journal of Sustainable Development in Africa*, 10, No.1, (2008), 71.

sıra dışı bir çaba sergilemek durumundadır. Bu çabanın günümüzde somutlaşmış halinin AfB olduğunu söylemek mümkündür.

Uluslararası ilişkilerin dönemsel konjonktürü ve kıtadaki bağımsızlık süreçleri düşünüldüğünde ABÖ'nün kurulması (1963) geç kalmış bir adım sayılmayabilir. Ancak bu örgütün daha profesyonel bir yapılanma ile AfB'ye dönüşmesi (2002) zaman almıştır. Esasen AfB'nin teorik çerçevesi gerçekten de profesyonel ölçekte çizilmiştir. Buradaki temel sorun, organizasyonel yapılanma değil; güvenlik politikalarının yürütülmesinde kararlı bir iradenin ortaya konamamasındadır.

Öte yandan Afrikalılık olgusu, Avrupalılık kimliği ölçüsünde kıtadaki tüm farklı toplulukları bir arada kenetleyebilecek bir tutkal özelliğine sahip değildir. Bu itibarla her ne kadar Afrika ülkelerinde inanç ve etnik temelli farklılıklar bulunsa da Afrikalılık ekseninde ortak değerlerin inşa edilmesi, AfB karar mekanizmasının daha güçlü işlenmesini ve güvenlik politikalarının daha başarılı olmasını beraberinde getirebilecektir. Bu doğrultuda oluşturulacak ortak değerler ve kıtaya özgü dinamikler, Afrika toplumunda AfB güvenlik yaklaşımını "sahiplenme"yi de mümkün kılacaktır.

AfB'nin güvenlik yaklaşımında yumuşak güç ve askeri müdahale gücü birlikte değerlendirilmektedir. Ancak Birliğin caydırıcı güç olma niteliği henüz yeterli düzeye erişmemiştir. Yine de güvenlik zafiyetinin hüküm sürdüğü ülkelere AfB'nin koşulsuz desteği, toplam fayda açısından önem arz etmektedir.

Öte yandan kıtadaki pek çok sorunun uluslararası boyutlarının olması, ya da uluslararası aktörlerin sorunlara pragmatist bir yaklaşımla müdahil olması, AfB'nin bölgesel etkinliğini sınırlandırıcı olabilmektedir. Bu husus, AfB için paradoksal bir durum teşkil etmektedir. Zira AfB'nin kapasite açığı, uluslararası aktörlerle işbirliğini zorunlu kılmakta fakat kıtaya dışarıdan müdahaleler, AfB'yi gerektiğinde göz ardı edilebilecek ikincil bir aktör durumuna düşürmektedir. Üstelik kıtaya dışarıdan yapılan müdahalelerin çoğu kez yan etkileri olmakta ve öngörülemeyen başka handikapları da beraberinde getirebilmektedir. Sömürgecilik yıllarından itibaren Afrika toplumunun Batı'ya karşı güvensiz yaklaşımı, yeni sömürgecilik formlarının geliştiği algısı ve takriben 50 yıldır devam eden yoğun dış yardımların istenen sonuçları vermemesi gibi faktörler, kıtada görev yapan uluslararası misyonlara karşı reaksiyoner bir bakış açısını tetikleyebilmektedir. Bir takım haklı gerekçelere dayansa bile yerelde kronikleşen bazı önyargılar ve yabancı aktörlerin yerel ölçekte algılanma biçimi, bir yandan güvenlik sorunlarının çözümünü olumsuz etkileyebilmekte, diğer yandan da gerçekten iyiniyetli olan sivil girişimleri de bloke edebilmektedir. AfB'nin temel dokümanlarında da yer alan "Afrika'nın sorunlarına Afrika'ya özgü çözümler geliştirilmesi" ilkesi, bölgesel bütünlüğün vazgeçilmez bir enstrümanı olarak düşünülmelidir.

Kıtadaki Müslüman nüfusun doğru kaynaklardan beslenememesi, din motifli radikal örgütlere fırsat sunmaktadır. Nitekim karikatür krizi gibi konularda dini hissiyatı incinen toplumlar provokasyona müsait hale gelmekte; radikal ve/veya istihbari örgütlerce manipüle edilebilmektedir. AfB üyesi olan 27 Afrika devletinin, aynı zamanda İT üyesi olduğu ve hatta bunlardan 13'ünün kurucu üye olduğu hatırlandığında; gerek İT'nin Afrika'ya özel inisiyatifler üstlenmesi ve gerek

AfB-İİT işbirliğinin yeni formlar içinde yürütülmesi farklı kazanımlar üretebilecektir. Bu itibarla “kutsala saygı” ve “birlikte yaşama kültürü”, AfB’nin temin ve teşvik etmesi gereken hayati normlardır.

Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmeye başladığı süreçten itibaren hissedilen idealist yaklaşım, zamanla yerini gözlemleme ve pasif konumlanmaya bırakmış; ancak AfB’nin ve BGK’nın işlevsellik kazanmasıyla müdahaleci bir karaktere evrilmiştir. Bununla birlikte AfB’nin bölgedeki sorunların çözümünde bir numaralı aktör olabilmesi, finansal özerkliğini sağlamasına ve üye ülkelerin kendi kaynakları ile büyüme trendi yakalamasına da bağlıdır. Ancak bu durum kısa vadede öngörülebilir görünmemektedir.

Kuruluşundan itibaren AfB’nin hem başarısızlık hem de başarı örnekleri verdiği bir gerçektir. Birliğin eleştirisi almasının temelinde kıtanın biriken ve acil çözüm bekleyen sorunları bulunmakta; bu çerçevede AfB’den beklentiler en yükseğe çıkmaktadır. Ancak AfB’nin ortaya koyduğu vizyon, kıtanın geleceği için büyük bir şanstır. AfB, Afrika toplumunu ve kıtasını daha yaşanabilir bir geleceğe taşımak için bölgesel ve küresel inisiyatifler üstlenebilen etkili bir oyun kurucu olmak durumundadır. Bu süreçte güvenliğin ve güven algısının pozitif yönde tesisi, AfB’nin önceliği olmalıdır.

Son tahlilde, biraz da Avrupa Birliği örneğinden hareketle kurulan AfB, bölgesellik konteksti açısından önemli bir girişimdir ve mutlaka desteklenmelidir. Fakat barışın ve güvenliğin tesisi, Avrupa Birliği’nin bile ancak NATO ile birlikte hareket ederek çözüm aradığı bir konudur. Üstelik son derece pahalı bir finansman gerektirmektedir. Finans kapasitesi ve operasyonel tecrübesi yeterli olmayan AfB’nin, nitelikli işbirliğine askeri konulardan başlaması, karar-alıcılarca yeniden düşünülmelidir. Takdir edileceği üzere, özellikle uluslararası bağlantılı terör hareketleri ile mücadele, ABD ve BM gibi aktörlerin dahi net başarılar ortaya koyamadığı zorluklar içermektedir. Özellikle erken uyarı ve akıllar heyeti gibi önleyici ve uzlaşma-merkezli yaklaşımların, Afrika’nın hassasiyetleri açısından çarpan etkisi daha yüksek verimlilikte çıktılar üreteceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Agu, Sylvia Uchenna. "The African Union (AU) and the Challenges of Conflict Resolution in Africa." *British Journal of Arts and Social Sciences*, 2, No. 14 (2013): 280-292.

Akçay, Engin. vd. (Der). *Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights*, Ankara: Turgut Özal University Publications, 2014.

Bamfo, Napoleon. "The Political and Security Challenges Facing 'ECOWAS' in the Twenty-first Century: Testing the Limits of an Organization's Reputation." *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 3, No. 3 (2013): 12-23.

Bergholm, Linnea. The African Union, the United Nations and Civilian Protection Challenges in Darfur. University of Oxford Refugee Studies Center, <http://eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/stockholm/RSCworkingpaper%20Bergholm.pdf>

Boucek, Christopher. "Mauritania's Coup: Domestic Complexities and International Dilemmas." Carnegie Endowment, http://carnegieendowment.org/files/boucek_mauritania.pdf

Bowd, Richard ve Chikwanha, Annie B. Understanding Africa's Contemporary Conflicts. Addis Ababa: Monograph, 2010.

Bujra, Abdalla. "African Conflicts: Their Causes and Their Political and Social Environment." Development Policy Management Forum. No. 4 (2002):1-47.

Bûrvîn, Avd S. "Afrika Birliği ve Libya'nın Afrika Siyaseti." TASAM, <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/22-BRAKI.pdf>

Chigora, Percyslage. "The Challenges Facing African Union in Achieving Continental Security: Towards a Comprehensive Analysis of Some Enlightening Views at The New Millenium." *Journal of Sustainable Development in Africa*, 10, No. 1 (2008): 66-83.

Clinton, Hillary R. (13 Haziran 2011). US Department of State. Remarks at African Union, <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/06/166028.htm>

Grasa, Rafael ve Mateos, Oscar. "Conflict, Peace and Security in Africa: an Assessment and New Questions After 50 Years of African Independence." *Institut Catala Internacional*, No. 8 (2010): 1-46.

Heywood, Andrew, Politics, UK: Palgrave Foundations, 2007.

Hinjents, Helen M. "Explaining the 1994 Genocide in Rwanda." *The Journal of Modern African Studies*, 37, No. 2 (1999): 241-286.

Karock, Ulrich. "The African Peace and Security Architecture: Still under construction." European Parliament Policy Department. No. PE 522.335 (2014): 1-8

Kavas, Ahmet. "İç Savaşlardan Bütünleşme Hareketlerine ve Kalkınma Hamlelerine Afrika'nın Yeniden Dönüşümü." *Avrasya Etüdüleri*, 40, No. 2 (2011): 7-31.

Lindemann, Stefan. "Do Inclusive Elite Bargains Matter? A Research Framework for Understanding the Causes of Civil War in Sub-Saharan Africa." *Crisis States Research Centre*. No. 15 (2008): 1-31

Møller, Bjørn. "The African Union As Security Actor: African Solutions To African Problems?," *Crisis States Research Centre*, London: LSE DESTIN, 2009

Murithi, Tim. "The African Union's evolving role in peace operations: The African Union Mission in Burundi, the African Union Mission in Sudan and the African Union Mission in Somalia", *African Security Review*, 17, No. 1 (2008): 69-82

Omorogbe, Eki Y. "A Club of Incumbents? The African Union and Coups d'État." *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 44, No. 123 (2011): 123-54

O'Neill, William G. ve Cassis, Violette. *Protecting Two Million Internally Displaced: The Successes and Shortcomings of the African Union in Darfur*. Bern: The Brookings Institution-University of Bern, 2005.

Paterson, Mark. *The African Union At Ten: Problems, Progress and Prospect*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2012

Pierce, J. (2012). *Control, Politics and Identity in the Angolan Civil War*. *African Affairs*, 111, No. 444 (2012): 442-465.

Schulhofer-Wohl, Jonah. "Algeria (1992–present)." *Virginia University*, (2006): 103-124 <http://faculty.virginia.edu/j.sw/uploads/research/Schulhofer-Wohl%202007%20Algeria.pdf>

Williams, Christopher. "Explaining the Great War in Africa: How Conflict in the Congo Became a Continental Crisis." *The Fletcher Forum of World Affairs*, 37, No.2 (2013): 81-100.

Williams, Paul D. "The African Union's Conflict Management Capabilities." *Council on Foreign Relations and Robina Foundation*. (2011): 1-32

Terörden Kaynaklı Çatışmaların Çözümü ve Akil İnsanlar Heyeti Uygulamaları

Resolution of Terrorism-Induced Conflicts and Practice of the Panel of the Wise

Teslim: 4 Şubat 2015
Düzeltilme: 2 Mart 2015
Onay: 3 Mart 2015

Muvaffak Cemil ÇITAK*

Necati ALKAN**

Öz

Terörle mücadelede toplumsal travmaları ve husumeti dikkate almayan, mücadeleye sadece iç güvenlik operasyonları bağlamında yaklaşan çözüm arayışları, çatışmayla birlikte oluşan toplumsal travmaları ve husumetleri derinleştirmekte ve çözümü güçleştirmektedir. Güvenlik odaklı yaklaşımların başat olmasından kaynaklanan bu sorunlar, terörle mücadelede çok boyutlu yaklaşımın benimsenmesini hızlandırmıştır. Bu yaklaşımın yaygınlaşmasında insan hakları hukukunun bağlayıcı özelliği, uluslararası işbirliğinin zorunluluğu ve çatışan tarafların meşruiyet arayışları da belirleyici olmuştur. Bu makalede, Türkiye'nin Çözüm Süreci bağlamında Nisan 2013'te başlattığı Akil İnsanlar Heyeti uygulaması, dünya örnekleri de dikkate alınarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akil insanlar heyeti, akiller heyeti, terörizm, çatışma çözümü, PKK.

Abstract

Conflict resolution attempts that do not take social traumas and animosity into consideration, and regards counter terrorism only in the context of homeland security operations, deepen social traumas and animosity created by conflict and aggravate the resolution. Problems caused by dominance of security-oriented approaches expedited embracement of multi-dimensional approach in counter terrorism. The obligatory quality of human rights law, necessity of international cooperation, belligerent parties' search for legitimacy have been among determining factors. In this article, The Panel of the Wise (Akil İnsanlar Heyeti, PoW) which was initiated as a part of the peace process in April 2013 by the Turkish Government is analyzed with the support of similar cases in the world.

Keywords: The Panel of The Wise, Wise People, terrorism, conflict resolution, the PKK.

* Doktora öğrencisi

** Doktor

GİRİŞ

Bu makalede, Türkiye'nin terörün sonlandırılabilmesi amacıyla başlattığı Çözüm Süreci'nde yeni bir yöntem olarak ortaya çıkan ve 4 Nisan ile 1 Temmuz 2013 tarihleri arasında faaliyet yürüterek sonucunu hükümete rapor olarak sunan Akil İnsanlar Heyeti (AİH) uygulaması incelenmiştir. AİH uygulaması, sonraları hükümet tarafından yeniden gündeme getirilmiş olmakla birlikte, bu araştırmanın kapsamı yukarıda belirtilen tarih aralığındaki çalışmaları içermektedir.

Makalenin temel inceleme sorusu AİH faaliyetlerinin Türkiye'nin geliştirdiği Çözüm Sürecine katkı yapıp yapmadığıdır. Bu soru çerçevesinde, terörden kaynaklı çatışmaların çözümünde sivil toplumun ve akil insanların ön planda olduğu uluslararası uygulamaların neler olduğu konularına da değinilmiştir. Çalışmanın temel iddiası ise AİH'in çalışmalarını, hükümetin tanımladığı amaçlara uygun bir şekilde gerçekleştirdiği yönündedir.

Uluslararası örneklerinin aksine, AİH uygulamasının Türkiye'deki örneğini inceleyen bir akademik çalışmanın bulunmayışı ve AİH uygulamasının halen devam ediyor olması bu çalışmanın en önemli sınırlılıklarından birisidir. Bu nedenle, konuyla ilgili AİH çalışmalarına katılan Baskın Oran (2014) ve Muhsin Kızılkaya (2014)'nın kaleme aldığı kişisel tecrübelerini içeren kitapları, AİH'de görev alan gazeteci, akademisyen ve yazarların kaleme aldığı köşe yazıları, mülakatları ve heyetin faaliyetlerini konu alan haberler bu çalışmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur.

AİH uygulamalarının diğer ülke örneklerinin, ağırlıklı olarak barış inşa çalışmaları kapsamında sivil toplumun önemi (civil society in peace building processes) üzerine yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.¹ Bu araştırma, Türkiye'deki AİH örneğini inceleyen ilk çalışma olması ve bundan sonra yapılacak olan araştırmalara kaynak teşkil etmesi açısından önemli görülmektedir.

AİH Türkiye örneğiyle ilgili yukarıda belirtilen iddia analiz edilirken önce ulusal ve uluslararası literatür taranmış, ardından da konuyla ilgili kaleme alınan kitaplar, medyada yer alan haber, makale ve yorumlar toplanmıştır. Toplanan bilgiler, makalenin genel akışı içerisinde tasnif edilerek analiz edilmiştir.

Makale, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, terörle mücadelede barışçıl çözüm yollarının uluslararası hukuk bağlamında nasıl değerlendirildiğine ilişkin genel bir tartışma yapılmıştır. İkinci bölümde, ülkelerin terörle mücadele

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. T. Ekiyor ve M. Noria, *The Peace Building Role of Civil Society in Central Africa, Policy Seminar Report*, (USA: University of Cape Town, 2006) ve http://www.ccr.org.za/images/stories/Vol_15-PRCSCA_Report_Final.pdf (E.T.:03.12.2013).; Demokratik Elishim Enstitüsü, "Çatışma Çözümünde Sivil Toplumun Arabuluculuğu", <http://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2012/12/Civil-Society-Mediation-in-Conflict-Resolution-Turkish-version-1.pdf>, (E.T.:13.12.2013).; OECD, "Preventing Conflict and Building Peace: A Manual of Issues And Entry Points, DAC Network on Conflict, Peace and Development Co-operation", <http://www.oecd.org/development/incafi/35785584.pdf> (E.T.:10.12.2013).; OSCE-ODIHR, "The Role of Civil Society in Preventing Terrorism", <http://www.osce.org/odihr/25142>, 2007 (E.T.:14.12.2013).

kapsamında ürettikleri çözüm yöntemlerinden, AİH uygulamasına benzeyen örnekler sunulmuştur. Son bölümde ise AİH Türkiye örneğinin, terörden kaynaklı çatışmaların çözümü bağlamında üstlendiği rol ve sonuçları tartışılmıştır.

1. TERÖRİZM VE BARIŞÇIL ÇÖZÜM YOLLARI

Terörist faaliyetler, soğuk savaşın psikolojik harp unsurlarından birisi olarak görüldüğü dönemlerde, ülkelerin ağırlıklı olarak kendi iç dinamikleriyle çözmeye çalıştıkları veya süper güçlerle (ABD veya Rusya, Çin) birlikte karşı tedbirler geliştirdikleri yerel şiddet eylemlerini ifade etmekteydi.² Ancak, Sovyet sisteminin çözülmesi, İran İslam Devrimi, Filistin-İsrail çatışmalarının sınır ötesine taşması gibi somut gelişmelerin yanı sıra yeni çatışma alanlarına dair algıların oluşmasına neden olan Yeşil Kuşak Teorisi, Medeniyetler Çatışması ve Büyük Ortadoğu Projesi gibi politik yaklaşımlarla birlikte uluslararası ilişkilerin öncelikli gündem maddeleri arasına girmiştir.³

Afganistan, Çeçenistan ve Bosna başta olmak üzere Müslüman ülkelerde yaygınlaşan cihat grupları, giderek uluslararası bir görünüm kazanmaya başlamıştır. 11 Eylül 2001’de tehditleri kendi ülkesinin sınırlarına girmeden önce yok etmeyi strateji olarak benimsemiş olan ABD, kendi evinde tarihin gördüğü en büyük terör saldırılarından birini yaşamıştır. Terör saldırılarının asimetrik gücü, kimilerine göre ABD’nin “*terörizmle savaş konseptini hayata geçirmesine neden olduğu*”, kimilerine göreyse “*yeni dünya düzeninin hayata geçirilmesi için atılacak adımlara bahane teşkil ettiği*” şeklinde yorumlanmıştır. Sonuçta ABD tarafından estirilen rüzgâr ve diğer ülkelerin dış politikası üzerinde oluşturulan baskı, bu alanda uluslararası işbirliğini ve ortak çözüm arayışlarını hızlandırmıştır.⁴

“*Özgürleştirme, demokratikleştirme ve barışı inşa etme*” söylemi üzerinden harekete geçen ABD merkezli uluslararası müdahaleler, yeni iç çatışmaların doğmasına neden olmuştur. Başarısız devletlerin ve iç çatışmaların arttığı yerlerde, devlet dışı aktörler açısından silah temini daha kolay hale gelmiştir. Buna ilave olarak ulaşım ve iletişim imkanları ile uluslararası finans ve nüfus hareketlerinde yaşanan gelişmeler terörizmin global bir tehdit haline dönüşmesine neden olmuştur.⁵

² B. Buzan, B, “Will the ‘global war on terrorism’ be the new Cold War?”, *The Royal Institute of International Affairs*, Vol.82 No.6, (2006):1101-1118

³ Bkz. M. Crenshaw, *Political Explanations, The International Summit on Democracy, Terrorism And Security* (Club De Madrid Publications, 2005), 13-17.; Ö. Taşpınar, “Fighting Radicalism, not ‘Terrorism’: Root Causes of an International Actor Redefined”, *SAIS Review*, Vol.29 No.2, (2009), 75-78.

⁴ H. Cinoğlu ve S. Özeren, “ABD’nin Yeni Terörle Mücadele Konsepti: Savaş Yerine Uyumlu İşbirliği mi?”, *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde (der.) S. Özeren ve İ. Bal, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 347; “White House: President Bush discusses progress in the war on terror”, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/07/20040712-5.html>, 12 July 2004. (Erişim: 10.12.2013).; A.K. Kronin, “Behind the Curve: Globalization and International Terrorism”, *International Security*, Vol. 27 No. 3 (2002/03), 52 ve ayrıca bkz. http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/88504_cronin.pdf, (Erişim:12.11.2013).

⁵ N. Karacasulu, “Security and Globalization in the Context of International Terrorism”, *International Law and Politics* (2006), Vol.2, No.5, 4-7.

Terörün global tehdit haline gelmesi, uluslararası kuruluşları da harekete geçirmiştir. Birleşmiş Milletler (BM), NATO, Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Birliği (AB) ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) başta olmak üzere bölgesel birlikteliklerin terörden kaynaklı çatışmaların çözümüne ilişkin uluslararası çabaları gözle görülür oranda artmıştır.⁶ Bu çabalardan en somut olanı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1373 (2001) sayılı kararıdır. Bu karar uyarınca üye devletlerden, terörle mücadele konulu temel anlaşmaları imzalanması istenilmekte⁷ ve terörle mücadeledeki uluslararası yaklaşıma destek olmaları beklenilmektedir (www.mfa.gov.tr).

Uluslararası alanda, terör tehdidine karşı gelişen ortak tutuma, ülkelerin ve uluslararası örgütlerin ilgisine rağmen, terörist faaliyetlerin “insan hakları hukuku ve iç politika konusu” olarak değerlendirildiği ana yaklaşım değişmemiştir. 12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin II No'lu Ek Protokolü, uluslararası uyumsuzlukların barışçı çözümünü esas alan bir düzenleyici metindir. Bu metinde, “çatışmaya taraf olan kesimlerin karşılıklı silahlı kuvvetleri arasında, uzun süreli ve askeri nizama uygun şekilde gerçekleştirdiği operasyonlar ve askeri harekâtlar” ile “bu tür faaliyetleri düzenleyen yasal mevzuatı uygulama gücü bulunan diğer örgütlü silahlı gruplar arasındaki tüm silahlı çatışmaların” uluslararası hukukun kapsamı içerisinde olduğu belirtilmektedir (treaties.un.org).

Söz konusu metinlerde, ayaklanma, münferit ve dağınık şiddet eylemleri ve benzeri nitelikteki diğer eylemler gibi, silahlı çatışma olmayan iç huzursuzluk ve gerilim durumları uluslararası hukukun kapsamı dışında bırakılmaktadır. Dolayısıyla “savaş ve savaşa varmayan sınırlı silahlı çatışmaları içeren devletlerarası silahlı çatışmalar ile iç çatışmalar” uluslararası hukukun kapsamı içerisinde değerlendirilirken,⁸ terörist faaliyetler “çatışmaların yoğunluğu, süresi, ülkenin bir bölümünde denetim sağlama gibi kistasları karşılamadığından silahlı çatışma olarak görülmemektedir”.⁹

⁶ K. Archick, “Cooperation Against Terrorism”, *Congressional Research Service*, CRS Report for Congress, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22030.pdf>, 2013 (Erişim:12.12.2013), 4; M. Özcan ve S. Yardımcı, “Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele”, *Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler* içinde (der.) İhsan Bal (Ankara: Usak Yayınları, 2006), 238-242.

⁷ Söz konusu karara konu olan 13 farklı anlaşma ve protokollerin isimleri şunlardır: 14 Eylül 1963 tarihli Uçaklarda İşlenen Suçlar ve Diğer Eylemlerle ilgili Sözleşme; 16 Aralık 1970 tarihli Uçakların Yasadışı Olarak Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Sözleşmesi, 26 Ocak 1973 tarihli Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanunsuz Hareketlerin Önlenmesi Sözleşmesi, 1971 tarihli Uluslararası Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 18 Aralık 1979 tarihli Rehlin Alma Olaylarına Karşı Uluslararası Sözleşme, 3 Mart 1980 tarihli Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme, 1971 tarihli Uluslararası Sivil Havacılığa Hizmet Veren Havaalanlarında Kanunsuz Şiddet Eylemlerinin Önlenmesi ile İlgili Protokol, 10 Mart 1988 tarihli Denizcilik Seyrüsefer Güvenliğine Karşı Yasa Dışı Eylemlerin Önlenmesi Sözleşmesi, 10 Mart 1988 tarihli Kıta Sahaneliği Üzerinde Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Kanunsuz Eylemlerin Önlenmesi Protokolü, 1 Mart 1991 tarihli Plastik Patlayıcıların Tespit Edilmesi Amacıyla İşaretlenmesi Hakkında Sözleşme, 1977 tarihli Terörist Bombalamaların Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, 1999 tarihli Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, 2005 tarihli Nükleer Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi.

⁸ F. Taşdemir, *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2009), 270.

⁹ G. Rona, “Intersting Times for International Humanitarian Law: Challenges from the War on Terror”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 27, No. 2'den aktaran Taşdemir, *a.g.e.*, 276.

Uluslararası hukuka göre, terörist faaliyetlerin de içerisinde olduğu silahlı hareketlerin uluslararası hukukta karşılığı olan bir silahlı çatışma olarak değerlendirilmesi için, saldırıyı gerçekleştiren kişi ve grupların bir devlet tarafından ya “bağımsızlık savaşçısı” olarak tanınması ya da “savaşan taraf” olarak kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁰ “Barış zamanında görülen terörist eylemlerin bu kriterleri taşımadığı”¹¹ da dikkate alındığında, terörlü mücadele ağırlıklı olarak, teröre muhatap olan ülkelerin kendi iç politikalarına konu bir alan olarak gözükmektedir. Bu nedenle, terörist faaliyetler ve terörlü mücadele amaçlı uygulamalar, uluslararası alanda ağırlıklı olarak insan hakları hukuku kapsamında değerlendirilmektedir.¹²

Bu değerlendirmeden hareketle, ülkelerin terörlü mücadele strateji ve yöntemlerini belirlerken, kendi iç dinamiklerine göre hareket etme esnekliğine sahip oldukları söylenebilir. Ülkeler kendi toprakları içerisinde bu esnekliğe sahip olmakla birlikte, terörlü mücadele politikalarını oluşturur ve uygularken, uluslararası denetim mekanizmalarını ve insan hakları düzenlemelerini de dikkate almakla yükümlüdür. Bu esneklik ve yükümlülük arasında geliştirilen terörlü mücadele stratejileri silahlı mücadeleden, barışçıl çözüm yollarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Nitekim, çatışmaların çözümünde kullanılan “arabuluculuk” mekanizmasına benzer özellikleri nedeniyle, “AİH, terörlü mücadelede başvuru olan barışçıl ve demokratik bir çözüm yolu”¹³ olarak değerlendirilebilir.

2. BARIŞÇIL ÇÖZÜM YOLU OLARAK AKİL İNSANLAR HEYETİ UYGULAMALARI

2.1. Akil İnsanlar Heyeti’nin Tanımı

Akil kelimesi, sözlük karşılığı olarak “akıllı, zeki kimse”¹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Akil insan (İngilizce *Wise man/people* ve Fransızca *L’homme sage*) ise “uzman” kavramından farklı olarak içinde “kamil insan” kavramlarını da içeren kişileri tarif etmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Akil İnsanlar Heyeti de (The Panel of the Wise, the elders), “Belirli bir amaç için bir araya gelmiş, akıllı, zeki ve kamil insanların oluşturduğu birliktelik” olarak tanımlanabilir.

Osmanlı’nın son dönemlerinde, Mondros Mütarekesi’nden hemen sonra oluşturduğu Heyet-i Nasiha isimli grup, bu çalışmanın konusu olan AİH ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Heyetlerin amaçları hakkındaki tartışmalar bir yana

¹⁰ Taşdemir, a.g.e., s.272-273.

¹¹ M. Sassoli, “International Humanitarian Law and Terrorism”, *Contemporary Research on Terrorism*, (der.) Paul Wilkinson ve Alasdair M. Stewart, (İngiltere: Aberdeen University Press, 1989).’den aktaran Taşdemir, a.g.e., s.270.

¹² Ancak, AİHM’nin 12 Kasım 2013 tarihli “Benzer ve Diğerleri vs. Türkiye” isimli henüz kesinleşmemiş kararında (90. Paragraf) Türkiye’nin dava konusu olayda, Cenevre Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler’in güç ve silah kullanımıyla ilgili düzenlemesini ihlal ettiği belirtilmektedir. Bu karar, Türkiye’nin insan hakları hukuku kapsamında yürüttüğü terörlü mücadele faaliyetlerinin, uluslararası hukuk açısından da yeni değerlendirmelere konu olabileceğini göstermektedir. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için, (Bkz. Case of Benzer and Others vs. Turkey, 2013; Taşdemir, 2013).

¹³ B. Oran, *Kürt Barışında Batı Cephesi: Ben Ege’de Akilken* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014),16.

¹⁴ TDK, *Türkçe Sözlük* (Ankara: TTK Basımevi, 1998), 60.

bırakılırsa, her iki heyetin de hükümet tarafından seçilmiş sivillerden oluştuğu görülmektedir.¹⁵ AİH ismi, daha önce gündeme gelmiş olsa da, resmi olarak kamuoyuna ilk kez Başbakan Erdoğan tarafından 4 Nisan 2013 tarihli Akil İnsanlar Heyeti-Dolmabahçe Toplantısı'nda açıklanmıştır.¹⁶ Bu konuda Erdoğan heyeti tanımlarken, “Kamuoyunda bu heyete Akil İnsanlar Heyeti adı verildi. Bugün burada bulunan heyet, Türkiye'nin elbette ki tüm akil insanlarından oluşan heyet değildir. Bu heyeti bir özet, bir örnek, temsili bir grup olarak görmek belki daha doğru olacaktır” demiştir (“Başbakan Akil İnsanlar Toplantısında Konuştu”, basbakanlik.gov.tr).

Akil İnsanlar Heyeti'nin üyeleri, hakem değildir, hakem olarak kabul edilmele-ri egemenlik/yetki devri anlamına gelir. Tarafların, AİH'e yetki devri sözkonusu olmadığından, bu heyet üyeleri tarafları bağlayıcı karar alamazlar; ancak, ilgili taraflara çözüm önerisi sunabilirler. Diğer yandan, AİH uygulamaları ile benzeri fonksiyonları üstlenen arabuluculuk faaliyetleri birbirine karıştırılabilmektedir. Arabuluculuk faaliyetleri iki veya daha fazla tarafın karşılıklı müzakere sürecini başlatabilmesi için uygun iletişim zeminini hazırlar. Oysa, AİH'in tarafları bir araya getirmek ya da doğrudan taraflarla görüşmek gibi bir misyonu olmayabilir. Ayrıca, akil insanlar müzakereci sıfatı da taşıyabilir. Zira onlar, taraflardan birisi değil, tarafların müzakerelerini kolaylaştırıcı ortamı hazırlayanlardır.¹⁷

Dünyada birçok ülkede çatışmaların sonlandırılmasında ve sorunların çözülmesinde akil insanlardan yararlandığı görülmektedir. Akil insanlar uygulaması BM nezdinde tercih edilen bir uygulamadır. Bu kapsamda, BM tarafından da misyonu kabul edilen, Nelson Mandela'nın kurucusu olduğu The Elders (Yaşlılar Heyeti) uyuşmazlıkların çözümünde arabuluculuğa benzeyen ancak daha çok iletişimi güçlendiren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, eski Finlandiya Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari, eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Nelson Mandela, Rahip Desmond Tutu, Jimmy Carter, İrlanda eski Cumhurbaşkanı Mary Robinson, Brezilya eski devlet Başkanı Fernando H. Cardoso gibi isimler de The Elders içinde faaliyet yürütmekte ve uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde ve barış inşa süreçlerinde akil insan olarak görev almaktadır (theelders.org).

¹⁵ S. Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010); M. Armağan, “Heyeti Nasihadan Başlatmayın”, 14.04.2013, <http://www.mustafaarmagan.com.tr/heyet-i-nasihadan-baslatmayin.html>, (Erişim:01.01.2014).

¹⁶ Başbakan Sayın R.T. Erdoğan'ın 4 Nisan 2013 tarihli konuşmasında heyetin ismi ile ilgili ön plana çıkan ifadeleri şu şekildedir: “Benzeri bir yapılanmayı 2005 yılında ihdas ettiğimiz Medeniyetler İttifakı girişiminde de uygulamıştık. O zaman 20 kişiden oluşan bir grup oluşturulmuş, ittifak içerisinde de ismi ‘High Level Grup’ yani ‘Yüksek Düzeyli Grup’ olarak belirlenmişti. Sonradan bu grup Âkil Adamlar ismiyle anılmaya başlanmıştı. Grup içinde çok değerli hanımefendilerin olmasına rağmen Âkil Adamlar isminin kullanılması haklı olarak eleştirilere maruz kaldı. Biz enerjimizi isim üzerinde harçayacak değiliz. Âkil İnsanlar da denilebilir, yüksek düzeyli temsilciler de denilebilir. Burada listenin ve heyetin isminden de ziyade işin magazin boyutundan ziyade üstlenmekte olduğumuz misyonun çok daha önemli olduğunu, çok daha hassas bir zeminde yürütülüyor olduğunu özellikle hatırlatmak durumundayım.» Konuşma metninin tamamı için, (Bkz. http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=57e1d5a4-e26f-4b4a-8105-7c31858c7020, Erişim:01.01.2014).

¹⁷ Y. Shamir, “From Potential Conflict to Co-operation Potential (PCCP): Water for Peace, Alternative Dispute Resolution Approaches and Their Application”, *Israel Center for Negotiation and Mediation*, (Unesco Yayınları, 2001), http://webworld.unesco.org/water/wap/pccp/cd/pdf/negotiation_mediation_facilitation/alternative_dispute_resolution_approaches.pdf, (Erişim:10.12.2013), 16, 24.

2.2. Dünya Örneklerinde Akil İnsanlar Heyeti Uygulamaları

Terörle mücadele, uluslararası hukukun silahlı çatışma veya iç çatışma tanımı içerisine girmediğinden, ülkelerin içişleri olarak görülmektedir. Bu nedenle, terörden kaynaklanan çatışmaların çözümü uluslararası uyumsuzluk çözümlerinden farklılıklar gösterebilmektedir. Dolayısıyla, Birleşmiş Milletler örgütü önderliğinde gelişen ve uluslararası örgütlerin aktif rol oynadığı yaklaşım veya uluslararası mahkemelerin müdahil olduğu çözüm arayışları ön planda olmamaktadır.

Bununla birlikte, terörden kaynaklı şiddet hareketlerinin sonlandırılmasını amaçlayan çözüm arayışlarında, genellikle yargı dışı çözüm yöntemleri arasında sayılan ve bir takım özellikleri bakımından “*tarafalara daha esnek hareket imkanı sağlayan arabuluculuk faaliyetine*” benzeyen ara yöntemlerin takip edildiği görülmektedir.¹⁸ Çözüm arayışlarında ara yöntemlere başvurulmasının temel nedeni, devlet, devletler veya uluslararası örgütlerin terör örgütlerini uluslararası hukuk açısından *taraf* olarak kabul etmemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, uluslararası hukuka taraf olan devletler, karşısındaki terörist örgütü uluslararası hukukun konusu yapmadan görüşmek ve uzlaşmak için yeni yöntemler geliştirmek zorunda kalmışlardır (Guidelines for UN Mediators-Terrorism, www.un.org). Nitekim “Yugoslavya, Ruanda, Güney Amerika, Nürnberg ve Guatemala’da yaşananlar silahlı çatışma olarak görülürken” ve sonucunda uluslararası mahkemeler kurulurken, uluslararası mekanizma terörist faaliyetler hakkında işletilmemiştir/ işletilmemektedir.¹⁹

Bu bağlamda, İngiltere ile İrlanda Kurtuluş Örgütü (IRA) arasında yürütülen görüşmelerde ve aynı şekilde İspanya ile Bask Vatanı ve Özgürlüğü (ETA) örgütü arasında devam eden müzakerelerde de görüldüğü gibi, uluslararası aktörlerin taraflar arasında temas için zemin hazırlamaktan başka görünür bir misyonu olmamıştır. Gerek İngiltere, gerekse İspanya, uluslararası barışçıl çözüm yöntemleri arasında sayılan arabuluculuk yöntemine benzeyen bir yöntemi tercih etmişler ve bir yönüyle akil insan olarak görülen resmi sıfatı bulunmayan kişileri terör örgütünün temsilcileri ile devlet yetkilileri arasında karşılıklı temasın kurulabilmesi için kullanmışlardır. Bu yaklaşımda, ülkelerin kendi iç aktörleri ön planda olmuş, çözüm sürecine uluslararası hukukun katkısı insan hakları hukukuyla sınırlı kalmıştır.²⁰

¹⁸ F. Erdoğan, *Uluslararası Hukuk ve Hakemlik* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004), 8.

¹⁹ Ö.D. Gümüş, “Çatışma ve Çatışma Yönetiminin Sosyal Psikolojik Temelleri”, *Barışı Konuşmak* içinde (der.) Nezir Akyeşilmen (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2012) 77. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından iç çatışma olarak görülen bölgelerde, örnek ülke uygulamalarının da anlatıldığı çözüm arayışları hakkında detaylı bilgi için Bkz. A. Sandıklı ve B. Emekliler, *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, (Ankara: Bilgesam Yayınları, 2012).

²⁰ K. Metkin ve M. Çemrek, “Kuzey İrlanda: Bitmeyen Bir Barış Hikayesi”, *Barışı Konuşmak*, içinde (der.) Nezir Akyeşilmen (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013), 288.; B. Erdoğan, “Bask: Egemenlik Paylaşımı ya da Bağımsızlık”, *Barışı Konuşmak* içinde (der.) Nezir Akyeşilmen (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013), 315.

İrlanda barış sürecinin hazırlık aşamasının, bir bakıma akil adam rolü üstlenen arabulucuların hazırladığı bir süreç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira, İrlanda ile İngiltere arasındaki görüşmelerde görünen ilk somut adım, akil insanlar olarak tanımlanabilecek kişilerin Bill Clinton'ın girişimiyle bir araya getirilmesidir. Bu kişiler, daha sonraları İngiltere ve IRA tarafından arabulucu olarak kabul edilmiş olsalar da görüşmelerin ilk aşamasında herhangi bir sıfat veya resmi bir sorumluluk üstlenmemişlerdir. Bu bağlamda, uluslararası aktörlerin resmi olarak ortaya çıkışı 1998 yılında imzalanan Hayırlı Cuma Anlaşması (Belfast Anlaşması veya Good Friday Agreement) ile olmuştur. ABD eski senatörlerinden George Mitchell, Belfast Anlaşmasıyla sonuçlanan görüşmelerin başkanlığını yürütmüştür. Finlandiya eski Başbakanı Harri Holkeri IRA'nın silahsızlandırılması komisyonunda görev almıştır. Martti Ahtisaari ve ANC üyesi Cyril Ramaphosa ise IRA'nın silahsızlandırılması sürecinde bağımsız silah denetçileri olmuşlardır.²¹

İspanya'da ETA'nın talebi üzerine 1995 yılında Nobel Barış Ödülü sahibi Arjantinli Adolfo Perez Esquivel, İspanyol hükümeti ile örgüt arasında arabuluculuk yapmış, Carter Vakfı'nda kısa bir süre için bu görevi yürütmüştür.²²

Filipinler ise yukarıda belirtilen örneklerin dışında bir yol izlemiştir. Bu kapsamda, Moro İslami Özgürlük Cephesi ile mücadelede çözüm yöntemi olarak doğrudan üçüncü bir ülkenin arabuluculuğunu kabul etmiştir. Malezya gözlemci sıfatıyla barış görüşmelerinin başından sonuna kadar aktif rol almıştır.²³ Ayrıca, aralarında İngiltere, Japonya, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin de bulunduğu uluslararası irtibat grubu da kurulmuştur. Diğer yandan, Sri Lanka ile Tamil Özgürlük Kaplanları arasında süren mücadelede, sorunun tarafları arasında görüşme ve uzlaşma arayışlarından ziyade güvenlik politikaları ve iç güvenlik operasyonlarının ön planda tutulduğu gözlenmektedir.²⁴

Güney Afrika örneğinde ise Apartheid döneminden demokrasiye geçişte yaşanan çatışmalarda ise yukarıda belirtilen üç farklı yaklaşımı da içerisinde barındıran bir durum söz konusudur. Zira Güney Afrika Cumhuriyeti, 1912 yılında faaliyetine başlayan Afrika Ulusal Kongresi'ni (African National Congress, ANC), 1960'lardan başlayarak, taraflar arasında anlaşmaya varılan ve geçici anayasanın ilan edildiği 1993 yılına kadar terörist örgüt olarak tanımlamıştır.²⁵

²¹ J. Chastelain, "The Northern Ireland Peace Process and The Impact of Decommissioning", *Working Papers in British-Irish Studies* (Dublin:University College Dublin, 2001), No.8, 4-5; "IRA will keep arms promise", bbc.co.uk.

²² "La Opinion, Adolfo Pérez Esquivel, 'Negotiating with ETA is an unresolved'", <http://www.laopinioncoruna.es/contraportada/2009/07/15/adolfo-perez-esquivel-negociacion-eta-asignatura-pendiente/304069.html>, (Erişim:10.12.2013).

²³ I. Mastura, "Geopolitical Games and Malaysian Mediation in the Philippines", *Jindal Journal of International Affairs*, Vol.1, No.1. (2011)

²⁴ S. A. Hashim, "Aslanlar ve Kaplanlar Cennette: Sri Lanka'da Terorizm, Ayaklanma ve Devletin Yanıtı", *Defence Against Terrorism Review*, Vol.3 No.1 (2010), 23.

²⁵ G. Evans, "South Africa in Remission: The Foreign Policy of an Altered State", *The Journal Of Modern African Studies*, Vol. 34, No.2, (1996), 249.

Ancak, başta Birleşmiş Milletler'in 1962 yılında Güney Afrika'nın uluslararası güvenlik ve barışı tehdit ettiği yönündeki önergeyi kabulü olmak üzere, uluslararası kuruluşların ülke içerisinde yaşanan çatışmaları silahlı çatışma, ayrımcılık ve insan hakları ihlali olarak görmeye başlamasıyla birlikte, Apartheid rejiminin ANC'ye yönelik müdahaleleri iç güvenlik operasyonları olarak değerlendirme gücü zayıflamıştır. Apartheid rejiminin zayıflamasıyla birlikte, sivil toplum çözüm sürecinde aktif rol almaya başlamış, özellikle Güney Afrika Sendikalar Birliği ve Güney Afrika Kiliseler Konseyi rejim karşıtı kamuoyu oluşturma çalışmalarında ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeleri, yine sivil toplum örgütlerini bünyesinde barındıran ve içerisinde toplum tarafından akıl insanlar olarak adlandırılan Felemenkliler ile ANC üyelerini de barındıran yapıların Güney Afrika dışında üçüncü ülkelerin ev sahipliğinde yaptığı görüşmeler izlemiştir. Sonrasında, dış kamuyunda artan baskılar ve uluslararası örgütlerin çağrıları sonuç vermiş, Apartheid rejimi Demokratik Güney Afrika Konvansiyonu adıyla bir dizi müzakere sürecini başlatmıştır. 1991-1993 yılları arasında süren bu görüşmelerde ANC ve iktidar partisi konumundaki Ulusal Parti (NP) belirleyici olmuş ve müzakereler haklar bildirgesinin açıklanmasıyla neticelenmiştir.²⁶

Güney Afrika'da akillerin barış sürecine olumlu katkısı, daha sonraları Afrika Birliği'ne de ilham kaynağı olmuş ve Aralık 2007'de birlik bünyesinde The Panel of the Wise (Akıllı Heyeti, PoW) ismiyle bir oluşuma gidilmiştir.²⁷ Bu yapı halen varlığını devam ettirmekte olup, en son Somali'de çatışan taraflar arasında iletişim sürecini geliştirmek için çaba sarf etmektedir. Bu heyette yer alan Ahmed Ben Bella (Cezayir eski başkanı), Mary Chinery-Hesse (Gana), Salim Ahmed Salim (Tanzanya, Afrika Birliği'nin eski genel sekreteri), Marie Madeleine Kalala (Demokratik Kongo Cumhuriyeti), Kenneth Kaunda (Zambia Başkanı), Elizabeth K. Pogonon (Benin Anayasa Mahkemesi Başkanı), Miguel Trovoado (Sao Tome ve Principe eski başkanı) ve Brigalia Bam (Güney Afrika Bağımsız Seçim Komisyonu Başkanı) halihazırda görevine devam etmektedir.²⁸

3. TÜRKİYE'DE AKIL İNSANLAR HEYETİ'NİN OLUŞUMU VE ETKİNLİĞİ

3.1. Akıl İnsanlar Heyeti'nin Oluşum Süreci

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren aşırı sol, 1980'li yıllardan sonra ise dini istismar eden ve ayrılıkçı terör örgütlerinin faaliyetleri olmuştur. Bu örgütlerin faaliyetlerine karşı "güvenlik odaklı" stratejiler geliştirerek mücadele edilmiştir. Geliştirilen bu stratejiler kapsamında, terörle mücadele faaliyetleri iç güvenlik operasyonları şeklinde gerçekleştirilmiştir.²⁹ Ancak Türkiye'nin bu yaklaşımı,

²⁶ M. C. Özşahin, "Güney Afrika: Apartheid'den Demokrasiye, Çatışma Dönüşümünde Bir Başarı Hikayesi", *Barışı Konuşmak* içinde (der.) Nezir Akyeşilmen (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013), 390.

²⁷ E. Güven, "Akıllı Akıldan Üstündür!", *Hürriyet Gazetesi*, 7 Nisan 2013.

²⁸ Africa Union, "Strengthening the Role of the African Union in Preventing, Managing, and Resolving Conflict", <http://www.peaceau.org/uploads/au-electionviolence-epub.pdf>, 2010 (Erişim:18.12.2013).

²⁹ N. Alkan, *Gençlik ve Radikalizm: Terör Örgütlerinde Kimlik İnşa Süreçleri* (İstanbul: KaraKutu Yayınları, 2013).

uluslararası toplum tarafından büyük eleştirilere konu olmuştur. Özellikle, iç güvenlik operasyonlarında askeri unsurların, askeri silah ve teknolojisinin kullanılması BM nezdinde olmasa da birçok kuruluş tarafından Türkiye'nin iç çatışmanın yaşandığı bir ülke olarak lanse edilmesine neden olmuştur.³⁰

Yaklaşık 30 yıl sürdürülen bu yaklaşım, anayasada ve diğer yasalarda yapılan değişiklikler ve hükümetin uyguladığı yeni politikalar neticesinde yerini "çok boyutlu terörle mücadele stratejileri"ne bırakmıştır. Bu stratejik değişiklikte, Anayasa'nın 90. Maddesi ile yapılan uluslararası mevzuatın iç hukuk açısından bağlayıcı hale getirildiği bir dizi düzenlemeler ile Avrupa Birliği (AB) Uyum Yasalarının hayata geçirilmesi büyük rol oynamıştır.³¹ Terörle mücadelede yeni paradigma olarak belirtilen bu çok boyutlu yaklaşımla Türkiye, 2009 yılında "*Milli Birlik ve Kardeşlik Projesini*" yaşama geçirmiştir. Bu yaklaşımla parametreleri belirlenen terörle mücadele konsepti, zaman zaman kesintiye uğramış olmakla birlikte, 2013 yılının başından itibaren "Çözüm Süreci" adıyla sürdürülmektedir.³²

Bu dönemde, Türkiye, ABD, AB başta olmak üzere, birçok devletin ve uluslararası örgütün terör örgütü olarak kabul ettiği PKK ile şiddetin sonlandırılması, terörist faaliyetlerde bulunan örgüt mensuplarının silah bırakması ve topluma kazandırılması amacıyla dolaylı olarak görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler, terör örgütü lideri olan ve halen tutuklu bulunan Abdullah Öcalan, Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)³³ milletvekillerinin yanı sıra örgütün silahlı kanadında yer alan şahıslarla devletin istihbarat birimi olan Milli İstihbarat Teşkilatı temsilcileri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.³⁴

Türkiye'nin Kürt sorununun çözümü ve terörün sonlandırılması amacıyla başlattığı Çözüm Sürecinin, "*kamuoyuna anlatılması, kamuoyunun süreçten beklentilerinin öğrenilmesi ve toplum içinde karşılıklı empati duygusunun geliştirilebilmesi*" için hükümet tarafından AİH adıyla bir dizi faaliyet, 4 Nisan 2013 tarihinde hayata geçirilmiştir.³⁵

AİH, içerisinde akademisyenlerin, yazarların, sanatçıların, kanaat önderlerinin ve STK temsilcilerinin olduğu 62 kişiden oluşan³⁶ ve üyelerinin tamamı hükümet ta-

³⁰ M.A. Kışlalı, *Güneydoğu Düşük Yoğunluklu Çatışma* (Ankara: Ümit Yayınları, 2000), s.4.

³¹ Anayasa'nın 90. Maddesinde değişikliklerle birlikte, uluslararası mevzuatın iç hukuk normları karşısındaki üstünlüğünün kabul edilmiş olması, Terörle Mücadele Kanunu gibi özel düzenlemelerde yapılan değişikliklerin ve değişiklik önerilerinin de en önemli gerekçeleri arasındadır. Bu konuda örnek kanun teklifleri için, (Bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0100.pdf>, E.T.:01.01.2014).

³² H.İ. Bahar, Çözüm Süreci (Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2013). Rapor No.:2013-2, s.99.

³³ BDP milletvekillerinin 2014 yılında kurulan Halkların Demokrasi Partisi (HDP) isimli siyasi partiye katılması nedeniyle, görüşmelere katılan heyet HDP'lilerden oluşmaya başlamış, Aralık 2014 tarihi itibarıyla, parti dışından Hatip Dicle'de heyete dahil edilmiştir.

³⁴ Bahar, *a.g.e.*, s.101. Ayrıca Öcalan'ın cezaevinde gerçekleştirdiği görüşmeler ve avukatları aracılığıyla kamuoyuna aktardığı görüşleri Çözüm Süreci'nin aktörlerine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Bu konuda detaylı bilgi için Bkz. C. Kapmaz, Öcalan'ın İmralı Günleri (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011).

³⁵ C. Vine, *Neden Sivil Toplum ve Çatışma Çözümü?, Yuvarlak Masa Toplantısı* (Birleşik Krallık: Demokratik Gelişim Enstitüsü Yayınları, 2013), 13.

³⁶ AİH faaliyetlerine başladıktan sonra, Murat Belge heyet üyeliğinden ayrılmış, heyetin üye sayısı 61'e

rafından belirlenen bir oluşumdur. Hükümet, üyelerin tespitinde ve çalışma sürecinde belirleyici olmuşsa da çalışma yönteminde ve faaliyet konularının seçiminde heyet üyelerinin kendi tercihi ön planda olmuştur. “Heyette 12 üye kadın yer almış, böylece heyetin yaklaşık %20’si kadınlardan oluşmuştur”.³⁷ AİH, 7 Coğrafi bölgeyi temsilen, 7 ayrı Bölge Komisyonuna bölünmüş, her komisyon kendi içinden bir başkan seçerek faaliyetlerini coğrafi bölgelere göre yürütmüştür.³⁸

AİH, bir öneri olarak ilk kez Öcalan tarafından 2006 yılında yaptığı avukat görüşmeleri aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur.³⁹ Açıklamanın yapıldığı ilk günlerde, kamuoyunda bu tür uygulamanın Güney Afrika’da N. Mandela’nın hareket tarzıyla örtüştüğü üzerinde durulmuş ve konuyla ilgili hükümet kanadından olumlu bir açıklama gelmemiştir. Benzeri öneriler 2009 yılı itibarıyla PKK terör örgütünün legal ve illegal bileşenleri aracılığıyla dile getirilmeye başlanmıştır.⁴⁰ Ancak bu talepler, benzeri yine Güney Afrika’da görülen “Hakikatleri Araştırma Komisyonu” şeklinde hareket edecek bir AİH’i öngörmektedir.⁴¹

Örgüt bileşenlerinin AİH oluşturulması yönündeki bu talepleri, ağırlıklı olarak örgütün fikirlerinin kamuoyunda tartışılabileceği bir zeminin oluşturulması, örgüte muhalif kamuoyunun örgütün taleplerine aşına hale gelmesinin sağlanması ve örgütün, hükümet üzerinde sivil toplum aracılığıyla baskı kurulması girişimi olarak yorumlanmıştır (www.mchaberajansi.com).

Hükümet ise AİH oluşumu yönündeki talepleri, gerek heyet üyelerinin seçiminde, gerekse zamanlama ve faaliyet alanlarının belirlenmesinde inisiyatif kullanarak, yönetilebilir bir ara çözüm yöntemi haline getirmiştir. Bu bağlamda, AİH’ne, çö-

düşmüştür.

³⁷ M. Kızılkaya, *Barışa Katlanmak: Bir Akilin 83 Günü* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), 18.

³⁸ Bölgelere göre AİH üyelerinin isimleri Bkz. Kızılkaya, *a.g.e.*, 18-19): **Akdeniz Bölgesi:** Rifat Hisarcıkıoğlu, Lale Mansur, Tarık Çelenk, Kadir Inanır, Nihal Bengisu Karaca, Şükrü Karatepe, Muhsin Kızılkaya, Öztürk Türkoğan, Hüseyin Yayman. **Doğu Anadolu Bölgesi:** Can Paker, Sibel Eraslan, Mahmut Arslan, Abdurrahman Dilipak, İzzettin Doğan, Abdurrahman Kurt, Zübeyde Teker, Mehmet Uçum. **Ege Bölgesi:** Tarhan Erdem, Avni Özgürel, Arzuhan Doğan Yalçındağ, Hasan Karakaya, Hilal Kaplan, Fuat Keyman, Fehmi Kuru, Baskın Oran. **Güneydoğu Anadolu Bölgesi:** Yılmaz Ensaroğlu, Kezban Hatemi, Mehmet Emin Ekmen, Murat Belge, Fazıl Hüsnü Erdem, Yılmaz Erdoğan, Etyen Mahçupyan, Lami Özgen, Ahmet Faruk Ünsal. **İç Anadolu Bölgesi:** Ahmet Taşgetiren, Beril Dedeoğlu, Cemal Uşşak, Vahap Coşkun, Doğu Ergil, Erol Göka, Mustafa Kumlu, Fadime Özkan, Celalettin Can. **Marmara Bölgesi:** Deniz Ülke Arıboğan, Mithat Sancar, Levent Korkut, Mustafa Armağan, Ali Bayramoğlu, Ahmet Gündoğdu, Hayrettin Karaman, Hülya Koçyiğit, Yücel Sayman. **Karadeniz Bölgesi:** Yusuf Şevki Hakyemez, Vedat Bilgin, Fatma Benli, Şemsi Bayraktar, Kürşat Bumin, Oral Çalışlar, Orhan Gencebay, Yıldırım Oğur, Bendevi Palandöken.

³⁹ C. Kapmaz, *a.g.e.*

⁴⁰ H. Cemal, *Milliyet Gazetesi*, 05.05.2009, <http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1090963&AuthorID=63&Date=05.05.2009>. (Erişim:11.12.2013). Hasan Cemal’in, Murat Karayılan’la yaptığı 5.5.2009 tarihinde Milliyet Gazetesi’nde yayınlanan mülakatında, Karayılan’ın “İlk adımda silahlar susacak... Sonra diyalog başlayacak... Diyalog yeri İmralı’dır... Kabul edilmiyorsa, diyalog yeri biziz... Bizi de kabul etmiyorsa, siyasal olarak seçilmiş iradedir, (burada DTP’nin adını zikretmiyor, ama ben belirtince başıyla onaylıyor / HC)... Bu da olmuyorsa, o zaman ortak bir komisyon kurulur bir yerde, *akil adamlar* bir araya gelir... Böyle bir mekanizma muhatap alınır diyalog için devlet tarafından...” dediğini belirtmektedir.

⁴¹ E. Güven, *a.g.m.*

züm sürecinin yönetimi açısından kritik öneme sahip olan sosyal gruplar arasında meydana gelen kutuplaşmaların azaltılması, bu grupların taleplerinin karar alıcı mekanizmalara iletilmesi amacıyla fikir üreten ve tartışan aydın ve temsilciler rolünü vermiştir.⁴²

3.2. Akil İnsanlar Heyeti Faaliyetleri

AİH çalışmalarına başlamadan önce, Başbakan Tayyip Erdoğan, “ (...) Bu heyet, hükümetin bir heyeti olmayacak, hükümet hiçbir şey dikte ettirmeyecek. Kendi programını kendisi yapacak, arada bir grup başkanlarıyla bir araya gelecek.” sözleriyle heyetin nasıl çalışacağına dair bir yol haritası çizmiştir.⁴³

Bu bağlamda, Akil İnsanlar Heyeti Bölge Komisyonları tarafından 04 Nisan 2013 tarihinden itibaren iki aylık süre zarfında 80 il ziyareti gerçekleştirilmiştir. AİH faaliyetlerinin sekretaryasını ise Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) yürütmüştür. Konuyla ilgili Oran, “Ulaşım, otel, resmi toplantı/yemek harcamaları KDGM tarafından karşılandı. (...) Otellerin seçimi, müsteşarlığı temsilen il valiliklerine bağlı sosyal etüd ve proje müdürlükleri ile heyetlerin raporları arasında belirlendi”⁴⁴ demektedir. Heyetin çalışma prensipleriyle ilgili olarak Kızılkaya da “Akil adamlar maaş alamazlar, çünkü devlet memuru değiller. Ancak güvenliği ve lojistiği devlet sağlıyor. Biletleri onlar alıyor. KDGM alıyor, gelirken tekrar alıp, eve bırakıyorlar. Konaklama giderlerini karşılıyorlar.”⁴⁵ ifadelerini kullanmaktadır.

Heyetler il ve ilçe programları kapsamında gerçekleştirdikleri etkinliklerde, terör ve şiddet olaylarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen kesimlerle, sanayicilerle, işadamlarıyla, siyasetçilerle, yerel yönetim temsilcileriyle, STK temsilcileriyle, kanaat önderleriyle, şehit yakınlarıyla, gazilerle, terör mağdurlarıyla, öğrenci, kadın, işçi ve memur örgütleriyle doğrudan görüşmeler yaparak,⁴⁶ değişik sosyal grupların ve ziyaret yapılan yerlerde ikamet eden halkın çözüm sürecine ilişkin görüş ve önerilerini yerinde dinleme imkanı bulmuştur.⁴⁷

Nitekim konuyla ilgili Akdeniz Bölgesi AİH Başkanı sıfatıyla heyet çalışmaları içerisinde yer alan Rıfat Hisarcıklıoğlu, “Bizim görevimiz nabız tutmak. Nabza göre şerbet vermek değil.”⁴⁸ demektedir. Benzer ifadeleri heyet üyesi Muhsin Kızılkaya şöyle dile getirmektedir: “Biz birilerine akıl vermek yerine, onların aklından geçenleri öğrenmeye gideceğiz. Devlet tarih boyunca çok önemli bir konuda

⁴² “Başbakan Akil İnsanlar Toplantısında Konuştu”, www.basbakanlik.gov.tr; C. Çandar, “Derin PKK- PKK-Akil İnsanlar Konuları...”, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22954465.asp>, (Erişim: 17.12.2013).

⁴³ M. Kızılkaya, *a.g.e.*, 23.

⁴⁴ B. Oran, *a.g.e.*, 42.

⁴⁵ M. Kızılkaya, *a.g.e.*, 64.

⁴⁶ M. Kızılkaya, *a.g.e.*; B. Oran, *a.g.e.*

⁴⁷ E.F. Keyman, “Çözüm Süreci, Müzakere, Güven ve Demokrasi”, **Çatışma Çözümleri ve Barış**, (der.) M. Aktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014).

⁴⁸ Kızılkaya, *a.g.e.*, 38.

ilk defa vatandaşının görüşüne başvuruyor. Onun ne düşündüğünü öğrenmek istiyor. Biz onları can kulağıyla dinlersek eğer, sanırım onlara anlatacaklarımızdan çok daha etkili sonuçlar alırız”.⁴⁹

Her ne kadar, bazı heyet üyeleri kendi misyonlarını halkı dinlemek olarak belirtse de Heyetin Ege Bölgesi üyesi Baskın Oran, “(...) Ne yapacağımız tamamen belirsiz. Olay çok acele düşünülüp düzenlenmiş. Zaten aksayan birçok yönü olacak. Üstelik, sivil toplum girişimi değil de bir AKP girişimi olarak algılanacak. Ama, isteyen istediğini desin. Otuz yıldan beri, aslında Cumhuriyet’in başından beri süren bu acı kardeş kavgasını bitirmek açısından bu Süreç çok önemli ve hayırlı bir adım.”⁵⁰ demek suretiyle, Heyetin bir takım fikirleri dikte etmekten çok, halka temas eden yönünün olduğunu ifade etmektedir.

Bölge komisyonlarından bazıları, kendi komisyonlarının faaliyetlerini liste halinde medya aracılığıyla paylaşmıştır. Bu kapsamda, AİH Doğu Anadolu Komisyonunun Radikal Gazetesinde yayımlanan raporunda 2010 kişinin söz alarak komisyona görüş bildirdiği, 159 kurumun önceden hazırlık yaparak görüşlerini yazılı olarak sunduğu, 860 kişinin ise toplantılar esnasında yazılı görüş bildirdiği belirtilmektedir. Komisyonun faaliyetlerine ilişkin kamuoyu ile paylaştığı diğer bilgiler ise tabloya dönüştürülerek aşağıda sunulmuştur.⁵¹

AİH içerisinde yer alan üyelerin birçoğu aynı zamanda değişik medya organlarında köşe yazarlığı da yaptığından, heyetin faaliyetleri sürekli olarak kamuoyu ile paylaşılmıştır. Örneğin, Nihal Bengisu Karaca “Burdur Soruyor: Kan Durun Da Bedeli Ne Olacak? (Haber Türk, 17.04.2013), Hüseyin Yayman “Çözümü Destekliyoruz Ama Bölünmeyelim...” (Hürriyet, 15.04.2013), Kürşat Bumin “Oradaydın Ama Orası Anlatıldığı Gibi Değildi!” (Yeni Şafak, 18.04.2013) şeklinde kaleme aldıkları birçok yazıda heyetin faaliyetleri hakkında detaylı bilgi vermiştir. İnterpress ve Medya Takip Ajansı isimli şirketlerin veri tabanında yapılan incelemede ise Nisan-Mayıs 2013 döneminde, AİH üyeleri tarafından konusu sadece AİH olan 85 köşe yazısının kaleme alındığı tespit edilmiştir.

3.4. Akil İnsanlar Heyeti’nin Çözüm Sürecine Katkısı

AİH içerisinde yer alan bölge komisyonları, yukarıda özetlenen faaliyetleriyle *siyasi karar alıcılarla toplumun tüm kesimleri arasında bir köprü rolü oynamıştır*. Bu çerçevede, PKK’nın silahsızlandırılarak terörün sonlandırılabilmesi için toplumun görüşlerinin ve taleplerinin karar alıcı mekanizmalara iletilmesinde bir ara kademe olmuşlardır. Nitekim her bölge komisyonu hem Çözüm Sürecinin önemini/gerekliliğini topluma anlatmış, hem de temas ettikleri toplum kesimlerinin görüşleri çerçevesinde hazırladıkları raporları hükümete iletmek üzere Haziran 2013’te KDGM’ye sunmuştur.

⁴⁹ M. Kızılkaya, *a.g.e.*,25.

⁵⁰ B. Oran, *a.g.e.*, 57.

⁵¹ “Akılların Erdoğan’a Sunduğu Rapor”, www.radikal.com.tr. 26.06.2013

26 Haziran 2013 tarihinde İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda Başbakan Tayyip Erdoğan tarafından yapılan ikinci toplantıda raporların sunumu neticesinde heyetin ilk dönem çalışmaları sona ermiştir. Bu konuda Kızılkaya, “Bizler, çözüm sürecini destekleyenler tarafından ‘kahraman’, desteklemeyenler tarafından ‘hain’

Tablo:1 Sayılarla Doğu Anadolu Bölgesi Komisyonunun Faaliyetleri

Faaliyetler	Yer	Kişi
STK Buluşmaları	15	7.200
Üniversite Buluşmaları	13	4.100
Esnaf Ziyaretleri	9	370
Aile Ziyaretleri	12	55
Çay Ocağı Sohbetleri	7	540
Köy- Mahalle Ziyaretleri	5	750
Vakıf, Dernek, Yurt, Medrese Ziyaretleri	4	40
Kanaat Önderleri Ziyaretleri	16	16
Cemevi Ziyaretleri	4	600
Cuma Namazı Sonrası Sohbet	5	400
Yerel Televizyon ve Radyo Programları	5	
Ulusal Televizyon Programları	10	
Heyetin Topluca Katıldığı 1 Mayıs Kutlaması (Tunceli)	1	1.500
Ziyaretgah	1	
Basın toplantıları	2	
Boşaltılan Köy Ziyaretleri	3	
Toplu Mezar Ziyareti	2	
Karşılamlar	5	950
Taziye Ziyaretleri	2	200
Yemekli Toplantı	1	200
İstanbul'da Hemşehri Dernekleri Toplantısı	1	50
Gaziantep Yeni Anayasa Toplantısı	2	300
Heyet Üyelerinin Bireysel Olarak Katıldığı Etkinlikler ve Toplantılar		
Mahmut Arslan(Karabük 1 Mayıs Mitingi, Sendika Başkanlar Kurulu Toplantısı, Bölgedeki Sendikaların Toplantısı)	12	6025
Abdurrahman Dilipak	10	2000
Sibel Erarslan (Malatya, Urfa, Van, Bingöl Toplantıları)	4	730
Abdurrahman Kurt	5	500

ilan edilmiş bir heyettik; işimiz bitti, hepimiz evlerimize gittik.”⁵² ifadelerini kullanmaktadır. Bölge komisyonlarınca hazırlan ve hükümete sunulan raporlar, resmi olarak kamuoyuna açıklanmamıştır. Ancak, AİH üyeleri bireysel olarak veya komisyon olarak kendi raporlarını kamuoyu ile paylaşmışlardır. Bu raporlarda yer alan hususlardan bir kısmının, hükümetin 30 Eylül 2013 tarihinde kamuoy-

⁵² M. Kızılkaya, *a.g.e.*, 210.

yuna açıkladığı “Demokratikleşme Paketi” ile örtüştüğü görülmektedir. Raporda ve Demokratikleşme Paketi’nde yer alan ortak düzenleme ve öneriler şöyle ifade edilebilir :

- “Yüzde 10’luk barajın değiştirilmesine ilişkin alternatif önerilerin gündeme getirilmesi,
- Siyasi partilerin devlet yardımı alabilmesi için gerekli olan oy oranının yüzde 7’den yüzde 3’e düşürülmesi,
- Siyasi partilere üyelikte siyasi suçlardan kaynaklı engellerin kaldırılması,
- Seçimlerde farklı dil ve lehçelerde propaganda imkânının sağlanması,
- Siyasi partilere eşbaşkanlık sisteminin kabulüne imkan sağlayacak yasal düzenlemelerin başlatılması,
- Farklı dil ve lehçelerde siyasi propaganda imkanının sağlanması,
- Nefret suçlarına ilişkin TCK’da ceza artırımına gidilmesi,
- Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu oluşturulması, ayrımcılık suçunun kapsamının genişletilmesi ve caydırıcılığının artırılması,
- Yaşam tarzına saygının TCK ile güvence altına alınması ve TCK’da kişilerin bireysel ibadetlerinin ve inanç gereklerinin engellenmesine yaptırım getirilmesi,
- Harf Kanunu’na uymayanlar için TCK’daki cezai müeyyidenin kaldırılması,
- Kişisel verilerin korunmasına yasal güvence getirilmesi,
- Toplantı yer ve güzergâhlarının sadece mülki amirce belirlenmesinden vazgeçilmesi, siyasi partilerin, meslek örgütlerinin ve sendikaların da görüşünün alınması,
- Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gün içinde başlama ve bitişine dair yasal sürenin uzatılması, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde hükümet komiseri uygulamasının kaldırılması ve Toplantı Düzenleme Kurulu’nun güçlendirilerek, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde dağılma kararı alma yetkisinin bu kurula verilmesi,
- Özel okullarda farklı dil ve lehçelerde eğitimin önünün açılması, köy isimlerinin değiştirilmesinin önündeki yasal engelin kaldırılması, il ve ilçe isimlerinin değişikliği yönündeki taleplerin dikkate alınması,
- Öğrenci andı uygulamasının kaldırılması” (www.aksam.com.tr).

Demokratikleşme Paketi'nde yer alan hususlardan birçoğu, yalnızca AİH raporlarında belirtilen önerilerle sınırlı değildir. Aynı zamanda "AK Parti Seçim Beyanamesi" ve "AK Parti 2023 Vizyon Belgesi" gibi hükümet tarafından kamuoyu ile daha önceden paylaşılan hususların da Demokratikleşme Paketinde yer aldığı ve bunların birçoğunun AİH raporlarıyla da örtüştüğü görülmektedir. Bu nedenle, AİH raporlarının hükümet tarafından zaten hazırlığı yapılan düzenlemeler hakkında tüm toplum kesimlerinin görüş, öneri ve taleplerini alma noktasında önemli bir misyon üstlenmiştir.

AİH'nin, Çözüm Sürecine katkısı hazırladıkları raporların yanı sıra birçok alanda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda AİH, muhalif kesimlerin Çözüm Sürecini, kamuoyuna "örgütle pazarlık yapılıyor" şeklinde anlattığı bir dönemde, tartışmaların daha sağlıklı bir zeminde yürütülmesine yardımcı olmuştur. Bunu devlet söylemi ile aşırı uçlardaki muhalif kesimlerin söylemleri arasında bir denge oluşturarak ve kamuoyunu Çözüm Sürecine hazırlayarak gerçekleştirmiştir.

Diğer yandan, AİH'nin çalışmaları ağırlıklı olarak Türk milliyetçisi ve ulusalcı gruplar tarafından protesto edilmiştir.⁵³ AİH, çalışmalarının ilk başladığı dönemde, bu protestocu grupların söylem ve eleştirilerinin hangi alanlarda yoğunlaştığı hakkında fikir sahibi olmuş ve bu protestocu kitleyi de tartışma zeminine çekecek bir söylem ve program geliştirmeyi başarmıştır. Daha sonra şehit ailelerini, Türk milliyetçisi ve ulusalcı grupların kanaat önderlerini ve STK temsilcilerini ziyaret ederek etkinliklere davet etmiştir. Böylece söz konusu grupların tepkileri daha makul bir alana çekilerek protestoların kitleselleşmesi önlenmiştir. Bu yaklaşım, çözüm sürecini yürüten aktörler açısından da toplumsal hassasiyet alanlarının ve protestocu sosyal ve siyasi grupların görülmesi açısından önemli bir veri ve hareket tarzı sunmuştur.

AİH faaliyetlerine yönelik tepkiler, hükümetin Çözüm Sürecini hem zamana yayabilmek için hem de örgütün taleplerini makulleştirmesi ve karşı kamuoyunu rencide etmeden sunması için bir dayanak olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde AİH faaliyetleri, terör ve şiddetin çözümünün birden bire olamayacağı, silahlar susturulsa bile toplumsal travmaların ve husumetlerin oluşturduğu yaraların iyileşmesi için sağlıklı bir tartışma zeminine ve zamana ihtiyaç olduğu fikrinin kamuoyunca kabul edilmesine katkı sağlamıştır.

AİH çalışmaları, Çözüm Sürecine olumlu katkıları nedeniyle birçok toplumsal kesim tarafından desteklenmiş olsa da bazı kesimler tarafından da eleştirilmiştir. Nitekim AİH, çözüm sürecinde kendilerine hükümet tarafından açılan kulvarda yürüttükleri çalışmaların sonuçlarının Demokratikleşme Paketine yansımaları açısından başarılı gözükseler de PKK'ya yakın kamuoyu tarafından başarısızlıkla

⁵³ Baskın Oran protestocu grupları şöyle tanımlamaktadır: "Akillere protestolar genel olarak küçük ve disiplinli bir parti olan ve bu konuda engin bir tecrübeye sahip bulunan İşçi Partisi'nin yandaşları tarafından (onun zayıf olduğu İç Anadolu gibi yerlerde de MHP'liler tarafından) merkezden planlandığı için birçok bölgede standart model halinde yaşandı" (2014:22). Muhsin Kızılkaya ise protestocuları daha geniş bir çerçevede tanımlamakta ve şöyle ifade etmektedir: "Dikkat ettim, bize bu kadar öfke duyanlar sadece tek bir görüşün mensupları değil. Yani bizi bir kaşık suda boğmaya hazır olanlar sadece MHP'liler değil. MHP'li, CHP'li, İP'li, bir kısım Alevi, Kemalist solcu AK Partili olmayan mütedeyyin, sanik hepsi aynı cephenin üyesi... Sanki sözleşmişesine aynı sloganı atmaya hazır" (2014:82).

itham edilmiştir. Bu konuda, en büyük eleştiriler hükümetin heyetin raporlarını dikkate almadığı ve Demokratikleşme Paketinde kamuoyunda tepki toplanmayacak düzenlemelere yer verdiği şeklindedir.⁵⁴

AİH faaliyet raporlarının resmi olarak kamuoyuna açıklanmaması da heyete yönelik önemli eleştirilerden biri olmuştur. Heyet üyelerinin kendi yazdıkları raporları zaman zaman medya üzerinden kamuoyu ile paylaşmış olmasına rağmen, resmi olarak bir paylaşım yapılmaması resmi raporlarda “*hükümet tarafından uygulanamayacak içerikte, örgüt taleplerini dile getiren önerilerin de olduğu*” şüphesinin dillendirilmesine neden olmuştur. Bu, AİH’e ve çözüm sürecine muhalif kesimler tarafından yapılan eleştirilerde ön planda tutulan bir husus haline gelmiştir. Özellikle, AİH faaliyetlerinin bittiği dönemde, Murat Belge’nin heyetten ayrılması, Celalettin Can ve Lami Özgen gibi heyet üyelerinin heyet raporlarına yaptığı eleştirilerde bu husus, hep ön planda olmuştur.

Özellikle, heyet üyelerinin hükümet tarafından belirlenmiş olması ise heyetin “hükümetin akılları” olarak görülmesine ve eleştirilmesine neden olmuştur.⁵⁵ Her ne kadar farklı siyasi yelpazelerden katılım sağlanmış olsa da heyet üyeleri hükümetin belirlediği kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle, heyetin oluşum şekli hem PKK tarafından hem de muhalif siyasi partiler tarafından büyük oranda eleştirilmekle birlikte, heyetin faaliyetleri BDP tarafından olumlu karşılanmış, BDP’li belediyeler kendi bölgelerinde gerçekleşen heyet çalışmalarının tamamına iştirak etmiştir.⁵⁶

SONUÇ

Terörist faaliyetlerin ve örgütlerin aldığı uluslararası görünüm, insan hakları hukukunu merkeze alan uluslararası işbirliği arayışlarını artırmıştır. Bu çerçevede, sorunların çözümünde yalnızca güvenlik odaklı stratejilerle sonuç alınamayacağı görülerek, barışçıl çözüm yollarına yönelik stratejiler de devreye sokulmuştur.⁵⁷ Türkiye de bu gelişmelere paralel olarak, 2000’li yıllardan sonra güvenlik odaklı terörle mücadele stratejilerini, çok boyutlu yaklaşımlarla zenginleştirmiştir. 2009 yılından itibaren, terörün barışçıl yollarla sonlandırılabilmesi için “*Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi’ni*”, 2013 yılı itibariyle “*Çözüm Süreci’ni*” uygulamaya koymuştur.

Türkiye, Nisan 2013 tarihi itibariyle de Çözüm Süreci’nin bir enstrümanı olarak Akil İnsanlar Heyeti’ni hayata geçirmiştir. Çatışma çözümü kapsamında, AİH uygulamalarının dünya örnekleri incelendiğinde, Türkiye’de hayata geçirilen heyete

⁵⁴ “Demokratikleşme Paketi’nin Demokrasiyle İmtihanı”, www.bianet.org; “Akıllar: Kullanıldık”, www.sozcu.com.

⁵⁵ Heyet üyesi Mustafa Armağan söz konusu eleştirilerdeki ortak noktayı “Akil İnsanlar Heyeti açıklanır açıklanmaz tek bir merkezden yönetiliyormuşçasına bir karalama kampanyası başlatıldı: ‘Damat Ferid’in Heyet-i Nâsiha İngiliz işgaline karşı direnmeyin diye halkı teskine gönderilmişlerdi, bunlar da hükümetin Türkiye’yi bölme projesinin adamlarıdır” sözleriyle özetlemektedir. Bkz. Armağan, *a.g.m.*

⁵⁶ “Colemergde Akillere Destek”, www.bestanuce1.com.

⁵⁷ İ. Bal ve S. Özeren, *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* (Ankara: USAK Yayınları, 2010); KDGM, *Ulusal ve Uluslararası Terörle Mücadele Strateji Belgeleri* (Ankara: KDGM Yayınları, 2013), No:5.

tin diğerlerinden birtakım farklılıkları olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar şöyle sıralanabilir:

- AİH uygulaması, kendisine en yakın uygulama olan “*arabuluculuk*” tan farklı bir uygulamadır. AİH, terör sorununun tarafı olan kesimlerle doğrudan bir görüşme gerçekleştirmemiştir. AİH, tarafların hitap ettiği toplum kesimleriyle görüşmeler gerçekleştirmiş ve kamuoyunun hükümetin yürüttüğü Çözüm Sürecine hazırlanmasını sağlamıştır. Arabuluculuk mekanizmasını kullanan ülkelerde ise arabulucular, taraflarla doğrudan veya dolaylı görüşmeler gerçekleştirerek, tarafların müzakeresi için uygun ortam hazırlamışlardır.
- AİH’nin üyeleri hükümet tarafından seçilmiş olmakla birlikte çalışma alanlarını ve yöntemlerini kendileri belirlemişlerdir. Bu yönüyle de diğer ülke örneklerinden farklılık gösteren Türkiye’ye özgü bir uygulamadır.
- AİH, diğer arabuluculuk örneklerinden farklı olarak topluma herhangi bir görüşü dikte etmemiş, farklı toplum kesimlerinden dinleyerek taleplerini, eleştirilerini ve beklentilerini hazırladıkları raporlarla hükümete ileten bir köprü işlevi görmüştür.

Son tahlilde, hükümet, AİH raporlarından hareketle açıkladığı Demokratikleşme Paketi vesilesiyle, halkın AİH aracılığıyla ilettiği taleplerini dikkate aldığını göstermiştir. Bu şekilde AİH, terör sorunundan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen kesimlerin seslerini hükümete aktarabildiği bir aracı sivil toplum misyonunu üstlenmiştir.

Çözüm sürecinin başarıya ulaşabilmesi için güvenlik tedbirlerinin yanı sıra, terörün kamuoyunda açtığı büyük yaraların ve travmaların dikkate alınması ve insanları incitmeden karşılıklı tartışılabileceğinin gösterilmesi gerekmektedir. Bu Çözüm Sürecinde, AK Parti ve BDP/HDP arasına sıkışmış siyasi söylemin, kutuplaştırılmadan geniş halk kitlelerine yayılmasıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle, Akil İnsanlar Heyeti benzeri sivillerin ön planda olduğu oluşumların, sivil toplum örgütlerinin Çözüm Sürecinde daha aktif rol üstlenmesi özendirilebilir ve bu amaçla iletişim platformlarının kurulması teşvik edilebilir.

Fuat Keyman’ın da ifade ettiği gibi, “Türkiye siyasi tarihi için ilk olan bu uygulama sadece Çözüm Süreci bağlamında değil, çatışma çözümü çalışmalarında da ‘örnek’ oluşturma potansiyeli olan bir girişim”⁵⁸ olarak görülebilir. Bu nedenle, AİH çalışmalarının, çatışma çözümü bağlamında akademik olarak daha kapsamlı bir şekilde araştırılması, Türkiye’nin yaşadığı toplumsal sorunların çözümünde sivil toplumun rolünün artırılması açısından yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

⁵⁸ E.F. Keyman, *a.g.m.*, 19.

KAYNAKÇA

Alkan, N. *Gençlik ve Radikalizm: Terör Örgütlerinde Kimlik İnşa Süreçleri*, İstanbul: KaraKutu Yayınları, 2013.

Archick, K. “Cooperation Against Terrorism”, *Congressional Research Service*, CRS Report for Congress, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22030.pdf>, 2013 (Erişim:12.12.2013).

Bahar, H. İ. *Çözüm Süreci*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, 2013, Rapor No: 2013-2

Bal, İhsan ve Özeren Süleyman, *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Buzan, B. “Will the ‘global war on terrorism’ be the new Cold War?”, *The Royal Institute of International Affairs*, Vol.82 No.6, (2006):1101-1118

Chadwick, E. *Self-Determination, Terrorism And The International Humanitarian Law of Armed Conflict*, La Haye: Martinus Nijhoff Publishers, 1996.

Chastelain, J. “The Northern Ireland Peace Process and The Impact of Decommissioning”, *Working Papers in British-Irish Studies*, Dublin: University College, 2001,

Cinoğlu, H ve Özeren, S. “ABD’nin Yeni Terörle Mücadele Konsepti: Savaş Yerine Uyumlu İşbirliği mi?”, *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele* içinde (der.) İ. Bal ve S. Özeren, (sf. 347-376) Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Crenshaw, M. *Political Explanations, The International Summit on Democracy, Terrorism And Security*, Club De Madrid Publications, 2005.

Demokratik Gelişim Enstitüsü, *Çatışma Çözümünde Sivil Toplumun Arabuluculuğu*, <http://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2012/12/Civil-Society-Mediation-in-Conflict-Resolution-Turkish-version-1.pdf>, 2012 (Erişim:13.12.2013).

Ekiyor, T. ve Noria, M. *The Peace Building Role of Civil Society in Central Africa, Policy Seminar Report*, University of Cape Town. http://www.ccr.org.za/images/stories/Vol_15-PRCSCA_Report_Final.pdf, 2006, (Erişim:03.12.2013)

Erdoğan, B. “Bask: Egemenlik Paylaşımı ya da Bağımsızlık”, *Barışı Konuşmak* içinde (der.) Nezir Akyeşilmen, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013.

Erdoğan, F. *Uluslararası Hukuk ve Hakemlik*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.

Evans, G. “South Africa in Remission: The Foreign Policy of an Altered State”, *The Journal Of Modern African Studies*, Vol. 34, No.2, (1996): 249-269.

Fisher, M. *Civil Society in Conflict Transformation: Ambivalence, Potentials and Challenges*, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/fischer_cso_handbook.pdf, 2006 (Erişim: 05.12.2013).

Gümüş, Ö. D. “Çatışma ve Çatışma Yönetiminin Sosyal Psikolojik Temelleri”, *Barışı Konuşmak* içinde (der.) Nezir Akyeşilmen, (sf. 61-86), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013.

Hashim, S. A. “Aslanlar ve Kaplanlar Cennette: Sri Lanka’da Terorizm, Ayaklanma ve Devletin Yanıtı”, *Defence Against terrorism Review*, Cilt:3, No:1 (2010):1-24.

Karacasulu, N. “Security and Globalization in the Context of International Terrorism”, *International Law and Politics*, Cilt.2 No.5 (2006):1-17.

Kapmaz, C. Öcalan’ın İmralı Günleri, İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.

KDGM. *Ulusal ve Uluslararası Terörle Mücadele Strateji Belgeleri*, Ankara: KDGM Yayınları, 2013, No:5.

Keyman, E. F. “Çözüm Süreci, Müzakere, Güven ve Demokrasi”, *Çatışma Çözümleri ve Barış* içinde (der.) M. Aktaş, (sf. 15-25), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Kışlalı, M. A. *Güneydoğu Düşük Yoğunluklu Çatışma*, Ankara: Ümit Yayınları, 2000.

Kızılkaya, M. *Barışa Katlanmak: Bir Akilin 83 Günü*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.

Kronin, A. K. “Behind the Curve: Globalization and International Terrorism”, *International Security*, Vol. 27 No. 3 (2002/03):30-58, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/88504_cronin.pdf, (Erişim:12.11.2013).

Mastura, I. “Geopolitical Games and Malaysian Mediation in the Philippines”, *Jindal Journal of International Affairs*, Vol.1, No.1. (2011):1-16.

Metkin, K. ve Çemrek, M. “Kuzey İrlanda:Bitmeyen Bir Barış Hikayesi”, *Barışı Konuşmak*, (der.) Nezir Akyeşilmen, (sf.277-294) Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013.

Oran, B. *Kürt Barışında Batı Cephesi: Ben Ege’de Akilken*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Özşahin, M. C. “Güney Afrika: Apartheid’den Demokrasiye, Çatışma Dönüşümünde Bir Başarı Hikayesi”, *Barışı Konuşmak* içinde (der.) Nezir Akyeşilmen, (sf.373-402) Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013.

Özcan, M. ve Yardımcı, S. “Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele”, *Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, içinde (der.) İhsan Bal, (sf.197-255) Ankara: Usak Yayınları, 2006.

Rona, G. “Intersting Times for International Humanitarian Law: Challenges from the War on Terror”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 27, No. 2, (2003):55-74.

Sassoli, M. “International Humanitarian Law and Terrorism”, *Contemporary Research on Terrorism* içinde (der.) Paul Wilkinson ve Alasdair M. Stewart, (sf.466-474) İngiltere: Aberdeen University Press, 1989.

Sandıklı, A. ve Emekliler, B. “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, içinde (der.) Atilla Sandıklı, (sf.3-67) Ankara: Bilgesam Yayınları, 2012.

Shamir, Y. “Alternative Dispute Resolution Approaches and Their Application”, Unesco Yayınları, 2001, http://webworld.unesco.org/water/wap/pccp/cd/pdf/negotiation_mediation_facilitation/alternative_dispute_resolution_approaches.pdf, (Erişim:10.12.2013)

Taşdemir, F. *Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2009.

Taşdemir Fatma, “Benzer ve Diğerleri v. Kararı”, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-fatma-tasdemir/benzer-ve-digerleri-v-turkiye-karari/>, (Erişim: 10.12.2013).

Taşpınar, Ö. “Fighting Radicalism, not ‘Terrorism’: Root Causes of an International Actor Redefined”, *SAIS Review*, Vol.29 No.2, (2009):75-86.

Vine, C. *Neden Sivil Toplum ve Çatışma Çözümü?*, Yuvarlak Masa Toplantısı, Birleşik Krallık: Demokratik Gelişim Enstitüsü Yayınları, 2013.

Seçim Kuralları, Seçim Mühendisliği ve Türkiye’de Siyasal Katılım Üzerine On Election Rules, Election Engineering and Political Participation in Turkey

Teslim: 14 Şubat 2015
Onay: 4 Mart 2015

Özge ÇOPUROĞLU KUZU*

Öz

Bu makale seçim kurallarının Türkiye’deki siyasal katılıma olan etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın temel sorusu ülkemizde uygulanan parti sistemlerinin siyasal ve sosyal kırılmalar ile kadınların temsili gibi konulara açıklık getirmeye çalışarak, seçim mühendisliğinin siyasal katılıma olan etkisinin ne olduğudur. Bunu saptamak için seçim sistemleri, 1982 Anayasası, 2839 sayılı 1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu ve 2820 sayılı 1983 tarihli Siyasi Partiler Kanununun ilgili maddeleri incelenmiştir. Elde edilen bulgu seçime ilişkin kanunların toplumdaki etnik ve dini kırılmaların parti sandalyesine çevrilmesinde negatif bir etki ortaya koyarken, cinsiyete dayalı temsilde kadın kotası uygulamalarının siyasi katılımı görece artırır niteliktedir. Çalışma seçim sistemlerinin ya da oy kullanma davranışının kapsamlı ve ayrıntılı bir analizi değildir, bunun yerine seçime ilişkin kuralların siyasal katılıma olan etkisi üzerine yeni sorular açmayı ve olası tartışmaları tanımlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Seçim sistemleri, siyasal temsil, seçim barajı, seçim kanunları.

Abstract

This article highlights the impact of the electoral rules and the importance of political plurality and electoral district design is not favorable for the interests of ethnic and regional minorities. That’s why the plurality or majority voting systems offer minorities the possibility to run with independent candidates in the Turkish dimension. This article also suggests that if the system is restricted, the quota solution might be little favourable to woman representation.

Keywords: *Woting systems, the political representation, the election threshold, woting rules.*

*Yrd. Doç. Dr. Özge Copuroglu-Kuzu, Haliç Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
E-posta: ozgecopuroglu@hotmail.com

GİRİŞ

Türkiye’de uygulanan yüzde 10 seçim barajının düşürülmesine ilişkin son dönemde artan tartışmalar, güncelliğini koruyan bir konu olarak bizleri kaçınılmaz biçimde seçim kanunlarının siyasal katılım açısından önemini düşünmeye teşvik etmektedir. Lijphart’ın tanımlamış olduğu üzere seçim sistemleri “vatandaşların oylarının temsilcilerin sandalyelerine çevrilme mekanizması” olarak ifade edilmektedir.¹ Seçim sistemleri, ulusal egemenliğin fiilen sahip olduğu kabul edilen vatandaşların belirli bir süre için kendilerinin yerine ülkeyi yönetecek olanları ne şekilde seçeceklerine ve verdikleri oyların nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulacağını gösterir. Uygulanacak seçim sistemi ve seçim işleminin diğer ayrıntıları ile ilgili düzenlemeler anayasalarda değil, seçim yasalarında yer alır. Genel ve eşit oy ilkesi günümüzde demokrasinin vazgeçilmez koşulları arasında yer almaktadır ancak demokrasi sorunu sadece bu ikisinin benimsenmesi ile çözülmüş olmamaktadır. Lijphart’ın da belirttiği gibi bireylerin iradeleri üzerinde çeşitli yollardan etkili olabilecek her türlü güç sahiplerinin onları manipüle etmesini önleyebilmek için seçim usulleriyle, propaganda ve parti örgütlenişleriyle ilgili düzenlemelerde gerekli önlemleri almak gerekmektedir. Diğer taraftan her ne kadar siyaset bilimciler arasında demokrasinin tanımlanması ve ölçülmesi ile ilgili kimi ayrıntılar hakkında görüş birliği olmasa da Dahl tarafından önerilen sekiz ölçüt halen geniş ölçüde kabul görmektedir: (1) seçme hakkı, (2) seçilme hakkı, (3) siyasal liderlerin destek ve oy kazanmak için birbirleriyle yarışma hakkı, (4) özgür ve adil seçimler, (5) örgütlenme özgürlüğü, (6) ifade özgürlüğü, (7) alternatif bilgi kaynaklarının varlığı, (8) kamusal politikaları seçmenlerin oylarına ve tercihlerin ifade edildiği başka biçimlere bağlı kılan kurumlar.²

1. PARTİ SİSTEMLERİ VE PARTİZAN ÇATIŞMANIN SORUNSAZ BOYUTLARI

Seçim kurumlarının demokrasinin konsolidasyonu için tek başına yeterli bir koşul olmadığını, ancak gerekli olduğunu ifade etmiştik. Aynı şekilde seçim kanunları olmadan temsili demokrasi de uygulanabilir değildir. Teoride seçimler, halk iradesini hükümete bağlama ve onları teşvik etme noktasında demokrasinin birincil araçlarıdır ve kamusal karar verme mekanizmaları hakkında kolektif bir seçim halinde insanların tercihlerini sandalyelere çevirmek için mekanizmalar oluşmaktadır. Uygulamada, çoğu seçim sistemi arasında normatif amaçlar açısından bir yakınsama bulunmaktadır. Bu yakınlık ikinci dereceden veya operasyonel hedefler noktasında ortak bir liste tanımlamak adına yeterli görülmektedir. Ayrıca bu hedefler farklı seçim sistemlerinin hangi sonuçları doğuracağına dair bizlere karşılaştırılabilir bir ölçüm de sağlamaktadır. Norris söz konusu olan ölçüm kriterlerini aşağıdaki biçimlerde gruplandırmaktadır:³

¹ Lijphart (1994), *Electoral systems and party systems*, Oxford: Oxford University Press, 1.

² Lijphart (2006), *Demokrasi Motifleri, Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 57.

³ Norris (2004), *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*, Cambridge: Cambridge University Press, 30-52.

- a. Siyasi partilerin sayısı: Sistemin devleti yönetmesi için seçilmiş olan ofise erişmek için birden fazla siyasi partiye izin verip vermediği;
- b. Ölçülülük: Partiler tarafından alınan oyların yüzdesi ve mecliste elde ettikleri koltuk yüzdesi arasında mükemmel (veya mükemmele yakın) bir oran olup olmadığı;
- c. Tek parti hükümeti: Hükümetin yürütme organı tek bir parti tarafından mı ya da partilerin bir koalisyonu tarafından kontrol altında tutulup tutulmadığı;
- d. Kararlılık: Belirli bir süre için seçilmiş olan hükümetin yürütme ofisini elinde tutmasında yürüttüğü politikalar ve seçmen kitlesinin etken olup olmadığı;
- e. Hükümetin Sorumluluğu: Seçmenlerin, siyasetçiler görevlerini yerine getirmekte ya da hedeflerine ulaşmakta için başarısız olursa, seçim zamanını onları sistem dışı bırakmak için popüler hedefler tespit edip etmediği;
- f. Hesap Verebilirlik: Bireysel politikacıları kendilerini seçen seçmenler tarafından ödüllendirmekte veya cezalandırmakta, sisteme duyarlı seçmen temsilcilerin varlığı ve etkisi;
- g. Kadının siyasete dâhil edilmesi: Yasamanın kadınların ve erkeklerin eşit veya kritik bir sayıda kütlesele denge içerip içermediği;
- h. Azınlıkların temsili: Etnik, dinsel, dilsel grupların, nüfusun payında görece olarak sisteme dâhil olup olmadıkları demokrasinin tesisi için önemli ve gerekli ön kabuller olarak ifade edilmiştir.

Çok az seçim sisteminde tüm bu hedeflere aynı anda ulaşmak mümkün olmaktadır. Hatta siyasi eşitlik gibi bir prensip söz konusu olduğunda farklı unsurlar arasında gerginlik bile görülmektedir. Geleneksel yaklaşım hükümetin klasik bir takas yoluyla el değiştirerek siyasi ve sosyal çeşitliliğin sağlanmasının siyasal eşitlik olduğunu savunmaktadır. Seçim sistemleri, çeşitliliği en çok yansıtan kapsayıcı parlamentolar ya kamuoyunun ve seçmenlerin üretebilirliği ya da hükümet seçim zamanında ödül (veya cezalandırmak) yoluyla belirlemek noktasında siyasal temsili kolaylaştırmaktadır. Çoğulcul batı demokrasilerindeki siyasal yapı farklı partiler eliyle nispi temsil seçim sistemlerini teşvik eğilimindedir ancak bu partilerin çoğu seçmenlerini tutmak için zor koalisyon hükümetleri üretmek sorumluluğuyla karşı karşıya kalmaktadır. Ülkemizde de mevcut bulunan siyasal yapı olan çoğunluk sistemleri ise aksine, siyasal sistemi daha az partilerden oluşturmak ve daha geniş tabanlı temsile sahip olmak esasına dayanırken, görece daha dayanıklı ve belirleyici olan tek parti hükümetleri üretmek gibi görece tartışılır bir demokratik mekanizmayı ortaya koymaktadır.

Siyaseten belirgin olan farklı sosyal kategorilerin üyelerinin seçilmiş parlamentolar içerisine dâhil edilmesi demokratik sürecin önemli bir parçasıdır. Buna rağmen toplumun tümünü yansıtmayan bir yasama söz konusu ise meşru zeminde

yer bulmayan ve marjinal olan grupların çıkarlarını korumak için temsil edilmesi daha az olasılıkla kabul görmektedir. Kotalar ve ayrılmış koltuklara ilişkin seçim düzenlemelerine gelince kuralı sonuca bağlayan zincir kısadır. Özellikle, seçime ilişkin düzenlemeler, hangi liderin ya da partinin doğrudan hedef olarak seçilmesini etkilemeye teşebbüs eden siyaseten belirgin sosyal kategorilerin gruplar, siyasi karar almaya erişim olan üyeleri etkilemeyi seçimler yoluyla yapabilirler. Bu noktada kadınların siyasal temsil oranının seçim sürecinde nispeten yüksek olduğu bağlamlarda, minimal düzenlemelerle partiler küçük veya büyük oranda parti listeleri yerleştirmede kadınlara yüksek pozisyonlarda yer vermek zorunda kalır.

Etnik ve dinsel kimlikler söz konusu olduğunda ise grupların siyaseten teşvik edilmesinde, marjinal olanların politikalarını devleti istikrarsızlaştırabilecek şekilde tehlike addedilmesi sonucu siyasete dahil olmaları konusunda tartışmalar vardır. Buna rağmen makul olduğu kabul edilebilen marjinal grupların çıkarlarını demokratikleşme sürecinde teşvik etmek noktasına doğru bir kayma görülmektedir. Ferree, Powell ve Scheiner’in araştırmalarında ortaya koyduğu üzere kadın veya azınlıkların sosyal kabul düzeyi de dâhil olmak üzere bazı kategorilerin siyasal bağlılıklarının, seçim seferberliği konusunda bir şekilde etkileşim içinde olduğunu belirtmektedir. Yani kurgulanma biçimine göre seçim sistemleri siyaseti daha dolaylı olarak etkileyebilir. Ancak seçim kanunları seçmenin tercihi elitler tarafından ve bağlamsal faktörler ve psikolojik etkileri ile daha fazla şekillenmektedir⁴.

1.1. Seçim Sistemleri ve Demokrasi Motifleri

Montesquieu, büyük bir devlette halkın tamamının bir yasama organı içinde toplanması ve karar almasının imkânsızlığına işaret ederek doğrudan yapılamayacak bu işler için halkın temsilci seçmek zorunda olduğunu söylemiştir.⁵ Temsilcilerin hangi yöntemlerle nasıl belirleneceği, başka bir deyişle “seçim sorunu”, başlangıçtan günümüze birçok gelişme aşamalarından geçmiştir.⁶ Koçak’ın da belirttiği gibi. Seçimler, birinci olarak ulusun, daha sonra halkın iradesini (istemini) ifade etmekle birlikte, birçok liberal haklar bildirgelerinde olduğu gibi, seçme işleminin temel felsefesi de bireyciliğe dayanmaktadır.⁷

Özbudun tarafından tanımlanan geniş anlamdaki seçim sistemi tanımına göre, seçim çerçevesinde seçme ve seçilme hakkı, seçim çevreleri, seçim sürecinin başından sonuna kadar, yani adaylık başvurusundan seçmenlerin oy kullanmasına ve sonuçların açıklanmasına kadar yapılan tüm işlemler, bunları yapan kişi ve kuruluşlar (siyasal partiler), seçim sürecini yöneten ve denetleyen kurumlar

⁴ Ferree, Powell ve Scheiner (2013), How Context Shapes The Effects Of Electoral Rules?, *Political Science, Electoral Rules, and Democratic Governance*, American Political Science Association, Task Force Report, 14-31, http://www.apsanet.org/files/Task%20Force%20Reports/ElectoralRules_Final_wCvrs_Online.pdf

⁵ Dahl (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri*, Ankara: Yetkin Yayınları, 35.

⁶ Karamustafaoglu (1970), *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara: AÜHF Yayınları

⁷ Koçak (2006), Seçim Sistemleri ve Demokrasi, Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, *Anayasa Yargısı* 23, 116, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/kocak.pdf

(seçim kurulları) ile ilgili kurallar sistemin yapısını oluşturur⁸. Dar anlamda ise seçim sisteminden anlamamız gereken seçmenlerce kullanılan oyların değerlendirilmesine ve seçim konusu kamu görevi için seçilen kişi veya kurul üyelerinin belirlenmesine ilişkin yöntem ve tekniklerdir.

Konuya seçim sonucunda bir hükümetin ülkeyi istikrar içinde yönetme olanağını bulabileceği bir parlamento çoğunluğunun ortaya çıkması açısından bakıldığında; bu ilke, “istikrar” ilkesi, başka bir deyişle, “yönetilebilirlik” ya da her iki terimi birleştirecek biçimde “yönetimde istikrar” ilkesi olarak adlandırılır. Bu noktada çoğunlukçu yaklaşım siyaseten istikrar ilkesi üzerinde yoğunlaşırken, çoğulcul bakış açısı temsilde adalet üzerinde tanım bulur. Yani “yönetimde istikrar” ve “temsilde adalet” ilkelerinin yer aldığı ölçülere göre değişik seçim sistemleri ortaya çıkmıştır.

Genel olarak çoğunlukçu sistemler her seçim çevresinde geçerli oyların çoğunluğunu kazanan partili veya bağımsız aday ya da partili adaylar grubunun milletvekili seçilmesi esasına dayanmaktadır⁹. Buna karşılık çoğulcul sistemler ya da nispi temsil seçim sistemi olarak ta adlandırabileceğimiz sistem temsilde orantılı olarak “ya hep ya hiç” mantığının getirdiği adaletsizliği gidermeye çalışmaktadır. Bu ülkelerde sistemin uygulandığı ülkelerde sistemin temsilde adaleti sağlama-sındaki faktör seçim çevrelerinin dar veya geniş olmasıyla yakından ilişkilidir. Temsilde adalet eksikliğini giderme noktasında bazı ülkelerde çoğulcul yapılar tercih edilse de yönetimde istikrar noktasında problem doğurmakta, bazen kısa ömürlü koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açmaktadır¹⁰.

8 Özbudun (2002), *Türk Anayasa Hukuku*, 7. baskı, Ankara, 260.

9 Çoğunlukçu seçim sistemler kısa ve genel olarak şöyle tanımlanabilir: bir seçim çevresinde en çok oyu alan bağımsız aday veya siyasi parti o seçim çevresini kazanmış olur. Bu sistemlerin uygulandığı ülkede en çok oyu alarak hükümet olan siyasi partiler adına büyük avantaj söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında çoğunlukçu sistemlerin yönetimde istikrarı sağladığı gözlenebilir. Diğer yandan bu sistemlerde az bir farkla da olsa en çok oyu alamayan aday ve siyasi partilerin seçmenden aldıkları oylar çöpe gitmektedir, bu sebeple temsilde adaleti sağlamakta yetersiz kalma riski taşıdıklarını söylemek gerekmektedir. Çoğunluk Sisteminde belirlenen mülki idare amirliğinin seçim çevresi olarak belirlenmesi ne bağlı olarak bir veya birden çok milletvekili seçilir. Çoğunlukçu seçim sistemleri, “Basit çoğunluk” ve “Mutlak çoğunluk” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca her ikisi de kendi içlerinde tek isimli ve listeli şekilde ikiye ayrılmaktadır. Kimi çevrelerce Türkiye için de önerilen tek adlı çoğunluk sisteminin milletvekili seçimlerinde uygulanması, öncelikle, ülkenin 550 seçim çevresine ayrılmasını gerektirecektir (AY m. 75). Çoğunluk sistemi, seçim çevrelerinin genişliği açısından yaygın terimle “dar bölge sistemi” veya “dar bölgesel seçim sistemi” olarak adlandırılır ve her seçim çevresinden birden çok milletvekili seçilir. Konuyla ilgili olarak daha detaylı bilgi için Bkz. Teziç (1997), *Anayasa Hukuku*, 4. baskı, İstanbul, 271-279; Türk (2006), Seçim, Seçim sistemleri ve Anayasal Tercih, *Anayasa Yargısı*, 23, 80-82, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf ;

10 Çoğulcul ya da diğer bir tanımla odayşmacı seçim sistemleri demokrasinin katılma fırsatına sahip olunması esasına dayanacağını altını çizerek bunun sadece çoğunluğun iradesinin geçerli olmasıyla mümkün olacağını savunur. Lijphart’ın ifadesiyle demokrasinin anlamı şayet, kazanan partilerin bütün yönetim kararlarını alabilmesi, buna karşın kaybedenlerin ise eleştirebilmekle birlikte yönetemeyeceği şeklindeyse, demokrasinin bu iki anlamı birbiriyle çelişir: “kaybeden grupları karar alma sürecinden dışlamak, çok açık bir şekilde demokrasinin temel anlamını ihlal etmektedir.” Lijphart (2006), *Demokrasi Motifleri, Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, İstanbul:Salyangoz Yayınları, 41.

1.2. Türkiye’de Genel Seçimlere İlişkin Esaslar

Ülkemizde genel seçimler, 1982 Anayasası; 2839 sayılı ve 1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu (MSK); 298 sayılı 1961 tarihli Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (STH); 2820 sayılı 1983 Siyasi Partiler Kanunu’nun (SPK) çeşitli hükümlerine göre yapılmaktadır. Anayasanın 75. maddesinde TBMM’nin genel oyla seçilen 550 milletvekilinden oluştuğu belirtilmektedir; 76. Maddesinde milletvekilliği için gerekli olan koşullar yer alırken adaylıkla ve seçimle ilgili detaylar kanunla bırakılmaktadır. Türkiye’de uygulanan seçim sisteminin birinci özelliği tek dereceli olmasıdır yani seçmenler seçimlerde doğrudan temsilcilerini seçerler. Ülkemizde uygulanan seçim sistemi nispi temsil sisteminin d’Hondt şeklindedir ve seçimler genel, eşit ve gizli oyla tüm yurttan aynı günde denetim altında gerçekleştirilmektedir. MSK’nın 2. Maddesi gereğince kullanılan oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması açık olarak yapılmaktadır.

Genel seçimlerde ülke genelinde; ara seçimlerde ise seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların %10’unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar.¹¹ Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tüm illerden alınan bilgilere göre ülke genelinde geçerli olan oyların toplamını yapar ve her siyasi partinin aldığı geçerli oy toplamını, genel geçerli oy toplamına bölerek siyasi partilerin ülke genelinde aldığı oy yüzdesini hesaplar. Bununla birlikte asıl üzerinde durmamız gereken mesele ülke barajı konusudur. Söz konusu olan baraj genel seçimlerde ülke genelinde aldığı oyların toplamı %10’u geçemeyen siyasi partilerin TBMM’de temsil edilemiyor olmasıdır. Bu oran diğer batı demokrasilerinde uygulanan ülke barajlarıyla karşılaştırıldığında zaman oldukça yüksek bir baraj olarak kabul edilmektedir¹².

Seçim barajının yüksekliğini savunanlar 1982 Anayasasınının 67. Maddesinde yer alan “temsilde adalet ve yönetimde istikrar” ilkesini gerekçe ve yeter ilke olarak kabul etmektedirler. %10’luk seçim barajına karşı olanların gerekçesi ise bu denli yüksek baraj yüzünden toplumdaki kırılmaların TBMM’de layıkıyla temsil edilemiyor olmasıdır. Söz konusu ulusal seçim barajı, etnik ve bölgesel partilerin kurulmasını *de facto* önleyememiş, ancak bu partilerin TBMM’de doğrudan temsilini engellemiştir. Belirtmemiz gerekir ki, sözü geçen etnik/bölgesel ağırlıklı hareket Türkiye çapında seçime girmeyi terk ettiği noktada bağımsız aday gösterme örgütlenmesi ile kayda değer sayıda milletvekili seçtirme potansiyeline sahip bulunmakta olduğunu 2011 Milletvekili seçimlerinde ortaya koymuştur. Bir bütün olarak bakıldığında, %10’luk ülke seçim barajının, erişilmek istenen “istikrar” amacı bakımından beklentilere ancak “sınırlı ölçüde” cevap verebildiğini söylememiz gerekmektedir.

¹¹ Milletvekili Seçim Kanunu’nun 33. maddesine göre Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların % 10’unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramazlar. Bu siyasi parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyasi partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde yüzde onluk barajı aşması ile mümkündür. (MADDE 33 ; (Değişik 1. Fıkra: 3377 - 23.5.1987) 1983 Tarihli Milletvekili Seçim Kanunu, <http://www.anayasa.gen.tr/2839sk.htm>

¹² Örnek olarak Yunanistan’da uygulanan ülke barajı %3; İsveç, Avusturya ve İtalya’da %4; Almanya, Arnavutluk ve Polonya’da %5; Rusya’da %7’dir. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, (Bursa: Ekin Yayınları, 2010), 326.

Sabuncu, ülke seçim barajı ile ulaşılmak istenen ve tümü “istikrar” ile bağlantılı ele alınması mümkün olan amaçları, şöyle sıralamaktadır:

- a. Parlamentoda bir tek parti çoğunluğu sağlamak, böylece uzun süre görev yapabilecek istikrarlı hükümetlerin kurulmasını sağlamak;
- b. Bu olmazsa bile parlamentodaki parti sayısını sınırlayarak parçalanmış bir parlamento yapısının oluşumunu engellemek;
- c. Ülke barajını geçmenin zor olması nedeniyle çok sayıda siyasal partinin kurulması ve seçimlere girmesine yol açabilecek siyasal etkileri en aza indirmek;
- d. Daha önceki dönemlerde örneği olmamakla birlikte, muhtemel bölgesel partilerin oluşumunu zorlaştırmak, bu olmazsa en azından parlamentoya girmelerini engellemek
- e. Seçmenleri, ziyan olması riskini göze almamak için oylarını büyük partilerde, tercihan iki büyük partide toplamaya teşvik etmek;
- f. Siyasal partileri, ılımlı seçmenin çoğunlukta olduğu varsayımından hareketle, merkeze yakın durmağa teşvik etmek.¹³

1.3. Türkiye’de Siyasal Kırılmalar ve Temsil

Siyasal kırılmalar üzerinden toplumun yapısını ortaya koymaya çalışan Shils’e göre toplumun merkezini oluşturan alan, toplumu yöneten semboller, değerler ve inançların da merkezini oluşturmaktadır.¹⁴ Bu kapsamda merkezin değerler sistemi ile kurumsal yapı uyumluluk göstermekte böylece merkezin sahip olduğu değerler toplumun diğer kesimlerine devlet tarafından veya devletin seçkinleri aracılığıyla yayılmaya çalışılmaktadır.

Şerif Mardin’in “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” adlı makalesi, Shils tarafından ifade edilen merkez-çevre kavramlarından yola çıkarak Türk toplumunun siyasal ve sosyolojik yapısının değerlendirilmesini sağlamıştır. Batı toplumlarında var olmuş olan devlet-kilise arasındaki çekişme ve gerilimdir. Farklı zamanlarda değişik şekiller alan bu gerilim nihayetinde uzlaşma ile sonuçlanmıştır.¹⁵ Benzer bir gerilimin toplumsal sınıflar arasında da var olduğunu belirten Mardin, bu çatışmanın da zamanla belirli bir uzlaşmayla sona erdiğini ifade etmektedir. İşte bu karşı karşıya gelişler Batı’nın ilerleyişindeki temel dinamikleri oluşturmuştur. Oysaki Türk toplumunda ne devlet ile din kurumu arasında ne de toplumsal sınıflar arasında bir çatışma ortaya çıkmamıştır. O halde Türk toplumundaki gelişmelerin başat tetikleyicisi ne olmuştur? İşte bu

¹³ Yavuz Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı*, 23, (2006) 192. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/sabuncu.pdf

¹⁴ Shils (2002), “Merkez ve Çevre”, Yusuf Ziya Çelikkaya, *Türkiye Günlüğü*, 70, Ankara, 86-96.

¹⁵ Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez- Çevre İlişkileri” *Türkiye’de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)*, içinde (der.) M. Türköne ve T. Önder, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003 (11. Baskı)

noktada Mardin, sürekli olarak bir gerilime sahne olan merkez-çevre ilişkilerini ortaya koyarak açıklama yoluna gitmektedir. Türkiye’deki iktidar sahibi azınlığın, özellikle iktisadi kaynakları kullanma konusunda çevre ile mücadele halinde olduğunu ve mücadeleyi bazen merkezin bazen de çevrenin kazandığını ifade etmiş ve dönemsel olarak merkezin ve çevrenin etki alanının değiştiğini belirtmiştir. Burjuva devrimini yaşamamasından dolayı sınıfsal ayrımın belirleyici olmadığı ülkede sosyal ve siyasal yapıyı açıklamak için yöneten ve yönetilen yaklaşımı daha tutarlı bir yöntem olmuştur. Batıda sosyal ve siyasal yapının oluşumunda belirleyici olan toplumsal sınıf ayrımının Türkiye’de belirgin bir şekilde ortaya çıkmaması, ülkedeki sosyal ve siyasal yapının belirginleştirdiği kırılmaların dinsel ve etnik eksenlerde yükseldiği kanısını desteklemektedir.

Mardin, Türkiye’deki merkez - çevre ilişkisinin, Türkiye’nin tarihsel gelişimi ile Batı arasında yapılacak bir karşılaştırma ile daha anlaşılır olabileceğini savunmuştur ve din-siyaset ilişkisi ve toplumsal sınıflar bağlamında da bir takım genellemeler yaparak ülkedeki merkez çevre ilişkisini anlamlandırmaya çalışmıştır.¹⁶ Batıda ortaya çıkan devlet ve kilise arasındaki gerilimine benzer bir gerilimin klasik dönemde Osmanlı Devleti’nde görülmemesi merkez-çevre ilişkilerinde belirleyici rol oynamıştır.¹⁷ Mardin’e göre Osmanlı Devleti’nin bir arada tutmayı başardığı merkezin karşısındaki çevre, onun dışında kalan toplum kesimini, bu kesimin sahip olduğu inanç, değer, kurum ve coğrafi alanı temsil etmektedir.

Cumhuriyet’in kuruluş döneminde merkezin değer, simge ve kurumlarının topluma benimsetilmesi sürecinde eğitim ve propaganda aracılığıyla merkezin değerlerini içselleştiren bir makbul vatandaş ve toplum modeli yaratmak uzun bir zaman alacağı için, bu dönemde merkezin iktidarını kurmak ve devletin ideolojik aygıtlarıyla onu çevreye karşı kollamak öncelikli amaç olmuştur. Merkezin iktidarını kurma ve kollama önceliği, merkez çevre ilişkisinde şiddeti değişen gerilimli bir mücadele süreci yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Diğer yandan bugünün Türkiye’sini klasik dönemle ya da 1960’lı ve hatta 1980’li yıllarla mukayese etmek son derece zordur. Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte ivme kazanan küreselleşen dünyanın küçülmesi süreci, Türk siyasi ortamını da etkilemiştir.

Tuncel ve Gündoğmuş’un da belirttiği gibi 2002 seçimleri ülkedeki merkez-çevre ilişkilerinde yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur.¹⁸ Bu seçimlerde çevrenin asli unsurlarından biri olan muhafazakâr kesimin desteğini alan AKP tek başına iktidar olmuştur. AKP’nin tek başına iktidar olması ve iktidarda kalması merkez çevre ilişkileri bağlamında ortaya çıkmış olan iktidar mücadelesinin farklı bir döneme girmesine zemin hazırlamıştır. 2007’de Cumhurbaşkanlığı seçimi, 2010’da Anayasa değişikliği ve 2011’de gerçekleşen genel seçim sonuçları hesaba katıl-

¹⁶ Mardin (2003), “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez- Çevre İlişkileri” [(der.) Türköne ve Önder, Türkiye’de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1), İstanbul: İletişim (11. Baskı)] içinde, 35-77.

¹⁷ A.g.e 37.

¹⁸ Tuncel, Gündoğmuş (2012), “Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, Ankara, 137-158.

dığında çevrenin istikrarlı biçimde siyasal iktidar aracılığıyla merkeze yerleşmesi ve kamu bürokrasisini kontrolü altına alması, ülke siyasetinde merkeze konulmuş çevrenin iktidarını dengeleyebilecek güçlü bir muhalefetin oluşması sorunu da gündeme getirmiş, bu noktada oluşan yeni çevrenin temsili konusunu ortaya çıkarmıştır.

1.4. Kadınların Siyasal Katılımı Üzerine

Ülkemizde kadınların siyasal katılımının yerel ve genel yönetimde Batı ülkelerine nazaran düşük olduğu bilinen bir gerçektir.¹⁹ Kalaycıoğlu siyasal katılmayı bir toplumun üyesi ile o toplumdaki siyasal otorite arasındaki bir bağ olarak görmektedir.²⁰ Dolayısıyla siyasal katılmayı kişinin özgür olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları ve ya bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetler olarak ele almaktadır. Çağlar'ın da belirttiği üzere katılma eylemi; seçim kampanyalarında çalışma, mitingleri izleme, siyasal tartışmalara katılma, oy kullanma, bireysel ve örgütsel çıkar sağlamak, çıkarları korumak, siyasal kararları etkilemek, bilgilenecek, siyasal bilginin geliştiğini kanıtlamak, yönetimde görev almak ve siyasal statüye kavuşmak gibi amaçlarla gerçekleştirilebilir. Çağlar, başkalarının zoru ile davranışlarını belirleyen bazı seçmenlerin katılımı siyasal katılım değil, "uyarılmış siyasal katılma" olarak nitelendirilir. Bu, katılma davranışını zedeleyen önemli bir faktördür.²¹ Çağlar'a göre pek çok kadının katılma davranışı ya kocaların ya da aile içinde sözü geçen baba, amca, dayı, oğul gibi erkeklerin istediği biçimde oluşmaktadır. Bu noktadan bakıldığında siyasette kadın katılımı, kadın sorunlarının çözümü için son derece önemlidir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre sunduğumuz Tablo 1'de 1935'den günümüze her seçim döneminde kadın temsili göstermektedir. Türkiye'de kadına seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra, 1935 seçimlerinde 28 (%4,6) kadın, milletvekili seçilerek parlamentoya girebilmiştir. Bu rakam, o günün şartlarına göre oldukça iyi bir temsil oranıdır. Türkiye parlamentosunda yıllara göre kadın ve erkek temsilci sayılarını incelediğimizde, 1950 seçimlerinde kadın temsil oranlarının yüzde 0,61'e kadar düştüğü görülmektedir. Bu tek partili dönemden çok partili döneme geçilmesine denk gelmektedir. İlk kez 2002 seçimlerinde 24 kadın üye ile uzun bir süreçten sonra % 4,36'lık bir orana ulaşılmıştır. 2007 seçimlerinde ise %100'ü geçen bir artışla yüzde 9,1'lik bir oranla 50 kadın milletvekili meclise girmiştir. Ancak temsil oranı 550 milletvekili içinde değerlendirilince artışın kayda değer olmadığı anlaşılmaktadır. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun yayınladığı rapora göre 12 Haziran 2011'de yapılan genel

¹⁹ Kadın milletvekili oranı açısından ilk sıralarda milletvekillerinin yarısına yakını kadın olan İskandinav ülkeleri gelmektedir. İsveç'te kadın milletvekili oranı % 46, Finlandiya ve Norveç'te % 40 düzeyinde bulunmaktadır. Öte yandan, Güney Afrika'da kadın milletvekili oranı % 45'e, Küba'da % 43'e, Hollanda'da % 42'ye olarak tespit edilmektedir.

²⁰ Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul: İstanbul Üni. Yay., 1983, 10.

²¹ Çağlar (2011), "Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.3, S.4, 56-79. <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvud/article/view-File/2298/2073>

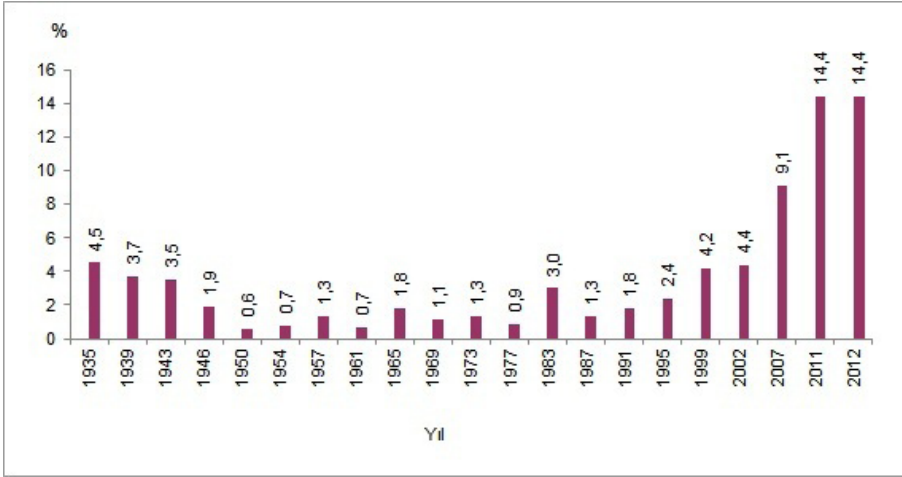
seçimlerinde kadınlara ait temsiliyetin 79 kadın milletvekiliyle %14’e ulaştığı görülmektedir. Yayımlanan istatistiklere göre; kadın milletvekili sayısının oranlarına bakıldığı zaman en fazla kadın milletvekili oranıyla BDP’nin ilk sırada yer aldığı, MHP’nin ise kadın milletvekili oranının en düşük olduğu parti olduğu anlaşılmaktadır. Diğer partilerin kadın milletvekili oranlarına göre sıralaması ise Halkların Demokratik Partisi, bağımsız milletvekilleri, AKP, CHP şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Mecliste partilere göre kadın sandalye dağılımı, 2012

Parti Adı	Kadın		Erkek		Parti Toplam
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	
Adalet Ve Kalkınma Partisi	45	% 14,42	267	% 85,58	312
Cumhuriyet Halk Partisi	18	% 14,17	109	% 85,83	127
Milliyetçi Hareket Partisi	3	% 5,77	49	% 94,23	52
Halkların Demokratik Partisi	7	% 25,93	20	% 74,07	27
Bağımsız Milletvekili	2	% 16,67	10	% 83,33	12

Kaynak: Türkiye Büyük Millet Meclisi arşivi, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekilllerimiz_sd.dagilim, (27.01.2015)

Tablo 2. Kadın Milletvekili Oranı, 1935-2012

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13458> (20.01.2015)

Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınlar, dünyadaki pek çok ülkeden önce seçme ve seçilme hakkını elde etmiş olmasına rağmen, siyasal katılım seviyesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de düşüktür. Kalaycıoğlu, seçimlerde aday olmak isteyen birçok kadın, ya cinsel önyargılar ve baskılar neticesinde ya da kaynak yetersizliğinden adaylığını koyamadığını ortaya koymaktadır.²² Kadınların siyasette eksik

²² Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul: İstanbul Üni. Yay., 1983, 200-201.

temsiline giderilmesi için siyasal ve kamusal alanda kadınların sayısını artırmak ve kadınların içinde buldukları koşulları değiştirmek gerekmektedir. Bu açıdan kota uygulaması kadının siyasal katılımını artırmada önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu noktadan yola çıkarak kadının siyasal katılımı, parlamento ve yerel yönetimlere katılım düzeyi ve kota uygulamalarını ele almanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

2. KURALLARIN ÖNEMİ VAR MI?

Ülkemiz son on yıl içerisinde “seçim mühendisliği”ne artan bir ilgiye şahit olmuştur. Soğuk Savaşın sonu, demokrasinin küresel olarak yayılması ve kalkınma konusundaki yeni düşünüş bu süreci hızlandırmış, 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında yerkürenin çevresindeki üçüncü dalga demokrasilerin geçişsel (*transition*) ve sağlam bir biçimde çiçeklenmeleri bir kurumsal yapılanma dalgası yaratmıştır. Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar şu görüşe vardılar ki; iyi yönetişim, temiz içme suyu, temel sağlık bakımı ve eğitimin temin edilmesi gibi daha temel sosyal ihtiyaçlar karşılanıncaya kadar ertelenebilecek bir lüks değildir. Bunun yerine anlaşıldı ki; demokrasinin kurulmasının kendisi, etkin bir insani kalkınma ile yoksulluk, eşitsizlik ve etnik çatışma yönetimi için gerekli bir ön koşuldur.

Uluslararası ajanslar, demokrasiyi desteklemekte üçlü bir strateji kullanmaktadır. İlk öncelik kurumsal yapılanma olmuştur. Bu, etkin güçleri frenlemek ve karşıt denge tasarımı için bağımsız yargı ve etkin yasama sistemlerini güçlendirmek yoluyla ortaya çıkmaktadır. Sivil toplumun geliştirilmesi diğer öncelik olup tabandaki örgütleri savunan hükümet dışı örgütleri (STK’lar) ve bağımsız medyayı beslemek çabalarını içerir. Ancak bütün stratejiler arasında en fazla ilgiyi rekabetçi, özgür ve adil seçimler çekmektedir. Sadece oy sandığı, halkın temsilcilerini seçmesi, hükümetlerin hesabını tutması ve gerektiğinde soysuzları dışarı atması için düzenli olanakları sağlar.

Seçim sistemleri yaygın biçimde diğer birçok şeyin içinden çıktığı en temel demokratik yapılar olarak görülür. Seçimler kendi başlarına temsili demokrasi için yeterli değildir, ancak asgari koşul için gereklidir. Uygun değerlendirme kriterleri konusunda görüşler keskin farklar göstermektedir ancak çoğu, seçimlerin en azından demokratik meşruluğu garantilemek amacıyla belli temel koşulları sağlaması üzerinde anlaşmaktadır. Seçimler şiddetten, korkutmadan, rüşvetten, armalı oy pusulasından, usulsüzlüklerden, sistemli dolandırıcılıktan ve kasıtlı partizan güdümlerden uzak olmalıdır. Siyasal yarış, rakip partiler ve adaylar arasında kısıtsız bir seçmeyi sağlamalı, muhalefet partilerine baskı veya kampanya kaynaklarının dağıtımını ile medyaya erişimde yersiz bir taraf tutma olmamalıdır. Seçimlerde seçmen kaydından nihai oy verme çetelesine kadar adil, dürüst, etkin ve şeffaf bir prosedür kullanılmalıdır. Diğer taraftan, parlamento temsilcileri içinden çıktıkları toplumu yansıtmalı ve sistematik olarak herhangi bir azınlık grubunu dışlıyor olmamalıdır. Ve kampanyalar geniş dağılımlı halk katılımını yaratmalıdır.

İyi yönetişimi derinleştirmek ve güçlendirmek girişimleri seçim sistemlerinin temel tasarımı ve daha genel anlamda seçimin idaresi, seçmenlerin eğitimi, seçim

gözetimi ve partilerin kapasite artırımı üzerinde odaklanır. Seçim sistemleri üstüne tartışmalar geleneksel olarak başlıca Batı’da gördüğümüz ideal tiplerin çekiciliği etrafında dönmüştür. Bu noktadan hareketle çoğunlukçu seçim sistemleri; hesap verebilir tek parti sistemlerini desteklemek üzere tasarlanır ve en yüksek temsil ödülünü, oyların çoğunu alan baştaki iki partiye verir. Nispi seçim sistemi ise; çok sayıda partinin oy oranlarını yansıtan parlamentolar üreterek iktidarın kendi içinde ve rızaya dayalı olarak paylaşımını amaçlamaktadır. 1990’larda tartışmalar artan bir şekilde kombine (ya da karma) seçim sistemlerinin yandaşları ve karşıtları yönünde ve her birine ait başlıca ideal tiplerin özelliklerinin belirtilmesine dönüşmüştür. Dolayısıyla seçim mühendisliğine olan ilgi sadece ‘üçüncü dalga’ demokrasilerle çevrelenmiş değildir. Soğuk Savaş ertesinde çoğunlukla seçim sistemleri oturmuş demokrasilerin çoğunda görece olarak kararlı sonuçlarla kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, ara sıra oy verme eşikleri yani seçim barajı, seçim formülleri ve oy hakkı niteliklerine dair düzeltmeler dâhil olmak üzere seçim yasasında değişiklikler meydana gelmiştir. Dahası, bazı uzun ömürlü demokrasiler son on yıllık dönemde temel seçim sisteminde çok daha radikal reformları uygulamaya sokmuştur. Birleşik Krallık’ta Blair hükümeti “first-past-the-post” (*çizgiyi ilk geçen koltuğu kapar*) seçim sistemini köklü biçimde elden geçirmiş, Westminster ve yerel meclisler hariç olmak üzere neredeyse her kademede alternatif sistemleri benimsemiştir. 1993’te Yeni Zelanda’da yüzyıldan fazla “first-past-the-post” uygulamasından sonra ulus, iki-parti sistemini aniden parçalayarak karma üyeli nispi sisteme geçmiştir. 1992’de İsrail daha güçlü uygulama için başbakanın doğrudan seçimini devreye sokarak Knesset’teki parti bölünmesine karşıt denge oluşturmayı ve sık hükümet değişimleri sorununu çözmeyi amaçladı.²³ Ertesi yıl İtalya da seçim sisteminde değişikliklere gitti. Kararsız parti hükümetlerinin üstesinden gelmenin en iyi yolu konusunda yapılan uzun tartışmalardan sonra, parlamentodaki sandalyelerin dörtte üçünü tek üyeli bölgelerde çoğunluk oyları ile dağıtan, geri kalan dörtte birini ise küçük partiler için nispi tazminat ile belirleyen kombine bir seçim sistemini benimsedi.

Türkiye’ye görülen seçim sistemi temsilde adalet bakımından değerlendirildiğinde, 1991 seçimleri dâhil sistemin, barajı geçen tüm partileri değil, yalnızca en çok oy alan (birinci) partiyi mükâfatlandırıldığını, seçim çevresi barajı uygulamasının kalkmasından sonra ise, en çok oy alan partiden başlayarak azalmakla birlikte barajı aşan tüm partiler bakımından bir aşkın temsilin ortaya çıktığına tanık olduk. Yakın dönemden örnek verebileceğimiz ve siyasal yapının oldukça keskin bir değişikliğe uğradığı 2002 seçimleri ise %34,4 oy alan partinin %66,4 oranında elde ettiği milletvekili sayısı ile tek başına Anayasa değişikliği sayısına yaklaşması ile sonuçlanmaktadır. Siyasal sistemin kuralları göz önüne alındığında elde edilen bulgular seçime ilişkin kanunların toplumdaki etnik ve dini kırılmaların parti sandalyesine çevrilmesinde negatif bir etki ortaya koyarken, cinsiyete dayalı temsilde kadın kotası uygulamalarının siyasi katılımı görece arttırır niteliktedir.

²³ Knesset, İsrail Devleti’nin tek kamaralı yasama organıdır. Kanun koyma, Başbakan ve Cumhurbaşkanı’nı atama, hükümetin icraatlarını kontrol etme, meclisi dağıtma ve erken seçime gitme yetkileri vardır. Knesset’in kanunen parlamenter egemenliği bulunmaktadır ve basit çoğunlukla yasalar çıkarma hakkına sahiptir.

SONUÇ

Parti sistemleri ve partizan çatışmanın sorunsal boyutları incelendiği zaman gördük ki dünyada farklı birçok demokrasi modeli, temel seçim formülü ötesinde seçim prosedürlerini elden geçirmiş, özellikle parti kurallarını kadınlara karşı pozitif yaklaşım, seçmen kaydı ve oy kullanma kolaylıkları gibi idari süreçlerin iyileştirilmesi ve kampanya finansmanı ile yayımlanması konularında yasal tüzüklerde reforma gidilmiştir. Demokrasi motifleri ve seçimlere ilişkin esaslar açısından bakıldığında son on yıllık sürede, etkin demokratik tasarım gibi konular birçok ulusun politik gündeminde keskin bir yükseliş göstermiştir.

Araştırmada kullandığımız literatürler bizlere, bazı odak hatlarının yeniden entegre edilerek formel seçim kurallarının (bağımsız değişken olarak) siyasi aktörlerin (partiler ve politikacılar müdahil değişken olarak) stratejik davranışlarını ve karşılığında siyasi aktörlerin davranışlarının oy kullanma tercihlerini (bağımlı değişken) nasıl şekillendirdiğini keşfetmek üzere yeni perspektifler açmıştır. Her bir siyasal sistem aynı zamanda sosyal bilimlerde daha derin ayrılmaları yansıtır. Her iki perspektif de; siyasi aktörlerin oyunun formel kurallarındaki değişikliklere tepki vermekte ne kadar uzağa gidecekleri hakkında alternatif yorumlar sunmakta ve en sonunda siyasal insan davranışı üstünde zıt görüşlere varmaktadır. Çalışmanın kalbindeki çözülmeyi bekleyen 'puzzle' seçim kurallarının ve kanunlarının siyasal katılım üzerindeki etkisini anlamamızdır. Bunu anlamak için seçim kanunlarının kadınların katılımı, etnik ve dini kırılmaların temsilleri üzerinden anlaşılması amaçlanmıştır, kuralların çoklu sonuçları olduğu düşünüldüğünden seçimsel davranış ve siyasi temsilin önemli boyutları üstündeki potansiyel etkileri üzerine odaklanılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle makalede rasyonel seçim kurumsallaşmacılığı literatüründeki iki hattın yeniden entegre edilmesine vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Seçim sistemleri, 1982 Anayasası, 2839 sayılı 1983 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu ve 2820 sayılı 1983 tarihli Siyasi Partiler Kanununun ilgili maddeleri incelenmesi sonrasında seçime ilişkin kanunların toplumdaki etnik ve dini kırılmaların parti sandalyesine çevrilmesinde negatif bir etki ortaya koyarken, cinsiyete dayalı temsilde kadın kotası uygulamalarının siyasal katılımı görece arttırır olduğunu gösterir nitelikte olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu açıdan bakıldığında oy kullanma davranışının en önemli yönleri parti rekabetinin dokusuna, sosyal bölünmelerin gücüne, partilere sadakate ve seçimin verim düzeylerine ilişkin olması sebebiyle, siyasi temsil seçim bürolarında kadınlar ve etnik azınlıkların içermesi ve seçim bölgesi hizmetinin sağlanmasına göre karşılaştırılmasının ve kota uygulamalarının önemli olduğu tespitine varılmıştır.

Seçim mühendisliği girişimleri genelde; çoğunlukçu sistemler yoluyla daha fazla demokratik hesap verebilirlik arasında ya da nispi sistemler yoluyla daha geniş parlamenter çeşitlilik arasında bir denge sağlamayı amaçlamaktadır. Uzun süreli değerler tartışmalarının seçim mühendisliğinin oy tercihleri ve politik temsile yönelik sonuçlarının belli önemli deneysel iddialar olduğunun altı çizilmelidir. Seçim reformu şu prensip üstüne kurulur; sosyal ve siyasi mühendislik toplumsal politik süreçler yoluyla elde kazanılabilir ve formel kurallar arzulanan belli sonuçlar varsayımına dayalı olarak değiştirilirse işe yarar. Seçim kuralları, hangi adayların parlamentoya seçileceği ve hangi partilerin hükümete gireceğini belir-

leyen önemli mekanik etkileri olması nedeniyle kesinlikle ikna edici kanıtlara sahiptir. Temsili demokrasilerde bu gerekli bir fonksiyondur. Seçim kurallarının başka bir etkisi olmasa bile bu hala üstünde bol inceleme yapılması için gerekçedir. Ancak, formel kurallar siyasi aktörlerin ve vatandaşların davranışlarını değiştirme kapasitesi ile önemli psikolojik etkilere sahip midir? Bu soru çevresindeki çok daha az uzlaşma bulunmaktadır.

Sabuncu, seçim barajlarının siyasal yaşama iki tür etki yapabildiğini ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, bu barajların “kurumsal” sonuçları olarak ele alınabilir, öteki ise “davranışsal” olarak ortaya çıkan ya da çıkarması muhtemel sonuçlar olarak nitelendirilebilir. Barajların yasama organındaki sandalye dağılımına yapacağı kısa vadeli etkiler ile siyasal parti yaşamında doğuracağı orta ve uzun vadeli sonuçlar, birinci grup etkiler arasında sayılabilir.

İkinci grup etkilerin ise, Türkiye örneğinde de gördüğümüz gibi, uygulanan baraj ya da barajların sonucu olarak seçmenlerin oy kullanma davranışlarında uzun vadede gözlemlenebilecek değişiklikler olarak ortaya çıkmasıdır.²⁴ Temel olarak rasyonel-seçim kurumsallaşmacılığı kapsamında ifade edebileceğimiz (*rational-choice institutionalism*) bu etkiler, formel seçim kurallarının siyasiler, partiler ve vatandaşların karşılaştığı stratejik teşvikler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve bu nedenle formel kurallardaki değişikliklerin siyasi davranışı değiştireceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, formel kurallar ile stratejik teşviklerin toplumsal modernizasyondan kaynaklanan derin köklere sahip kültürel alışkanlıklar ile karşılaştırıldığında ne kadar işe yaradığı konusu bulgusal olarak net ortaya konamamaktadır.

²⁴ Sabuncu (2006), “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, 23, 192. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/sabuncu.pdf

KAYNAKÇA:

- Aydın, M.A. (2007), ``Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim``, *Yasama Dergisi*, Sayı:5.
- Çağlar, N. (2011), ``Kadının Siyasal Yasama Katılımı ve Kota Uygulamaları``, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.3, S.4 <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/2298/2073>,
- Dahl, R. (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erdem, T., Teziç, E., Kalaycıoğlu, E., Batum, S., (2001), *Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması*, İstanbul: TÜSİAD.
- Ferree, K., G. Powell B., Scheiner, E. (2013) , “How Context Shapes The Effects Of Electoral Rules?”, *Political Science, Electoral Rules, and Democratic Governance* , American Political Science Association, Task Force Report, http://www.apsanet.org/files/Task%20Force%20Reports/ElectoralRules_Final_wCvrs_Online.pdf
- Kalaycıoğlu, E. (1983), *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma*, İstanbul Üni. Yay, İstanbul
- Karamustafaoğlu, T. (1970), *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara: AÜHF Yayınları,
- Koçak, M. (2006), Seçim Sistemleri ve Demokrasi, Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri, *Anayasa Yargısı*, 23, Ankara.
- Lijphart, A. (1994), *Electoral Systems and Party Systems*, Oxford: Oxford University Press.
- Lijphart, A. (2006), *Demokrasi Motifleri, Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Mardin, Ş. (2003), “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez- Çevre İlişkileri” [(der.) M. Türköne ve T. Önder (2003), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)*, içinde, İstanbul: İletişim (11. Baskı)]
- Norris, P. (2004), *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*, Cambridge: Cambridge University Press, <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Ogrenci/Belgelerim/Downloads/pippa%20norris.Pdf>
- Özbudun, E. (2002), *Türk Anayasa Hukuku*, 7. bası, Ankara.
- Sabuncu, Yavuz, ``Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları``, *Anayasa Yargısı*, 23, (2006):191-197. http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/sabuncu.pdf
- Shils, E. (2002), “Merkez ve Çevre”, *Türkiye Günlüğü*, 70, Ankara.

Teziç, E. (1997), *Anayasa Hukuku*, 4. baskı, İstanbul.

Tuncel, G., Gündoğmuş B. (2012), Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,14/3,

Türk, H.S. (2006), ‘‘Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih’’, *Anayasa Yargısı*, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg23/turk.pdf>

The Analysis of International Students Migration Towards Turkey Türkiye'ye Uluslararası Öğrenci Göçünün Analizi

Submitted: 23 Şubat 2015

Accepted: 5 Mart 2015

Farkhad ALIMUKHAMEDOV*

Abstract

The paper analyses Turkey's changing position in attracting international students. Internationalization of Higher Education has an increasing importance for Turkish universities. Not only it helps to establish political and social cooperation for Turkey, but also provides important financial benefits. The paper tries to put the student mobility under the theoretical framework and describe the international student mobility trends towards Turkey. The fieldwork composed of questionnaire and interviews gives an overview of the life and study conditions of international students. The results show that international students choose Turkish universities for regional, cultural or financial reasons. The recommendations and concluding remarks sum up the difficulties of international students and underlines the necessity of governmental policies towards them.

Keywords: *Turkey, International Students, Migration, Higher Education*

Öz

Çalışma Türkiye'nin uluslararası öğrencileri çekme durumundaki değişimi analiz etmektedir. Yükseköğretimdeki Uluslararasılaşma Türkiyedeki üniversiteler için önem taşıyan konulardan biridir. Uluslararasılaşma sadece Türkiyenin siyasi ve sosyal işbirliği başarısıyla sınırlanmadan, önemli finansal katkıda da bulunur. Makale öğrenci hareketliliğinin teorik boyutlarını inceleyerek Türkiye'ye yönelik uluslararası öğrenci hareketliliğini açıklamaktadır. Anket ve mülakatlardan oluşan saha çalışması öğrencilerin yaşam ve eğitim durumlarını hedeflemektedir. Veriler uluslararası öğrencilerin Türk üniversitelerini bölgesel, kültürel ve finansal açıdan tercih ettiklerini göstermektedir. Öneriler ve sonuçlar uluslararası öğrencilerin sıkıntılarını açıklayarak onlara yönelik devlet politikası öneminin altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Uluslararası Öğrenciler, Göç, Yüksek Eğitim*

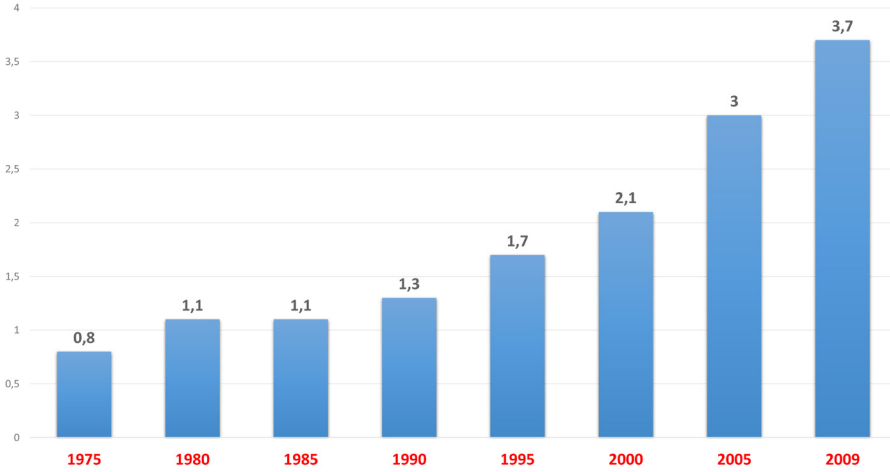
* Yrd. Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Turgut Özal Üniversitesi

INTRODUCTION

Global student mobility is an important phenomenon that includes several aspects such as “brain drain”, attracting qualified working force or also increasing revenues due to the fees and expenditures of foreign students while their studies. Besides clear economic advantages, there are may be also political and social impacts of having international students.

Today the students are more mobile than before and studying abroad became the usual phenomena especially within the European continent due to different programs such as Erasmus.

Figure 1. Growth in internationalisation of tertiary education.(1975-2009, in mil.)¹

Source: OECD and UNESCO Institute for Statistics

Meantime, Turkey is still one of the main student sending countries. According to the statistics provided by OECD in 2010 Turkey was ranked as 5th having the highest number of students studying abroad after China, India, South Korea and Germany.² Interestingly, there are more Turkish students in USA than any other European country.³ Parallely to that, Turkey tries to be one of the actors in hosting international students since 1990-s. Unfortunately, the country was not very successful in attracting international students as between 2000 to 2009 the number of international students has risen only from 17,654 to 21,898.⁴ The main growth comes to post 2010 period as today the number of international students is more than 40,000.⁵

¹ OECD, *Education at glance*, (Paris: 2011), 320.

² Özoğlu ve diğerleri, *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası öğrenciler*, (Ankara: SETA, 2012) 18.

³ Sonja Sobota, “Turkey sends more students to U.S than other European countries”, *Alliance for International Education and Cultural Exchange*, (2013)

<http://www.alliance-exchange.org/policy-monitor/04/11/2013/turkey-sends-more-students-us-other-european-countries>

⁴ Özoğlu ve diğerleri, *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası öğrenciler*, 20.

⁵ Kezban Karaboğa, “44 bin yabancı üniversiteliden 1.8 milyar dolar eğitim geliri”, *Sabah*, 17 Kasım

The objective of this paper is to understand the reasons of choosing Turkey for the tertiary education by international students. At the beginning it presents the theories of student mobility followed by the short literature review and methodology. We try to answer the question why international students choose Turkey as a country of destination for studies, but also take into account their difficulties through their recommendations. The paper also aims to highlight the institutional and social preparedness of Turkey in attracting international students.

1. BACKGROUND OF STUDENT MIGRATION TO TURKEY

Even though, Turkey cannot be classified as traditionally student receiving country, it is also important to underline the fact that attracting international students already started in 90s by the promotion of the program entitled “*Büyük Öğrenci Projesi*” (Grand Students’ Project). The project supervised by the Ministry of Education was focused on attracting mainly the students from Central Asian and neighbouring countries (Caucasus, Balkans). Turkey rapidly became one of the most important countries hosting Central Asian students along with Russian and European universities which positively affected relations between Turkey and Central Asian countries. This policy did not only helped only grant receivers - Central Asian students, but also provided Turkey an important political asset within the region. The “Grand Students Project” was officially terminated by 2010. However, in reality the newly established Prime Ministry of Turks Abroad and Relative Communities has taken the primary role in the continuity of attracting international students. That shows Turkey’s growing ambitions in foreign policy and willingness to take part in attracting the students from other parts of the world – being more active worldwide.

However, we should also note that Turkey’s attracting students from Central Asian and especially African students unlike many other student receiving countries strongly depends on the non-state actors. Turkish state is still unable to work solely in the area of attracting international students due to the non-preparedness of many universities, but also due to the Turkish society which is still unprepared in integrating the foreigners. Several researchers has already shown that the non-state actors contribute to Turkey’s *Soft Power* in different parts of Africa and attract lions’ share of international students in Turkey.⁶

2. LITERATURE AND THEORETICAL FRAMEWORK

There is a rising literature on international students in Turkey since 2000s. However, that literature includes mainly students coming from Central Asia and Tur-

2013

<http://www.dunya.com/44-bin-yabanci-universiteliden-1-8-milyar-dolar-egitim-geliri-212059h.htm>
(Erişim: 09.04.2014)

⁶ Gabrielle Angey, “L’ouverture turque à l’Afrique: une évolution de la politique étrangère turque ?”, Observatoire de la Vie Politique Turque, 11 Mart 2013 http://www.ifea-istanbul.net/images/stories/OVI-POT/memoiresovipot/2009_Gabrielle_Angey_ouverture_turque_Afrique.pdf; Mehmet Özkan, “Turkey’s ‘New’ Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications”, *Perceptions*, Vol. 16, No 3, (2011): 115-137. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/MehmetOzkan.pdf>

tic speaking countries. The reason for that lies on the “Büyük Öğrenci Projesi” (Grand Student Project) financed by the Ministry of Education of Turkey.

The papers and dissertations discuss different topics and problems related to international students. For example, Gözde Ergin and Fahri Türk write about the Central Asian students in Turkey in the framework of Turkey Central Asia relations and stress the role of NGO’s Central Asian region.⁷ Mehmet Tok and Yiğın Musa discuss about the reasons and motivations of learning Turkish as a foreign language by international students.⁸ Alper Kesten, Kasım Kiroğlu and Cevat Elma coin the language and education problems of International students in Turkey. They found out that education problems of international students are not only based on language, but they also stress the problems related to the lecturer-student relations, as well as the absence of peer relations between international and domestic students in Turkey.⁹ Arzu Kılıçlar, Sarı Yaşar and Sarı and Cihan Seçilmiş also question academic achievements of international students at tourism departments coming from Turkic republics. They try to understand whether linguistic, economic, socio-cultural adaptation, orientation or personal problems influence academic results of 112 students participated in their research. They found out that only linguistic problems have direct impact on the academic achievements of the students.¹⁰

However, it is important to underline that original contributions are provided by international and local students themselves. More interestingly, they found out different results and proved that academic results are not only based on linguistic problems. Fatma Açık defended her master thesis already in 1996 on Uzbek students in Turkey. She questioned 251 Uzbek students and underlined many difficulties faced by the students. Perman Annaberdiyev in 2007 completed Master thesis about the adaptation process of students from Turkic republics.¹¹ Interestingly, he showed that female students rather quickly adapt than their male counterparts to Turkey. He underlines that better economic and social conditions would have better impact on adaptation problems of the students.

More recently, Özoğlu, Gür and Coşkun from SETA contributed an important research summing up previous literature and increasing the awareness of research institutes on this topic.¹² They stress the importance International Students Offices, the need for in or out of campus working opportunities for international

⁷ Gözde Ergin ve Fahri Türk, “Türkiye’de öğrenim gören Orta Asyalı öğrenciler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Vol. 2, No. 1 (2010):35-41

⁸ Mehmet Tok ve Musa Yiğın, “Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Nedenlerine İlişkin Bir Durum Çalışması”, *Journal of Language and Literature Education*, Vol. 8 (2013): 132-147.

⁹ Alper Kesten, Kasım Kiroğlu, Cevat Elma, “Language and Education Problems of International Students in Turkey”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.24, (2010): 68-85

¹⁰ Arzu Kılıçlar, Yaşar Sarı, Cihan Seçilmiş, “Türk Dünyasından Gelen Öğrencilerin Yaşadıkları Sorunların Akademik Başarılarına Etkisi: Turizm Öğrencileri Örneği”, *Bilig*, Vol. 61, (2012): 157-172

¹¹ Perman Allaberdiyev, *Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye’ye Yüksek Öğrenim Görmeye Gelen Öğrencilerin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007.

¹² Murat Özoğlu, Bekir Gür, ve İpek Coşgun, *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası öğrenciler*, Ankara: SETA, 2012.

students but also follow-up of the students after the completion of their studies. A very important problem - the recognition of Turkish diploma in other countries is also underlined as a key for attracting international students.

There is, however, quite complex theoretical background related to the student mobility. It is studied under different angles such as politics, sociology or management of higher education, but very often usually considered under the framework of the “brain drain”. However, the studies show that the same phenomena was started as a “brain drain”, later moved to the “brain gain” and finished by being a “brain circulation”. Should we still connect student mobility as a “brain” or move towards other concepts and define it as a part of migration project?

Basak Bilecen illustrates three different visions of student mobility:¹³

1. as a potential of highly skilled migrant from the perspective of the receiving state, and having more focus on structural changes on economies;
2. as a product of internationalization of higher education where students become part economic policies of the receiving states
3. also a mobility under the youth mobility culture which includes modern consumption - education, where student become an actor rather than the follower.

Celestine Blaud puts student mobility under Lees “pull” and “push” paradigm and tries to explain all student mobilities under the same theoretical framework.¹⁴ The problem is that he considers *student mobility* as a *student migration*, and gives the examples of the African student in Canada. However, other theories of migration such as human capital accumulation and especially the theory of cumulative causation are also increasingly popular in explaining international student mobility.¹⁵

The difficulty of conceptualization is also related to the field(s), because student mobility and migration may have more than one facet and therefore every case or fieldwork may not suit to the same theory. We can easily define migration types such as refugees, economic, political and others indicating the reasons behind them, but we have more complex and changing picture regarding the students. The terms as *mobility* and *migration* are also used to define the action to study abroad. Here Borgogno identifies for example, international students in France as EU and non EU student and showing two difference paths related to their study perspectives.¹⁶ In our research we prefer employ the term student *migration* rather

¹³ Başak Bilecen, “Lost in Status? Temporary, Permanent, Potential, Highly Skilled: The International Student Mobility”, *COMCAD Working Paper*, No.63, (2010)

¹⁴ Blaud, Célestin. *La migration pour étude : la question de retour et de non-retour des étudiants africains dans le pays d'origine après la formation*. Paris: Harmattan, 2001.

¹⁵ Massey, Douglas, Arango Joaquin, Hugo Graeme, Kouaouchi Ali, Pellegrino Adela, Taylor J. Edward, “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3 (1993) 431-466.

¹⁶ Victor Borgogno and Streiff-Fenart, “L'accueil des étudiants étrangers en France: évolution des politiques et des représentations”, *Les cahiers du SOLIIS - NTS*, Vol. 2-3 (1997): 73-88.

than *mobility* and consider Turkey's increasingly attractive geographic, social and economic situation in explaining international students' choices.

3. METHODOLOGY

The data were collected during the academic year 2013-2014. For that we used mainly the anonymous questionnaire composed of 12 parts covering from personal characteristics to return projects. Besides that, we have also conducted some interviews with volunteer students. Another important contribution to the research is my personal implication as a supervisor for international students at the department of Political Science and International Relations that introduced me to the everyday life of international students in Ankara. The paper includes the results of the survey of 34 students from 8 different universities and coming from 19 countries. The majority of them (25) come from African continent. We cannot make any substantive conclusions due to the sampling method choice (snowball), but also due to the number of students who took part in our research (34). However, it is also important to state that this research led me to focus more on international students' life and also obtain financial support for the project focused on African students in Ankara. The limits of the research are also related to the way how the questionnaire was distributed (in person or via the students). The use of Survey-Monkey or even doodle could have a higher feedback, however, the risk of the answering several questionnaires by the same person could have an impact in the results too.

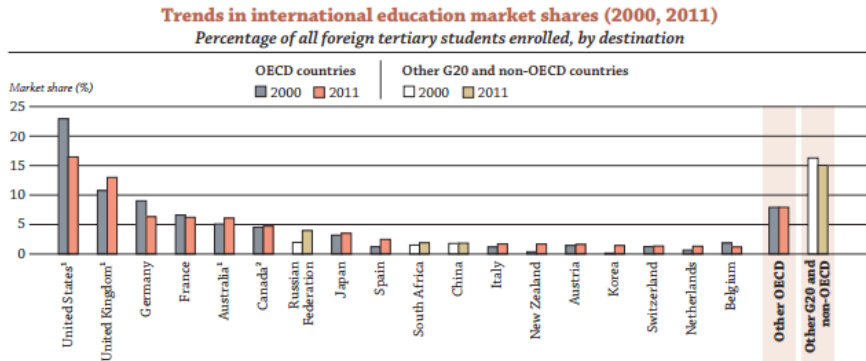
4. CHANGING PICTURE OF INTERNATIONAL STUDENT RECRUITMENT

As we stated earlier USA is the leading country in attracting international students. However, other European countries such as UK, France or Germany and smaller countries such as Sweden or Denmark has shown an increase in receiving international students. In fact, international student mobility is in constant rise overall in the world. However, according to predictions an important share of the rise will come to Asian and African continent in the future.¹⁷ There is also the rise of "emerging student receiver countries" or "new players" along with "traditional student receiver countries".

We decided to define Turkey as a "second-choice country"¹⁸ for studies along with other countries (including European) not offering the all courses in English. We consider that language is one of the key factors in attracting international students. USA, UK, Australia and Canada will remain as key players in international higher education not only due to their academic offers, but also due to the English.

¹⁷ OECD, *Education at a glance - 2013*, (Paris: 2013), 213
[http://www.oecd.org/edu/eag2013%20\(eng\)--FINAL%2020%20June%202013.pdf](http://www.oecd.org/edu/eag2013%20(eng)--FINAL%2020%20June%202013.pdf)

¹⁸ IIE Briefing Paper, *Attitudes and Perceptions of Prospective International Students from Vietnam*, (New York: 2010) 4.

Figure 2. Trends in international education market shares (2000, 2011)¹⁹

Note: Year of reference of data for countries other than OECD and G20 is 2010.

1. Data relate to international students defined on the basis of their country of residence. For the United Kingdom, data for 2011 is based on citizenship.

2. Year of reference 2010 instead of 2011.

Countries are ranked in descending order of 2011 market shares.

Source: OECD and UNESCO Institute for Statistics for most data on non-OECD countries. Table C4.7, available on line. See Annex 3 for notes (www.oecd.org/edu/eag.htm).

The research conducted by IIP among Vietnamese and Indian students show that students choose mostly USA as a preferred (first-choice) destinations and UK, Australia, Canada follow them and other countries and continents remain less attractive (second-choice) country.²⁰

According to another research²¹, even though traditional student destination will remain in the recent future, two main criteries will affect the destination tudents within very increased competition environment for international students. One of them is the shift of the global economy towards the east, the second is the regionalization of the student mobility.²²

Turkey was qualified among the Top Four Emerging Markets for International Students Recruitment by World Education Services (WES) in 2012.²³ However, like China it is also becoming an important destination countries for international students. As a proof, it is important to state the establishment of TUPA (Turkish Universities Promotion Agency) which makes promotion of the “Study in Turkey” and gives information for the interested students.²⁴

¹⁹ OECD, *Education indicators in Focus*, (Paris: 2013), 3

²⁰ IIE Briefing Paper, *Attitudes and Perceptions of Prospective International Students from India*, (New York: 2010) 3.

²¹ Rosa Becker ve Renze Kolster, *International Student Recruitment: policies and developments in selected countries*, (Netherlands: NUFFIC, 2012),85.

<http://www.nuffic.nl/en/library/international-student-recruitment.pdf>

²² Rosa Becker ve Renze Kolster, *International Student Recruitment*, 86.

²³ Rahul Chodra ve Yoko Kono, “Beyond More of the Same: The Top Four Emerging Markets for International Student Recruitment”, World Education Services, 2012

²⁴ <http://www.studyinturkey.com>

5. WHO ARE INTERNATIONAL STUDENTS IN TURKEY?

The number of international students reached 55,100 in 2014 according to the statistics of the Higher Education Council of Turkey (YÖK).²⁵ However, the origin of the students shows clear advantage of the neighbouring or historically close countries. It worths to underline that there is also the stable growth of international students from almost all geographies showing that Turkey is not becoming attractive to some countries, but to all. TUPA distinguishes priority countries where besides neighbouring (Bulgaria, Romania, Iran, Iraq) or Turkic speaking countries, several African countries are underlined.²⁶

Figure 3. The share of international students comparing to local students in Turkey (1983-2013). Statistics of ÖSYM²⁷

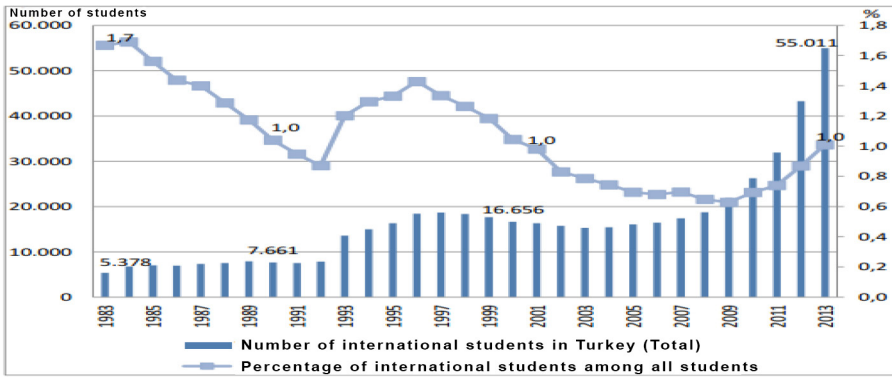

Table 1. Major student sending countries to Turkey (Decreasing order)²⁸

Nationality	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Azerbaijan	1.299	1.394	1.506	1.673	1.953	2.307	2.739	3.540	4.257	7.379
Turkmenistan	1.109	1.083	1.176	1.342	1.507	1.703	2.129	2.929	4.110	6.136
TRNC	2.723	2.611	2.501	2.366	2.337	2.472	3.252	3.503	3.828	4.221
Germany	125	143	202	266	391	556	794	1.143	1.383	1.822
Greece	1.136	1.055	994	884	875	850	963	1.099	1.322	1.704
Iran	615	682	796	859	906	975	1.087	1.305	1.488	1.690
Afghanistan	181	220	321	362	472	581	737	812	1.047	1.679
Bulgaria	1.021	1.111	1.163	1.169	1.178	1.147	1.134	1.231	1.236	1.263
Syria	262	291	279	264	260	291	339	455	608	962
Kazakhstan	707	695	708	701	681	701	683	727	810	922
Kyrgyzstan	709	675	647	590	549	528	533	602	746	904
Monglia	329	388	519	692	815	899	915	956	932	901

²⁵ Gökhan Çetinsaya, *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*, (Ankara: YÖK, 2014), 152.

²⁶ TUPA, *Study in Turkey Turları*, (Istanbul: 2013), 8. http://www.studyinturkey.com/Study_in_Turkey_Turlari.pdf

²⁷ Çetinsaya, *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma*, 152.

²⁸ A.g.e., 154

Azerbaijan, Turkmenistan, Turkish Republic of Northern Cyprus (KKTC), Germany, Greece, Iran, Afghanistan and Bulgaria have more than 1000 students enrolled in Turkish universities. Due to the crisis in Syria the number of Syrian students may grow very rapidly in the next coming years and overpass other countries. The countries such as Nigeria or Somalia started to provide more and more students to Turkey and overpassed the countries such as Bosnia and Herzegovina or Uzbekistan.

6. DATA AND ANALYSIS

According to my questionnaire results, the average of international students is about 20,6 years old. It shows that unlike France²⁹ where the average of international students is 25,6 Turkey attracts much younger students for undergraduate studies and has a closer average to international students in USA, Canada³⁰ or Australia. During our research we could meet mainly male (27), but also 7 female students. That can be linked to the fact that we followed snowball sampling. However, we should say that unlike other traditional student receiver countries Turkey has predominantly male representation of international students. The portion of female students was around 0.4 at the beginning of 90-s and drop to 0.35 towards the end of 90-s and risen up to 0.54 in 2010.³¹ According to the researches conducted in 90 s concerning international students already showed that very small portion of female students chose Turkey for studies.³² Ozoglu, Gür and Coşgun showed that the origin of the countries play an important role by indicating that the ratio of female students from Balkans was higher but Alimukhamedov also showed that not only origin but destination has also an impact on the gender.³³

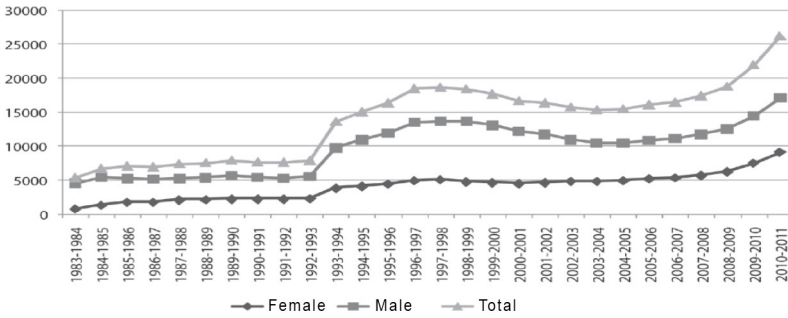

Figure 4. The number of male and female international students in Turkey.³⁴

²⁹ Saeed Paivandi ve Ronan Vourc'h, "Profils et conditions de vie des etudiants etrangers", *Observatoire de la vie Etudiante*, No 12, (2005), 3.

http://www.ove-national.education.fr/medias/files/ove-infos/oi12_oi_12_050705_basse_def.pdf

³⁰ Kathryn McMullen ve Angelo Elias, "A Changing Portrait of International Students in Canadian Universities", *Statistics Canada*, (2011)

<http://www.statcan.gc.ca/pub/81-004-x/2010006/article/11405-eng.htm>

³¹ Özoglu ve diğerleri, *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası öğrenciler*, 52

³² Fatma Açık, *Özbekistandan Eğitim ve Öğrenim Amacıyla Türkiye'ye gelen Öğrencilerin dil, kültür-uyum problemleri ve çözüm teklifleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 1996.

³³ Farkhad Alimukhamedov, *Des Migrations Pour Étude. Une Analyse Sociopolitique De Trajectoires D'étudiants Ouzbeks En France Et Au Royaume-Uni*, PhD Thesis, Paris: Université Dauphine, 2011.

³⁴ Özoglu ve diğerleri, *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası öğrenciler*, 52

The student who participated at our survey come from very different social backgrounds. There are some coming from very poor families, as well as the children of Ambassadors and highly-ranked businessmen. However, what we found in common is that 20 parents out of 34 obtained university diploma showing that the majority of students come from educated families.

Another question refers to the choice of Turkey as a target country for graduate studies. An important contribution is provided by the so called “Turkish” schools operating in many countries, and especially in Africa. I found interesting that 16 students were informed by their schools before coming to Turkey especially from Nigeria, Niger, Brazil, Malawi, Ethiopia, Mali, Guinea Tanzania and Indonesia. For example, the student from Brazil has written “ Because my high school teacher offer to come in Turkey”, and another wrote “Nigerain-Turkish International College (NTIC)- they suggest to ...”. The student from Ethiopia wrote “I was in Turkish High School in my country”. From the other side, Turkish universities’ attractiveness is based on several factors but changing from one geography to another. It is sometimes difficult to understand whether the university is a key factor for choosing Turkey for studies. Surprisingly, only one student stated that the university was the most important element of the choice. Only 3 students evaluated that education system was the criteria for their choice. Other reasons such as family, friends, cultural or religious factors, and especially scholarship seem to play more important role. For one student education was the least attractive point.

“I did not choose Turkey for studies. I want to study abroad, but in francophone or English speaking countries. My brother advised me.” S.³⁵

Turkey has several internationally recognized top universities, but at the same the majority of Turkish universities are unfortunately not among top 1000 universities in the world. Therefore, Turkey will probably attract mainly undergraduate students from neighbouring geographies in short and mid terms.

An another important advantage of Turkey is related to less complex administrative issues such as visa obtention, stay permit comparing other countries. Many students do not face major administrative problems related to obtention of visas, and even some get the Turkish visa within 2 days. However, the time for obtention the visa changes from one country to another from 2 days in Nigeria to 3 months in Afghanistan. If we compare the period with other students receiving countries we may notice that obtaining Turkish visa seems much easier that that of France, UK, USA or other EU countries. In France, for example, students must be admitted to study programs very much in advance(deadline for application outside EU is the end of January) and visa procedures may take up to several months if not the refusal. In Australia the visa refusal for Nigerain student applicants was around 40% in 2011 and almost 70% in 2007.³⁶ Therefore, the majority of the students

³⁵ Interview with S, Ankara, 03.03.2014

³⁶ Australian Government Department of Immigration and Citizenship, *Student visa program trends, 2005-2006 to 2011-2012*, (Canberra: 2013) 40. https://www.immi.gov.au/media/statistics/study/_pdf/student-visa-program-trends-2011-12.pdf

26/34 think that Turkish government encourages international students to come to Turkey. However, if Turkish consulates start to refuse visas or postpone visa delivery, that will strongly harm Turkey's image and will have negative impact in attracting international students.

From the other side, the majority of students also answered that they think that it is more difficult to renew their stay permits (17 out of 33). Even though nobody was refused to renew his/her stay permit, the main concern is about the preparedness of local institutions in dealing with international students.

“International students have to come at 2 o'clock in the morning in order to get their stay permit. Because they can receive only limited number of demands and if you do not come early, you cannot get the ticket to submit your documents. In Istanbul, you can take the appointment online, but in Ankara it is not possible. In October, it is cold during the nights, so it would be better if they could organize the same system such in Istanbul” M.³⁷

Another important aspect is linked to the expectation of the students regarding conditions where Turkish universities seem to meet their expectations. The majority consider that the universities they study at are “as they have expected” before arrival (17) and for 12 of them the university was better than they have expected. Only for 5 students the university did not respond to their expectations, and unfortunately quite negative results come from the newly established state universities. We think that, it is rather linked to the recent establishment of the university and campus conditions which is still under construction.

The growing number of student having no scholarship is also an evidence in Turkey. In our research we encountered only 13 students having full or partial scholarships, and 21 having no scholarships. That reflects probably also the reality of international students in Turkey with the growing number of non-bursary students in the country. According to Sabah there are 5000 international students who obtained Turkish governments' scholarship for 2014.³⁸ However, if we take into consideration that there were roughly 44,000 international students³⁹ in 2013, we see that the number of bursaries remain low comparing to non-bursaries.

To the question whether they had the friends before coming to Turkey the majority (19/34) answered they did not have the friends before their arrival to Turkey. However, it is also the fact that especially, the students having no scholarship knew someone before their arrival. (13 students out of 16 who knew someone in Turkey before his/her arrival have no scholarship)

³⁷ Interview with M, Ankara, 26.02.2014

³⁸ “2014'te 5 bin yabancı öğrenci Türkiye'de burslu okuyacak”, *Sabah*, 05 Kasım 2013
<http://www.sabah.com.tr/Egitim/2013/11/05/2014te-5-bin-yabanci-ogrenci-turkiyede-burslu-okuyacak>
(Erişim: 04.05.2014)

³⁹ Kezban Karaboğa, “44 bin yabancı üniversiteliden 1.8 milyar dolar eğitim geliri”, *Sabah*, 17 Kasım 2013
<http://www.dunya.com/44-bin-yabanci-universiteliden-1-8-milyar-dolar-egitim-geliri-212059h.htm>
(Erişim: 09.04.2014)

The social life of the students is also an important element for international students. The time spent outside university, or among the friends is another important criteria for the length of the stay. The positive aspect of the stay in Turkey is that students meet their friends very often and almost everyday. Their friendship links are related to the university atmosphere. The share of Turkish friends is changing depending on different reasons (language, ethnic belonging, personal skills, etc), but all international students have Turkish friends. The share of the Turkish friends change depending on the language and ethnicity according to us because it is around 60 per cent according to Azeri students and fell to 2 per cent towards Nigerians. Almost all of the international students “best” friends are from the same country as theirs. Some students responded other nationalities than their as “best” friends but never “Turkish” ones. I think that, it is probably due to the length of the stay as the majority of them are in Turkey since 2013. However, we should also note that in Turkey international students have quite close contacts with Turkish society. For example, the majority of the students have been invited to Turkish families (23/34) and some of them (around 8) have been invited for more than 10 times. In terms of the invitations, we found out that, students living with their compatriots (such as Nigerians) are less likely to be invited and those living in dormitories and with Turkish ones are more likely to be invited. It seems that, there is no religious or ethnic difference and more about possibilities of meeting with families is important. Out of 10 student who could never visit Turkish families only two are Christians and others are Muslims.

The half of interviewed international students (17/34) think that Turkish people have good impressions about the countries they come from. Only 2 students answered that Turkish people have bad image of their country of origin and only 2 think also that they have a very good image of their country. We note also that 10 answered that Turks have neither good or bad image of their country showing that Turks in general have not enough information about other countries.

To the question whether the international students face discrimination or prejudice 26 answered positively and 9 negatively. Indeed, 19 students faced personally discrimination and 16 did not face it at all. Discrimination acts are based according to them mainly on race (21) national belonging (6) and religion (2). Students face discrimination from other students (14), sometimes from professors (5) but mainly at outside the university (16). We should note that, not only African students feel discriminated, but also Indonesian, Kyrgyz and Albanian students also feel discriminated according to them. However, not all discriminated students have the less favorable feeling about Turkey. Majority of the students (23/24) have the same attitude towards Turkish people since their arrival, and only 4 have less favorable attitude. More favorable attitude since their arrival (7/34) is seen among African students. Racial discrimination seems to be an important step to overcome at Turkish universities. Religious or ethnic belongings seem to have lesser impact on prejudice or discrimination in Turkey. This problem may have an important impact on international student choices. The general image of Africa and the growing social problems in the southeast parts of Turkey due to the crisis in Syria may deteriorate the interethnic relations. Turkish universities should try

to be vigilant on the problems related to the discrimination because that plays a key role in choosing a foreign university.

CONCLUDING REMARKS

International students concern has different dimensions. First of all, there is an increasing need for Turkish Language courses supported by the universities. It is also very important to propose these courses in different levels and possibly for lower prices. These courses should be easily arranged so that students could follow them from different levels. From the other side, more “English speaking atmosphere” at Turkish universities is a need. The Orientation Programs prepared in English are very important too. The information packages related to the university, English speaking personnel working at university administration, facilities at the accountancy or flexible and English speaking faculty secretariats are very important issues to resolve.

Another important point for the students is the absence of social and cultural activities at the universities for international students. They feel very excluded and seem to remain with other international students and do not sufficiently integrate Turkish society. The cultural days, or other similar activities could attract international students.

Moreover, international student would like to get more social advantages. These include primarily health service, and after that cheaper transportation and lodging facilities. Besides that, the possibilities of scholarships are one of the main suggestions. Turkish government may also propose the scholarship which includes partly scholarships (i.e. lodging, health insurance) which may play an important role in attracting international students.

Last, but not least, the procedures related to the student stay permits should be better organized. The personnel speaking at least some English would be able to serve and communicate correctly with international students. Even though, the changes related to the stay permit of international students have been introduced and the responsibility is transferred to the Directorate General of Migration Management, many problems and organizational issues have repeatedly been underlined by international students.

Turkeys EU Accession Negotiations have entirely positive impact for the internationalization of Higher Education in Turkey, but also opens great possibilities for Turkish universities (both public and private) and Turkey in general to get the concrete advantage of that. Parallely to its current advantages in the sector of tourism, Higher Education sector may also have the very similar advantages due to the flexibility and geographical situation. However, Turkey should understand that only strong EU commitment may have further positive development in attracting international students.

BIBLIOGRAPHY

Açık, Fatma. Özbekistandan Eğitim ve Öğrenim Amacıyla Türkiye'ye gelen Öğrencilerin dil, kültür-uyum problemleri ve çözüm teklifleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 1996.

Alimukhamedov, Farkhad. *Des Migrations Pour Étude. Une Analyse Sociopolitique De Trajectoires D'étudiants Ouzbeks En France Et Au Royaume-Uni*, PhD Thesis, Paris: Université Dauphine, 2011.

Allaberdiyev, Perman, *Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Yüksek Öğrenim Görmeye Gelen Öğrencilerin Uyum Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007.

Angey, Gabrielle, “L'ouverture turque à l'Afrique: une évolution de la politique étrangère turque?”, Observatoire de la Vie Politique Turque, 11 Mart 2013 http://www.ifea-istanbul.net/images/stories/OVIPOT/memoiresovipot/2009_Gabriel-le_Angey_ouverture_turque_Afrique.pdf

Annaberdiyev, Didar. *Türkiye'de Eğitim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Türk Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Arama Tutumları ve Psikolojik İhtiyaçları ve Psikolojik Uyumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2006.

Kılıçlar, Arzu, Yaşar Sarı, Cihan Seçilmiş, “Türk Dünyasından Gelen Öğrencilerin Yaşadıkları Sorunların Akademik Başarılarına Etkisi: Turizm Öğrencileri Örneği”, *Bilig*, Vol. 61, (2012): 157-172

Asmaz, Sibel, *Orta Asya Cumhuriyetlerinden Gelen Uludağ Üniversitesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1996.

Becker, Rosa ve Renze Kolster, *International Student Recruitment: policies and developments in selected countries*, Netherlands: NUFFIC, 2012. <http://www.nuffic.nl/en/library/international-student-recruitment.pdf>

Bilecen, Başak, “Lost in Status? Temporary, Permanent, Potential, Highly Skilled: The International Student Mobility”, *COMCAD Working Paper*, No.63, (2010)

Bilecen, Başak Süoğlu, “Trends in Student Mobility from Turkey to Germany”, *Perceptions*, Vol 17, No 2 (2012): 61-84 http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/05/basak_suoglu.pdf

Blaud, Célestin. *La migration pour étude : la question de retour et de non-retour des étudiants africains dans le pays d'origine après la formation*. Paris: Harmattan, 2001.

Borgogno, Victor ve Streiff-Fenart, “L'accueil des étudiants étrangers en France: évolution des politiques et des représentations”, *Les cahiers du SOLIIS - NTS*,

Vol. 2-3 (1997): 73-88.

Borgogno, Victor ve Streiff-Fénart, “L'accueil des étudiants étrangers en France: politiques et enjeux actuels”, *Cahiers de l'Urmis*, No.5 (1999): 77-86

Chodra, Rahul ve Yoko Kono, “Beyond More of the Same: The Top Four Emerging Markets for International Student Recruitment”, *World Education Services*, (2012)

Çetinsaya, Gökhan. *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*, Ankara: YÖK, 2014.

Ergin, Gözde ve Fahri Türk, “Türkiye’de öğrenim gören Orta Asyalı öğrenciler”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Vol. 2, No. 1 (2010):35-41

Institute of International Education, *Attitudes and Perceptions of Prospective International Students from India*, New York: 2010

Institute of International Education, *Attitudes and Perceptions of Prospective International Students from Vietnam*, New York: 2010

Kathryn, McMullen ve Angelo Elias, “A Changing Portrait of International Students in Canadian Universities.”, *Statistics Canada*, (2011) <http://www.statcan.gc.ca/pub/81-004-x/2010006/article/11405-eng.htm>

Kesten, Alper, Kasim Kiroğlu, Cevat Elma, “Language and Education Problems of International Students in Turkey”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.24, (2010): 68-85

Lui-Farrer, Gracia, “Educationally Chanelled International labour Mobility: Contemporary Student Migration from China to Japan”, *International Migration Review*, Vol. 43, (2009): 178-204.

Massey, Douglas, Arango Joaquin, Hugo Graeme, Kouaouchi Ali, Pellegrino Adela, Taylor J. Edward, “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3 (1993) 431-466.

OECD, *Education at a glance - 2013*, Paris: 2013 [http://www.oecd.org/edu/eag2013%20\(eng\)--FINAL%2020%20June%202013.pdf](http://www.oecd.org/edu/eag2013%20(eng)--FINAL%2020%20June%202013.pdf)

OECD, *Education at a glance 2010: OECD indicators*. Paris: 2010

OECD, *Education at a glance 2011: OECD indicators*. Paris: 2011

OECD, *Education indicators in Focus*, Paris: 2013

Özkan, Mehmet, “Turkey’s ‘New’ Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications”, *Perceptions*, Vol. 16, No 3, (2011): 115-137. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/MehmetOzkan.pdf>

Özoğlu, Murat, Bekir Gür, ve İpek Coşgun, *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası öğrenciler*, Ankara: SETA, 2012.

Paivandi Saeed ve Vourc’h Ronan, “Profils et conditions de vie des etudiants etrangers, Observatoire de la vie Etudiante”, No. 12, (2005) http://www.ove-national.education.fr/medias/files/ove-infos/oi12_oi_12_050705_basse_def.pdf

Tok, Mehmet ve Musa Yığın, “Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Nedenlerine İlişkin Bir Durum Çalışması”, *Journal of Language and Literature Education*, Vol. 8 (2013): 132-147.

**Yevgeni Primakov, *Rusyasız Dünya*, Timaş Yayınları, 2010. 216 Sayfa.
ISBN: 978-605-114-228-9**

Ömer Faruk TÜRK*

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından tek kutuplu sistemin doğmuş olduğuna yönelik inanç ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ünilaterist politikaları Sovyetler Birliği'nin (SSCB) varisi olan Rusya'yı unutturmuştu. Nitekim SSCB dağıldıktan sonraki on sene Rusya kendi içerisinde mücadeleler veriyor ve liberal sisteme geçmenin sancılarını yaşıyordu. Bu durumun getirdiği etki dış politika-da da kendisini göstermekteydi. Lakin Vladimir Putin'in başa geçmesiyle, devlet otoritesi her alanda kendisini gösteriyor ve Rusya'nın prestiji uluslararası arenada artmaya başlıyordu. Bu durum Batı ve diğer pek çok devletin tehdit algılamasına sebep olmuştu. Nitekim Ukrayna ile olan gaz krizi sonucu AB'nin zor durumda kalması, Kaliningrad'a yerleştirilmek istenen füzeler ve Gürcistan'ın işgali gibi pek çok konu algının yersiz olmadığı fikrini veriyordu.

ABD'nin ve Avrupa Birliği'nin (AB) eleştirdiği ve tehdit algıladığı tüm bu Rus politikalarını bir de Moskova'nın gözüyle okumak, Rusya'yı ve dış politika stratejisini oluşturan temellerini anlamamızı sağlayacaktır. Dolayısıyla Yevgeni Primakov'un kaleme döktüğü ve Aijan Esenkanovala'nın çevirdiği «Rusyasız Dünya» kitabı bu konuda büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Yazar Yevgeni Primakov hareketli bir siyasi hayata sahiptir. 1989-1990 yılları arası SSCB Başkanlığı yapan Primakov, 1991-1996 yılları arasında Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Başkanlığı görevini yürütmüştür. Ardından 1998'e kadar Dışişleri Bakanlığı ve 1998-99 yılları arasında Rusya Federasyonu Başbakanlığı görevlerini yürütmüştür. Yevgeni Primakov'un sahip olduğu siyasi kariyeri kitabın içerisinde geçen verilerin birincil ağızdan Moskova'nın dış politika vizyonunu yansıttığını kanıtlar niteliktedir.

*Bağımsız Araştırmacı

Yazarın da deyimiyle kitap, Rusya'yı ABD'den ayıran önemli sorunları analiz etmeye, Amerikan dış politika stratejilerinin Moskova'dan nasıl görüldüğünü göstermeye, oğul Bush'un Devlet Başkanlığı döneminde bu stratejilerin fikir bazarlarının kimler olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.¹ Kitap sekiz ana bölümden oluşmaktadır.

Yazar ilk bölümde Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini ele almakta ve SSCB'nin dağılmasıyla beraber tek kutuplu dünya düzenine geçildiği ve bu düzenin devam ettiği düşünülse de Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve AB gibi devlet ve birliklerin dünya sisteminde güçlü bir şekilde sivrilmeleriyle, aslında tek kutuplu dünya düzeninin oldukça kısa sürdüğünü belirtmektedir. Birinci bölümde yazar SSCB'nin dağılma nedenlerine de değinmekte ve bu nedenleri sanıldığı gibi dış güçlerin müdahalesine değil, SSCB içerisindeki çekişmelere ve diğer iç faktörlere bağlamaktadır. Ayrıca Primakov bu bölümde 1998 ekonomik krizini ele almakta ve bu krizden Rusya'nın güçlenerek çıktığını ve yavaş yavaş dünya siyasetinde güçlü bir konuma gelmeye başladığını yazmaktadır.

Yazar Yevgeni Primakov, ikinci bölümü ABD'deki yeni muhafazakârlara (neconlara), İslami aşırılığa ve Birleşmiş Milletler'in (BM) yapısına ayırmaktadır. Paul Wolfowitz, Richard Perle gibi neoconların ABD'deki cumhuriyetçi yönetimlerde devlet kademelerinde boy gösterip ABD'nin dış politikasına şekil verdiklerini belirten Primakov, neoconların Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin "küresel hegemonya" isteğinin teorik temelini attıklarını belirtmektedir. Yazar Irak'ın işgalini, demokrasi ihracını ve özellikle İslam coğrafyasını kapsayan "Büyük Orta Doğu" tanımını da bu fikir çerçevesinde anlatmaktadır. Primakov, terörist saldırıların İslam'ın özünü bağdaşmadığını belirterek, terörü Batı'nın geliştirdiği yanlış ve dışlayıcı politikaların kışkırtması sebebiyle oluştuğunu yazmaktadır. Bu bölümde yazar ayrıca ABD'nin BM'ye rağmen tek taraflı eylem geliştirmesini eleştirmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) yapısının II. Dünya Savaşı sonrası oluşan güç dengelerine göre devam etmesini yanlış bulmakta ve Almanya, Japonya gibi devletleri kastederek genişleme çağrısı yapmaktadır.

Üçüncü ve dördüncü bölüm sırasıyla ABD'nin neoconcu dünya görüşünü ve medeniyetler çatışması krizine yöneliktir. Yazar üçüncü bölümde ABD'nin arzuladığı tek kutuplu sistemi yeniden eleştirirken Irak ve Afganistan örneklerini vererek tek kutupluluk doktrininin pratikte acı sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir. Dördüncü bölümde ise medeniyetler çatışması gibi tezlerin, insanlık sosyalizm ve kapitalizm arasındaki ideolojik karşıtıktan henüz kendine gelememişken yine ideolojik temelde bir dünya ayırımının haberini verdiğini belirtmektedir. Yazar, Huntington'un tezini eleştirirken «modern Batı karşıtıdaki agresif İslam medeniyeti» fikrinin hatalı olduğunu; diyalog ile aradaki uçurumun kapatılacağını ve medeniyetlerin birbirlerini tanıyacağını yazmaktadır.

Yazar «Rusya'nın Dünya Liderliğine Geri Dönüşü» başlıklı beşinci bölümde, Putin'in başa geçmesi ile beraber, SSCB'nin dağılması sonrası liberal sistemin getirdiği sorunların başında gelen oligark oluşumları ve yolsuzluklar ile mücadeleyi ele almaktadır. Aynı bölümde Primakov, Rusya'nın ekonomik yapısını ve

¹ Yevgeni Primaov, *Rusyasız Dünya*, çeviren Aijan Esenkanova, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, 8.

2008 ekonomik kriziyle mücadelesini; sosyal ve demografik yapısını; gelir dağılımı eşitsizliğini ve demokrasi ile ilişkisini irdeleyerek temel sorunlarını anlatmakta ve bu sorunlara çözüm yolları sunmaktadır.

Yevgeni Primakov altıncı bölümü Rusya ve Batı arasındaki ilişkilerde enerjinin rolüne ayırmaktadır. Bu çerçevede yazar «Acaba Rusya, Batı'nın sandığı gibi enerjiyi emperyalist bir silah olarak mı kullanmaktadır?» sorusuna aslında öyle olmadığını ve Rusya'nın katılımcı ve işbirliğine yönelik enerji politikaları güttüğünü kanıtlamaya yönelik açıklamalar yapmaktadır. Bu açıklamaları yaparken örnek olarak da Kuzey Akım, Güney Akım gibi projeleri göstermektedir.

Yedinci Bölüm ABD'nin dış politikasına Moskova'dan bakış niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede öncelikle ABD'nin AB'ye yönelik politikaları; füze kalkını sistemlerinin yerleştirilmesi, Kosova'nın bağımsızlığı, NATO'nun genişleme ve Rusya'ya çevreleme politikası ele alınmaktadır. Daha sonra ise Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeleri ile yakınlaşma ve onları Rusya ile işbirliğinden caydırma çabalarına yer vermektedir. Bu çerçevede pek çok ülke ile beraber Gürcistan da bir örnek olarak sunulmakta ve 2008'deki savaşın sebepleri arasında ABD'nin rolü tartışılmaktadır.

Sekizinci ve son bölümde ise nükleer silahların yaygınlaşmasını önleme temeline Kuzey Kore ve İran devletleri ile girilen müzakereler ele alınmaktadır. Bu bölümde yazar İsrail-Filistin sorununa da değinmektedir. Primakov tüm bu sorunların çözümünde Rusya'nın bölgeyi iyi tanıdığı için önemli bir role sahip olması gerektiğini ve ABD'nin çözüm girişimlerinin, bölgeyi tanınamasından ve uluslararası düzeyde tartışılmadan tek taraflı çözüm yolları aramasından dolayı çözümsüzlüklerle sonuçlandığını belirtmektedir.

Türkiye'nin de üyesi olduğu NATO ile uzun yıllar ideolojik ayrılıklar yaşayan ve bu yönüyle yıllardır Batı'nın tehdit algıladığı SSCB'nin dağılmasıyla ABD'nin tek kutuplu sistemi tartışılıyordu. SSCB'nin varisi Rusya'nın uluslararası arenada boy göstermeye başlamasıyla Moskova'ya yönelik tehdit algıları yeniden yükselmektedir. «Rusyasız dünya», Rusya sınırları içerisinde ve dünyanın diğer bölgelerindeki istikrarsızlıkları ve politika üretme girişimlerini nasıl yorumladığını görmek adına önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Rusya'nın iç ve dış politikalarına yöneltilen eleştirilere karşı bir savunma niteliği taşıyan kitap, ayrıca ABD tek kutupluluğuna yönelik Rusya'nın eleştirisini sunmakta ve uluslararası problemlerin uluslararası düzeyde işbirlikleri ile çözülmesi gerektiğini önermektedir. Günümüzde Rusya'nın Ukrayna ile giriştiği sert mücadele ve Kırım'ı kendi topraklarına ilhak etmesi Rusya'ya yönelik tehdit algılarını arttırmıştır. Rusya ile Batı'nın Ukrayna üzerindeki mücadelelerinin Moskova tarafından nasıl okunduğu merak uyandırmaktadır.

Yasin Athođlu, *Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri: Aziz Marun'dan İç Savaşa Marunî Kimliği ve Çatışma, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014, 494 sayfa. ISBN:978-975-256-429-9*

Turgay DÜĞEN*

Uluslararası sistemde bölgesel gerilim ve çatışmaların arka planda kalmasını sağlayan iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının ardından, küçük ölçekli çatışmalar ve gerilimler coğrafi olarak yayılma eğilimi göstermiştir. ABD'nin, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Afganistan'a müdahalesinin ardından Afganistan'daki etnik ve dini temelli çatışmayı önlemeye yönelik nasıl bir devlet sisteminin başarılı olacağı tartışmaları devam ederken, 2003 yılında Irak'a müdahalesi sonrasında benzer bir sorun bu ülke için de ortaya çıkmıştır. Etnik ve dini temelli çatışmaların durdurulması ve devletin yeniden inşası için devlet yönetiminde etnik ve dini grupların nüfusları oranında egemenlikten pay almaları formülü hep ön planda yer almıştır. 2011 yılı sonrasında Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da başlayan halk hareketleri neticesinde önce Libya, sonrasında ise Suriye bu siyasi formül üzerindeki tartışmaların odağına taşınmıştır. Afganistan'daki, Irak'taki, Libya'daki ve Suriye'deki çatışmaların, kendine özgü tarihi arka planları, iç ve dış dinamikleri olmakla beraber, çatışmalarının kimlik üzerinden gerçekleşmesi, dış müdahalelerin etkisi altında devam etmesi, etnik ve dini grupların bölgesel ayrışmalarını keskinleştirmesi ve geleceğe yönelik olarak parçalanma ya da kimliklerin nüfus gücü oranında egemenlik payı üzerinde tartışmaların yaşanması ortak noktalar olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda bu ülkelerin yaşadıkları süreci anlama ve geleceğe yönelik öngörüler için Lübnan'ın yaşamış olduğu tarihi süreç önemli bir örnek teşkil etmektedir. Yasin Athođlu'nun yazmış olduğu "*Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri*" adlı eser, Lübnan'daki kimlik algılamalarını, çatışma sürecini ve siyasi çözüm arayışlarını çok boyutlu bir şekilde değerlendirerek, sadece Lübnan'ı değil aynı zamanda yukarıda bahsi geçen devletlerin yaşadıkları sürece ve geleceğe yönelik öngörülere ışık tutabilecek nitelikte bir çalışmadır.

*Araştırma Görevlisi, Niğde Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Ana Bilim Dalı, e-posta: turgaydugen@gmail.com

Lübnan, Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin incelenmesi ve anlaşılması açısından tarihi, siyasi yapısı, demografik ve sosyo-kültürel özellikleri nedeniyle bir laboratuvar gibi görülmektedir. Orta Doğu coğrafyasındaki gelişmeleri anlamak için özel ve daha küçük bir saha olması itibarıyla bu benzetme doğrudur. Ancak laboratuvar benzetmesi Lübnan için çok iddialı, determinist bir yaklaşımdır. Çünkü Lübnan'da ve Lübnanlı Marunîlerin tarihinde pozitivist yaklaşımın altından kalkamayacağı bir kaos hali mevcuttur. Atlıoğlu'nun kitabı, bu kaos halini anlama ve anlamlandırma açısından Türkiye'de önemli bir çalışma olarak ön plana çıkmaktadır.

On iki bölümden oluşan kitap, Lübnan'daki Marunî kimliğinin ortaya çıkışından günümüze kadar hem Marunîleri hem de Marunîler merkezli bir Lübnan tarihini ele almaktadır. Kitap, tarihi olayları incelerken farklı tartışmalara girerek yalnızca bir Orta Doğu veya uluslararası ilişkiler kitabı olmasının dışında, farklı alanlar için de Lübnan'ın ve Marunîlerin önemli bir araştırma alanı olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Marunî kimliği merkezli olarak Lübnan'da kimlik ve çatışma arasındaki ilişkiye odaklanan bir tartışmayı taşıma iddiasında olan kitap, Lübnan'da siyasi kimliğe dönüşmüş ya da dönüşmeye hazır etnik ve dini kimlikler üzerinden kimlik çalışmaları konusunda önemli örnekler sunmaktadır. Ayrıca, konunun tarihsel arka planı Marunî merkezli olarak Hıristiyan tarihindeki tartışmaları ve mezhepsel ayrışma noktalarını da okuyucuya sunmaktadır. 1099 yılında Haçlıların Lübnan'a ulaşması ve Marunîler ile Vatikan arasındaki ilk iletişim sonrasında, günümüze kadar uzanan bir etkileşim ve himaye dönemi başlamıştır. Orta Çağ'da din temelli olarak Marunîler ile Batı arasındaki kurulan ilişkiler farklı boyut ve zeminlerde günümüze kadar sürmüştür. Kitapta bu ilişkiyi uluslararası ilişkiler perspektifinden takip etmek mümkün olup, bu takip sırasında karşınıza Vatikan, Fransa, İngiltere, İsrail ve ABD çıkmaktadır. Bu aktörlere karşılık ise Osmanlı Devleti, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye ve İran'ın, Lübnan'da egemen ya da etkin olduğu görülmektedir. Tüm bu aktörlerin içinde yer aldığı bir oyun ise uluslararası ilişkilerin kavramlarıyla anlamlandırılmaktadır.

Bu aktörlerden her birinin Orta Doğu'ya yönelik yaklaşımları ile ilgili bilgiler içeren kitap, özellikle Osmanlı tarihi ve Türk dış politikası okumaları açısından da okuyucuya farklı bir pencere açmaktadır. Memlûkların Lübnan bölgesinde 1289 yılında başlayan hâkimiyeti, 1516 yılında Osmanlı Devleti'ne geçmiş ve 20. yüzyıla kadar Marunîlerle birlikte diğer bölge halkları Türk devletleri egemenliğinde yaşamıştır. Yazarın çalışmasını yaptığı dönemde ise Marunîlerin "Osmanlı" ve "zalim" kelimelerini yan yana kullanmaları hem Türk tarihi çalışanları hem de Türk dış politikası çalışanları açısından farklı bir akademik çalışmanın çıkış noktasını oluşturabilir.

Tarihi süreç içerisinde Lübnan'ın siyasal sistemindeki değişikliklere geniş bir yer ayıran kitap, bugün Lübnan'daki etnik ve mezhepsel bölünmüşlük üzerine kurulan sistemin gelişim sürecini incelemiş ve profesyonelizm olarak adlandırılan yönetim modelini ortaya çıkaran unsurları ve etkenleri değerlendirmiştir. Profesyonel sistemin temel ihtiyaçlarından biri olan geniş tabanlı uzlaşımın oluşması, Lübnan'da ise tarih boyunca bu uzlaşımın sağlanamamış olması kitapta öne çıkmaktadır. Bu uzlaşımın sağlanamamış olmasında Avrupa sömürgeciliğinin bölge-

ye gelmesiyle birlikte mezhepler arası rekabetin artması ve dış unsurların bunu kullanmalarının önemli bir etkisi vardır. Kitapta bu süreç anlatılırken bölgedeki Katolik, Protestan ve Ortodoks misyonerlerin faaliyetleri üzerine verilen bilgiler üzerinden, büyük devletlerin bölgede mezhep temelinde geliştirdikleri siyaset ve oluşturabildikleri etki alanları da görülmektedir. Kitapta, profesyonel sistemin sadece siyaset alanında oluşturduğu zorluklar değil aynı zamanda toplumsal hayatta doğurduğu sıkıntılara da yer verilmiştir. Bu konulardan en önemlisi olarak ise mezheplerin kendi hukuklarını uyguladıkları profesyonel sistemde mezhepler ya da dinler arası evliliklere izin verecek bir medeni kanunun Lübnan otoriteleri tarafından bir türlü çıkarılmaması ve bunun ortak bir vatandaşlık ve ulusal kimliğinin gelişmesini engelleyen bir mesele olduğuna değinilmektedir.

Kitapta, modern döneme geldiğimizde de benzer sorunlar devam etmekle birlikte yeni tartışma sahaları da ortaya çıkmıştır. 1950'lerde uluslararası sistemde ve Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler Lübnan'ı doğrudan etkilerken, 20. yüzyılda Lübnan ve Marunî kimliği hakkındaki tartışmalar siyasi ayrışmalara ve gruplaşmalara neden olmuştur. İsrail'in kurulması sonrasında Filistin'de başlayan çatışmalar nedeniyle Lübnan'a doğru başlayan yoğun Filistinli göçü Lübnan'ın demografik dengelerini olumsuz etkilemiştir. Hassas kimlik dengeleri üzerine kurulan bir yönetim sisteminde demografik yapıyı değiştiren bu tür bir hareketlilik tüm sistemi tehdit etmeye başlamış ve Lübnan'daki yönetim sisteminin sürdürülebilirliği imkânsız hale gelmiştir. Bölgesel konjonktürden kaynaklanan değişimlere karşı dayanıksız olan profesyonel sistem, bir de uluslararası değişimlerin tesirleriyle karşılaşınca, Lübnan merkezli tartışmalar kimlik ve yönetim modellerinden ziyade radikalizm ve şiddet üzerinden şekillenmiştir. Kitapta, modern dönemdeki bölgesel ve uluslararası gelişmelerin Lübnan üzerindeki etkileri incelenirken, 1970-1975 arasındaki Lübnan'daki askeri ve siyasi cepheleşme ile birlikte 1976 sonrası başlayan Lübnan iç savaşı detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Kitabın önemli özelliklerinden bir tanesi de, Lübnan'daki önemli Marunî aileleri, şahısları ve siyasi hareketlerinin ayrı başlıklar altında detaylı olarak tanıtmış olmasıdır. Kitapta önemli Marunî ailelerinden Faranjıyye, Cemayel ve Şam'un ailesinin kökenleri, siyasal etkileri ve duruşları anlatılırken, siyasi hareketlerden de Keta'ib Partisi, Ulusal Liberal Parti ve Ulusal Blok hareketleri incelenmiştir. Böylece, yakın dönemdeki Lübnan'daki siyasi gelişmeleri okurken siyasi çekişmeleri ya da iç savaş sırasındaki hamleleri anlamlandırabilmek kolaylaşmaktadır.

Kitapta yer alan birçok konu başlığı üzerinde farklı görüşler ve tartışmalar mevcuttur. Yazar, kitap içerisinde bu tartışmaların taraflarına söz hakkı vermek suretiyle okuyucuyu da tartışmanın içine çekebilmektedir. İlk olarak, Marunîlerin kökeni üzerinde başlayan fikri ayrılıklar modern döneme geldiğimizde kimlik merkezli siyasallaşmış tartışmalara kaymıştır. Kitapta bu kimlik merkezli siyasallaşmış tartışmaların tüm taraflarının görüşleri ele alınırken aynı zamanda konularla ilgili olarak tarafsız tarihçilerin, akademisyenlerin ve gazetecilerin tespit ve görüşlerine de yer verilmiştir. Tarihi derinlik içerisinde birçok aktörün yer aldığı ve farklı konuların ve disiplinlerin iç içe geçtiği karmaşık bir sürecin tartışmaları kapsamında verilmiş olması, kitabı diğer Orta Doğu kitapları arasında özel bir yere taşımaktadır.

Lübnan Marunîlerinin kimliğine odaklanan ve buradan hareketle Lübnan siyasi tarihini ve Lübnan'ın bugünkü mevcut durumuna ışık tutan kitap içerisinde yazar çözüme yol gösterebilecek önerilerde de bulunmaktadır. Lübnan'daki mezhep ve etnik kimlik merkezli çatışmanın sona erdirilmesi ve sürdürülebilir bir yönetim modelinin oluşturulması için yazar şu öneride bulunmaktadır: *“Lübnan'da siyasal, ekonomik ve kültürel olanakların geniş toplumsal kesimler lehine değiştirilmesi, fırsat eşitliğinin ve özgürlüklerin sağlanması ve istikrarlı bir siyasal sistemin oluşturulması, ancak mezhepçiliğe dayalı siyasal ve toplumsal düzeni ortadan kaldıran radikal reformların uygulanmasıyla mümkündür. Mezhepçiliğe dayalı uygulamaların oradan kaldırılmasına ek olarak sekülerizmin siyasal ve toplumsal alanda uygulanabilir hale getirilmesi de bir zorunluluktur.”* Lübnan'daki Marunî kimliği ile Lübnan'daki siyasal ve sosyal sistem hakkında geniş bilgiler sunan kitap, sadece Lübnan için değil, etnik ve dini kimlikler arasındaki savaşın sahası haline dönüşen Orta Doğu coğrafyasına yönelik önemli tespitlere ve önerilere yer vermektedir.

Engin Akçay, Erkan Ertosun, Farkhad Alimukhamedov, Ikboljon Qoraboyev (Eds.), *Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights*, Turgut Özal University Publications, 2014, 276 pages, ISBN: 978-605-4894-07-9

Emre TURKUT*

“All wars represent a failure of diplomacy.”¹

Not so long ago, the world has witnessed two world wars. These wars destructed many cities, killed millions of peoples and left a paradigm behind that even needs to be solved today: the stark impossibility of preventing these massive wars.

I could not help myself from not starting with the above quotation in terms of preventing the wars and thus, sustaining the peace on the planet. This wonderfully-put quotation, indeed, sheds light on philosophically under-examined aspect of the dilemma, albeit ahistorically acknowledged and conceptually assumed. It is a salient fact that all wars emerge from failures of diplomacy. Diplomacy may present a crucial but no less effective way to prevent the wars that trigger many irreversible ravages on this beautiful blue world.

In this manner, “Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights” is a book dedicated to understand and pay attention to vocabularies of the ambassadors who are one of the many significant players in the strategic game of diplomacy. The book mainly focuses on the highly-ranked diplomats who served in Turkey as ambassador for at least five years. To gather the unique ambassadorial perceptions, at the outset, twenty-three interviews were intended; however fourteen of them became possible, so fourteen ambassadors from various countries and diverse cultures were interviewed in this *sui generis* book. These countries include both key players of the world in the sense of diplomatic strength such as Holy See, Iran and economically the most promising countries such as Brazil and Malaysia

*LLM Candidate at University of Kent, UK

¹ The saying is commonly attributed to Tony Benn who was a British politician.

as well as Turkey's still close allies that shared historical and geographical ties to some extent such as Albania and Palestine. It goes without saying that interviews of ambassadors from the Middle East and Asia also constitute an integral part of the book. This dispersion along with the five-year service criterion particularly enables both readers and experts to see the very valuable insights and perceptions of ambassadors from a wide variety of countries on Turkey that pass the test of confidence and reliability.

Some key features of the book will be pointed out and discussed below, however I shall limit myself to focus on two points that I take as crucial for understanding the unique value of the book. But before jumping to the review's discussion part, it must be underlined that the project team spent fifteen months to be able reach these priceless assessments and interpretations on Turkey. The questions, moreover, had focused on both personal/daily life and the discipliner/vocational experiences of the ambassadors. The book consists of mainly three chapters. The first chapter outlines the underlying ideas and the story of the project. Second chapter is formed of the interviews of ambassadors. And third, which may be readily appreciated by the readers in terms of contribution to the international studies, includes two external analyses from renowned scholars –namely, Beril Dedeoğlu and William Hale- specialized on international relations.

Turning back to thorny debate of the review, in many ways including aforementioned aspects, the book's contribution to international relations and international law scholarship is undoubtedly substantial. However, I want to pursue briefly by raising two points. The first is the reality that the book challenges some of the 'so-called' basic tenets in terms of 'international relations' traditions. First chapter of the book provides a lucid illustration by quoting Sir Henry Wotton's saying which reads: 'An ambassador is an honest man sent to lie abroad for the good of his country'.² This book project, on the other hand, provides a very sincere ground for ambassadors through interviews. They are asked to express ideas on their everyday lives in Turkey as well as foreign policies of their home countries *vis-à-vis* Turkey. In this manner, the book listens carefully and without any prejudice what is said by diplomats by promoting a new approach of sincerity on international affairs and placing the ambassadors on its centre where we can see true *selves* of ambassadors besides the hegemony of their home states identity. This may sound as an overstatement; however my opening the review with that quotation is not in vain. As aptly put by Akçay, Alimukhamedov and Qoraboyev in the introductory chapter of the book, 'Diplomats have traditionally been described as necessary "strangers" ... [t]his confinement of ambassadors to the status of stranger may have stemmed from the general logic of international relations which condemned states to continually distinguish between "us" and "them" and to be prepared for a hypothetical risk posed by "them"'.³ In a world where conflicts are becoming more global and convoluted, as international community we may need a new phase where the pursuit of peace on the ground is desired as much as national

2 E.Akçay, E.Ertosun, F. Alimukhamedov & I. Qoraboyev (ed.), *Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights* (Ankara: 2014), 9.

3 *Ibid*, 15

interests. Therefore, it would be a shame if the book's influence were limited to solely international relations scholarship, further; it attempts to fill an important gap in the sense of constructing a more amicable and peaceful international community.

Yet, we now arrive at the second and more crucial and somehow, critical contribution of this book. One thing is clear that foreign policy-making requires many significant indicators such as economic limitations, diplomatic relations or historical ties *etc.* that need to be taken into account. What is important here in this book is that the interviews may expose fruitful road maps and introduce new foreign policy options for Turkey in the near future as being internal eyes and closely following Turkey's international agenda. This may be precious considering the jamming in international relations particularly in the Middle East and Europe. Despite the fact that all the ambassadors express their supports for Turkey's accession to the European Union, except for one or two ambassadors, the Ambassador of Belarus Valery Kolesnik, on the other hand, proposes a Eurasian option for Turkey by making valid arguments to some extent.⁴ However, even if there might be divergent reasons underlying their thoughts, some ambassadors also stressed that European Union does not take Turkey's candidacy seriously and plays a double game from time to time in this process.⁵ For all that, regional unions and initiatives that challenges the economic hegemony of the United States and the European Union may want to develop close relations with Turkey and this could be a seminal contribution to Turkish foreign policy. Furthermore, this entails the EU to re-locate their position precisely in favour of the full membership of Turkey. From all these perspectives, the book contributes to Turkish foreign policy by full-disclosure of the Turkey – EU relations.

Taken together, the project team accomplished a great work by presenting this book. The insights in the book would be very instrumental in every circle of international studies, for both academia and diplomatic circles. Further, the book's message is not solely for people who study and teach international relations at universities, think-tank institutions or policy-makers, but also for those who want to understand the dynamics of international affairs. In this vein, I personally believe that 'Half a Decade in Turkey: Ambassadorial Insights' may be one of the bedside books for anyone who is interested in such studies, if the book creates the profound effect that it deserves.

⁴ *Ibid*, 245

⁵ *Ibid*, 27, 42 & 194

Umut Özkırmımlı & Spyros A. Sofos, *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye’de Milliyetçilik*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, 199 sayfa, ISBN: 978-605-399-314-8

Melike AKOVA*

“Eğer ki bizler karşı tarafta yaşıyor olsaydık her şeyi dosdoğru görebilecek miydik?”¹

Odysseus Elytis, *Maria Nephele*

Literatürde üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olmasına karşın, milliyetçilik kavramı, bu kavramın tarihçesi ve beraberindeki sorular, halen birçok araştırmacı ve yazar için ‘dikenli’ olma niteliğini koruyor. Bu anlamda özellikle milliyetçiliklerin, olmazsa olmazı ‘öteki’ler üzerinden tartışılmaya başlanması, aslında düşünsel açıdan bir açılımı beraberinde getirmekle birlikte, aslında bu kavramı objektif olarak masaya yatırmayı bir miktar daha zorlaştırıyor. Peki yıllar boyunca birbirini ‘öteki’ olarak kurgulamış iki ülkenin milli kimlikleri ve milliyetçilikleri besleyici bir dikotomi üzerinden tartışılabilir mi? İşte Umut Özkırmımlı ve Spyros A. Sofos, bu soruya bir cevap olarak yazdıkları “Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye’de Milliyetçilik” adlı esere, belki de bu konuda en iyi cevabı verebilecek yukarıdaki dizeyle başlıyorlar: “Eğer ki bizler karşı tarafta yaşıyor olsaydık her şeyi dosdoğru görebilecek miydik?”. Eser, bir denizin iki kıyısında benzer ayrımcı tahayyüllerle gelişip köklenen iki milliyetçiliğin karşılaştırmalı bir analizini yaparak, karşılaştırmalı çalışmaların ender rastlandığı milliyetçilik literatürüne de önemli bir katkı yapmış oluyor.

Kitabın yazarlarından Umut Özkırmımlı, akademik çevrelerde milliyetçilik alanındaki önemli çalışmalarıyla bilinmekte, şu anda ise Lund Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Merkezi’nde Modern Türkiye Çalışmaları Profesörü olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Avrupa ve Türkiye’deki farklı üniversiteler bünyesinde araştırmacı olarak yer alan Özkırmımlı’nın “Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış” ve “Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar” gibi önemli eserleri bulunmaktadır. Kitabın diğer yazarı Spyros A. Sofos ise yine Lund Üniversitesi Orta

*Bağımsız Araştırmacı

¹ A.g.e., 1.

Doğu Çalışmaları Merkezi’nde misafir araştırmacı olarak görev yapmakta ve uyuşmazlık, kimlik, kültür gibi farklı konularda çalışmalarını sürdürmektedir. Bu iki yazarın ulus inşa süreçlerinde birbirini ‘öteki’ olarak kurgulamış ve ‘benimsemiş’ iki farklı ülke, Türkiye ve Yunanistan’dan geliyor olması, eserin karşılaştırmacı karakteri bakımından ilk bakışta önemli bir avantaj sağlıyor. Ancak her bireyin toplumsal kimliğine ister istemez içkinleşen ‘milli’ özellikler, yazarların da kitabın giriş bölümünde belirttiği gibi, kişinin “kendi milletinin belirlediği anlam dünyasıyla sınırlı kalmasına”, bu anlamda da kısıtlanmış bir dil kullanmasına neden olabiliyor. Yine de bu yapısal engellerin her iki yazar tarafından da mümkün olduğunca bertaraf edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Eserin yapısına ve içeriğine dönülecek olursa, öncelikle giriş bölümüyle birlikte toplamda yedi bölümden oluşan bir çerçeveden bahsedilebilir. Başlangıç ya da giriş bölümünde; kitabın yazılış amaçları, karşılaştırmalı analizde yer alacak iki ülke olarak Yunanistan ve Türkiye’nin seçilmesi noktasındaki saikler ve kitabın bölümlerinin kısaca detaylandırılması yer almaktadır. Bu anlamda, eser öncelikle, Türk ve Yunan milliyetçilikleri projelerinin doğuşu ve gelişim süreçlerini eleştirel bir bakış açısıyla, karşılaştırmalı analiz temelinde sunmayı amaçlıyor. İkincil olarak ise resmi tarih anlatılarında bu iki milliyetçiliğin peşpeşe ortaya çıkmış olmasının kaçınılmazlığını savunan görüşleri eleştiriyor ve son olarak, benzerlikleri göz ardı etmeksizin bu iki milliyetçiliği özgün yönleriyle birlikte milliyetçilik tartışmalarının genel teorik çerçevesi içine oturtmayı hedefliyor. Yine giriş bölümünde kitabın metodolojik yaklaşımı, milliyetçilik ve kimlik gibi kavramların sosyal konstrüksiyonlar olarak ele alındığı modernist ve postmodernist yaklaşımların bir kombinasyonu olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda özellikle ‘milli’ kimliklerin gereklilikler ışığında yapısal olarak bozuma uğrayabilmesi ve milliyetçilik tarafından tekrar tekrar biçimlendirilebilmesi olgularından da söz edilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Türk ve Yunan nüfusun; modernite, beraberinde getirdiği kaçınılmaz değişimler ve *pax ottomanica*’nın giderek çözülmesi karşısında birbirinden farklılaşan ‘toplumsal’ kimlik kurguları ve bu bağlamda farklılaşan iki toplumda biçimlenmeye başlayan iki farklı milliyetçilik tahayyülü ele alınmaktadır. Tarihsel ve kuramsal gelişim anlamında her iki milliyetçilik hareketinin de oldukça heterojen bir yapıda olduğu vurgulanırken; bu heterojenlik, Yunan milliyetçiliğindeki “Rum” ve “Helen” kimliklerini temel alan iki farklı düşünce kolu ile açıklanırken, öte yanda Türk milliyetçiliğinin doğuş döneminin öncül düşünce akımları olan Osmanlıcılık, İslâmcılık ve son olarak Türkçülük ile örneklendirilmektedir. Bu heterojen oluşum süreçlerinin tarihsel paralellikleri ve kendine özgü noktaları, her iki milliyetçilik akımına katkıda bulunmuş olan Souliotis ya da Ziya Gökalp gibi önemli düşünürlerin fikrî serüvenleriyle de desteklenmiştir.

Eserin üçüncü bölümü, Yunan ve Türk milliyetçiliklerinin yapılanma süreçlerine içkin olarak gelişen tutarsızlıkları ve her iki örnek için geçmişle kurulan bağlar aracılığıyla kuvvetlendirilen bir ‘varoluşsal şizofreni’² hâlini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Yunan milliyetçiliği ve ulus devlet inşa süreci sözko-

² A.g.e., 11.

nusu olduğunda; bir yandan Aydınlanmacı düşünce tarafından yeniden canlandırılmış olan antik Yunan kültürüne bağımlı bir ‘milli’ kimlik geliştirme gereği, öte yandan bir Rum Ortodoks kimliğinin halihazırda varoluşu, şizofrenik bir milli kimlik tahayyülünü ortaya çıkarmış görünmektedir. Tüm bu ikili kimliksel zemin ise ‘Şarklı’ ve ‘barbar’ Türklerin ‘öteki’leştirilmesi ile sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Aynı bağlamda Türk milliyetçiliğinde ise sözkonusu şizofreni hâli, yeni kurulan Türk devletinin İslâm unsurunu ‘milli’ kimlik yapılanması içerisinde ne şekilde konumlandıracağını bilememesi sonucunda daha etno-merkezci bir yaklaşımın benimsenerek, geçmişi reddetme yoluyla ve dinin yerine devlet ideolojisi destekli bir ‘milli karakter’ konulmasıyla yaşanmış bulunmaktadır. Yazarların benimsemiş olduğu metodolojik yaklaşımın da etkisiyle, bu bölüm aslında, ‘Yunan’ ve ‘Türk’ kimlik projelerinin çeşitli ikilem ve çelişkileri de içermek üzere yapılanmaları hâlen devam eden toplumsal tasarımlar olduğunu ileri sürmekte; bu bağlamda her iki ulus devletin de bu tasarımları ‘mükemmelleştirmek’ adına eğitim, resmi tarih anlatıları gibi araçlara başvurduğunu belirtmektedir.

Dolayısıyla, akış içerisinde, kitabın dördüncü bölümü; her iki milliyetçilik tahayyülünün ‘geçmiş’le hesaplaşmalarını ve köklenebilecekleri meşru bir zemin kurabilme çabası içerisinde tarihi, resmi anlatılar içerisinde ne şekilde yeniden kurguladıklarını detaylandırmaktadır. Dünya üzerindeki tüm milliyetçiliklerin ‘milli’ geçmiş ile bu türde meşruiyet kazanma amaçlı ilişkiler kurduğu söylenebilir, Türk ve Yunan ulus devletleri için tarihle kurulan bu ilişki aynı zamanda kendilerine ‘uygar dünya’da saygın bir yer edinebilme amacı da taşımıştır.³ Bu bağlamda Yunan milliyetçiliği için; özellikle Adamantios Korais tarafından savunulmuş olan ve görece laik bir çerçevede antik Yunan mirasını milli tarih inşa sürecinin temeli olarak alan ‘Neohelen Aydınlanmacı’ görüş oldukça belirleyici olmuştur. Dolayısıyla tarihin yeniden biçimlendirilmesi süreci, modern Yunanlıların yüce antik geçmişleriyle tekrar bağlar kurması ve o dönemin kültürel üstünlüğüne erişebilmesi şeklinde yorumlanmıştır. Ancak gerek Yunan nüfus üzerinde önemli bir süre egemen olan Osmanlı yönetiminin bıraktığı miras, gerek Kilise’nin temsil ettiği Ortodoksluk’un *millet* sisteminin de etkisiyle bu nüfus üzerinde önemli bir etkiye sahip oluşu, bu tarih anlayışını birtakım pratik aksaklıklara uğratmıştır. Türk tarafında da tarihle ilişki konusunda benzer çırpınılar sözkonusudur; bu çabalar yeni kurulan ulus devlet düzeyinde Orta Asya’da kurulmuş ve ‘unutulmuş’ olan yüce bir ‘Türk’ medeniyetinin miras alınmasını öngören *Türk Tarih Tezi*’nin ortaya çıkmasıyla somutlaşmıştır. Bu anlamda sözkonusu medeniyetin varsayılan köklü sürekliliği, ulus devletin Osmanlı geçmişinden kopma çabasına da önemli katkıda bulunmuştur. Türk Tarih Tezi’nin düzenlenen Tarih Kongreleri ve resmi eğitim programlarıyla desteklenmesi, yapılanma aşamasındaki Türk milli kimliğinin de Osmanlılık, İslâm ve farklı etnisite öğelerinden temizlenerek tektip bir şekle sokulmasını amaçlamıştır. Bu bölümde vurgulandığı gibi her iki milliyetçilik için de tarihle kurulan ilişki hiçbir zaman kolay olmamış, ancak kesinlikle sorunlu olmuştur.

Kitabın beşinci bölümünde ise Türk ve Yunan milliyetçiliklerinin “yurt”la ya da mekânla olan ilişkilerine odaklanılmıştır. Bu anlamda aslında tüm milliyetçilik-

³ A.g.e., 69.

ler, gerçek ya da hayali bir “yurt” tasarımından beslenerek, hem milletin ortak toplumsal alanını kurgulamakta hem de geçici ya da daimi olarak kaybedilmiş topraklara dair oluşturulan bir ‘tamamlanmamış’ egemenlik mitini yeniden üretmektedir. Ancak her iki milliyetçilik açısından mekânla kurulan ilişki, birtakım temel farklılıklar içermektedir. Eserde detaylandırıldığı üzere, Yunan milli tahayyülünde, yeni kurulan ulus devlet; Rum nüfusun “memleket” olarak adlandırdığı İstanbul, Selanik gibi şehirlerin coğrafi sınırlar dışında kalması sebebiyle toprak bakımından hep ‘tamamlanmamış’ ve ‘geçici’ olarak görülmüş⁴, bu bağlamda da ‘dışarıda’ kalan Yunan toprakları ve halklarının katılımıyla oluşacak bir Yunan yurdu ideali benimsenmiş ve desteklenmiştir. “Yayılmacılık” ideolojisi ya da *Megali İdea* kavramı ile de özdeşleştirilen bu yurt algısı, özellikle Anadolu ve Makedonya topraklarının Yunan devletine katılması gibi idealleri de beslemiş görünmektedir. Bölümün Türk tarafına odaklanan kısmında ise, bu “yayılmacı” yurt algısının aksine, Osmanlı İmparatorluğu’nun “kurtarılmış” toprakları üzerinde kurulmuş olan yeni ulus devletin muhafaza edilmesi temelli ve daha içe dönük bir mekânsal alginın varlığı detaylandırılmıştır. Bu anlamda her ne kadar 1950lere dek aktif olarak siyasi sahnede yer alan Türkçülük akımı içerisinde “pan-Türkist” öğelerden beslenen ve tüm *Türki* halkları birleştiren bir Türk “yurdu” kurma ideali yer almış olsa da, Kemalist rejimin yurt algısı Anadolu odaklı olarak kalmıştır. Neticede yazarların da belirttiği gibi, her iki ulus devlet için de jeopolitik, konjonktürel ve pragmatik gerçeklerin mevcut coğrafi sınırların korunmasından yana bir mekânsal alginın sürdürülmesini sağladığı bir gerçektir.

Eserin milliyetçilik tahayyülü içindeki öğelerin sonuncusu olan “öteki”leri, ya da azınlıkları her iki ülke bazında incelediği altıncı bölümde, ‘farklılıklar’ karşısında geliştirilen ‘milli’ refleksler konu edilmekte, bu bağlamda aslında her iki ülkede benzer kurgulara rastlandığı belirtilmektedir. Milliyetçiliklerin bünyelerindeki etnik farklılıklar ve azınlıklar karşısında ortaya koyduğu ve meşrulaştırmaya çalıştığı marjinalleştirme, asimilasyon veya bastırma gibi politik davranışların her iki ülke çapında da gözlemlendiği söylenebilir. Tabii ki iki ulus devlet arasında yaşanmış olan mübadele sürecinin de bu nüfuslar içerisindeki azınlık grupları açısından önemli bir etki yaratmış olduğu unutulmamalıdır. Yunan milliyetçiliği özelinde, Ortodoks olmayan birtakım dini gruplar, Makedon Slavları ve Batı Trakya’daki Türk nüfus kelimenin ilk anlamıyla ‘azınlıklar’ı oluşturmuş görünmektedir. Bu azınlıklar üzerinde de eğitim, ekonomi, kültür gibi birçok vasıtayla ayırıştırma ve tektipleştirme politikalarının uygulandığı görülebilmektedir. Türk tarafında etnik azınlık çeşitliliği ise daha fazladır, ancak resmi ideolojinin Kürt nüfus üzerine odaklanmış bastırma ve ‘Türkleştirme’ politikalarının, konjonktür uyarınca zaman zaman, örneğin 1942’de çıkarılan Varlık Vergisi gibi uygulamalar aracılığıyla gayrimüslim azınlıklar üzerine yoğunlaştığı da olmuştur. Batı Trakya’da yaşayan Türk nüfusun ötekileştirilmesi, benzer nefret mekanizmalarının da özellikle İstanbul ve Kıbrıs’ta yaşamakta olan Rum nüfus üzerinden aktif hâle getirilmesi ve 6-7 Eylül (1955) olayları gibi utanç eylemlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Sonuçta, yazarların da belirttiği gibi milliyetçilik tahayyülünün tipik özelliği olan homojenlik arayışı⁵ ve tektip vatandaşlar yaratma ideali her iki

⁴ A.g.e., 95.

⁵ A.g.e., 160.

ulus devlet bünyesinde de aynı mekanizmaların ve politik tutumun benimsenmesine yol açmıştır.

Eserin son bölümü olan yedinci bölümde, Özkırmımlı ve Sofos, E.P. Thompson'ın İngiliz işçi sınıfının oluşumuyla ilgili kavramlaştırmasından esinlenerek, neticede, millet inşa süreçlerinin keşif, biraraya gelme ve ayrılma, yeniden kaynaşma ve bu esnada değiş tokuş, mücadele ve meydan okuma periyodlarını içeren süreçler olduğunun altını çizmektedir.⁶ Bu anlamda, hem Türk hem de Yunan milliyetçilikleri için tarihsel akış içerisinde kusursuz bir analiz sunmak ütopyik bir düşünce olacaktır. Kitabın sonunda iki yazarca belirtilen şu düşünce, belki de milliyetçilikle ilgili tüm literatürün ulaşması gereken temel amacı doğru bir şekilde tespit etmektedir: “..umuyoruz ki bu yolculuk, milliyetçiliğin ayrıştırıcı söylemlerinin gölgesinde var olma mücadelesi veren belleklerin ve halının altına süpürülmüş anlatıların dağılmış parçalarını biraraya getirmek ve karşı kutuplara yerleştirdiğimiz insan manzaralarının aslında birbirinden hiç de görüldüğü kadar farklı olmadığını gösterebilmek açısından az da olsa katkıda bulunmuştur.”⁷

⁶ A.g.e., 166.

⁷ A.g.e., 175-176.

Jeremy Keenan, *The Dying Sahara: US Imperialism and Terror in Africa*, London: Pluto Press, 2013, 325 Sayfa, ISBN: 978-1849648271

Hatice EKE*

11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası kamuoyunda en çok gündeme gelen meselelerden biri olan uluslararası terör tehdidine karşı, ABD önderliğinde Batılı güçlerin desteğiyle Teröre Karşı Küresel Savaş (Global War on Terror-GWOT) başlatılmıştır. Bu savaş başta Afganistan olmak üzere ilkin Orta Doğu'yu hedef tahtasına koymuşsa da dünyanın başka coğrafyalarını da etkisi altına almıştır. Ayrıca terörizm hem karar alıcıların hem de akademik çevrelerin nedenleri ve etkileri ile yoğun olarak ele aldıkları bir olgu haline gelmiştir. Terör tehdidini bu seviyeye taşıyan unsurlar incelenirken ortaya atılan tezlerden biri de terörizmin hususiyetle ABD olmak üzere batılı güçlerin ve onların yerel müttefiklerinin bizzat tetiklediği bir sorun olduğudur. Buna karşın bu tezin ispatlanması için yeterli destekleyici bulgu ortaya konulamadığından çoğunlukla komplo teorisinden öteye geçemediği iddia edilmiştir. John Keenan 2005 tarihli *Dark Sahara* başlıklı kitabında olduğu gibi 2013 basımlı *Dying Sahara* isimli eserinde terörün hem yerel otoritelerin hem küresel aktörlerin çıkarları doğrultusunda üretildiği (fabrication) tezini Sahra bölgesi örneğinden elde ettiği bulgularla açıklamaktadır.

Sosyal antropoloji profesörü olan ve Cambridge, Bristol, East Anglia, Exeter ve SOAS üniversitelerinde ders vermiş olan Jeremy Keenan, Sahra bölgesi ve Kuzey Afrika konusunda birçok uluslararası şirkete, Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komisyonu gibi uluslararası örgütlere, sivil toplum kuruluşlarına bölge konusunda danışmanlık yapmıştır. Bunun yanı sıra Keenan'a ABD'nin ve Birleşik Krallık'ın dışişleri bakanlıklarını da içeren birçok devlet kurumu tarafından Sahra ve Kuzey Afrika alanında bilgisine başvurulmuştur. Profesör Keenan ilk olarak 1964 yılında Cezayir'in güneyine gitmiş, 1964 ile 1972 yılları arasında üç yıl Sahra bölgesinde yaşamıştır. Bu süreçte gerek yaya gerek deve üzerinde Sahra çölünde seyahat etmiş ve yerel dili öğrenerek bölgenin sakinleriyle bir iletişim

* Araştırma Asistanı, BİLGESAM

ağı kurmayı başarmıştır. Bu sürecin ardından 1977 yılında “Tuaregler, Ahaggar Halkı” isimli kitaba dönüştürülen doktora tezini yazmıştır. Bizzat bölgede yaşayarak ve bölge halkıyla birebir iletişime geçerek somut bulgulara ulaşan Keenan, Sahra ve Sahil bölgesi uzmanlığında bir anlamda uluslararası otorite olarak nitelendirilmektedir.

Profesör Keenan Mağrip Kaidesi ve ilişkili terör örgütlerinin eylemleriyle ilgili Cezayir ve Batı medyasında çıkan haberlerin hemen ertesinde alternatif medya haberlerini tarayıp yerel halkla iletişime geçerek olayın ayrıntılarını tekrar gözden geçirdikten sonra olayları analiz etmektedir. Keenan analizlerini ABD ve Fransa gibi bölgedeki çıkarları gereği aktif rol oynayan güçlerin yanı sıra Libya ve Cezayir gibi bölgesel aktörleri iç ve dış politikaları ve yerel halkın talep ve konumlarıyla birlikte kapsayıcı bir bakışla oluşturmaktadır.

Yazarın 2009’da basılmış *Dark Sahara* kitabının devamı niteliği taşıyan ve sık sık bu kitaptaki bölümlere atıf yaptığı *Dying Sahara* isimli bu eseri 20 bölümden oluşmaktadır. Keenan’a göre Sahra bölgesinin ABD’nin terörizme karşı küresel savaşında Pan-Sahil İnsiyatifi (Pan-Sahel Initiative) ile yeni bir cepheye dönüşmesinde Mart-Şubat 2002’deki rehine krizi anahtar bir rol oynamaktadır. *Dark Sahara* kitabında detaylı olarak ele alınan rehine krizi aslında yazara göre 1962 Küba müdahalesi esnasında Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan Northwood Operasyonu ile paralel stratejiye sahip ve Savunma Bilim Kurulu’nun hazırladığı Önetkin, Önleyici Operasyonlar Grubu (Preemptive, Proctive Operations Group–P2OG) planı için pilot olay olduğunu belirtmiştir. Northwoods operasyonu Küba Müdahalesi’ni kamuoyu nezdinde haklı çıkarmak için ABD halkına karşı terörist eylemler yapılmasını planlarken, ÖÖOG planı da TKKS’ya meşruiyet sağlamak için terörizmin üretilmesini sağlamak veya bölgesel bir takım olayları dezenformasyon yoluyla terörist eylemler gibi yansıtarak işlemektedir. Keenan bu bilgileri arşivden bulgularla desteklemektedir. Bir sonraki bölümde Sahra bölgesinin PSİ ve AFRICOM üzerinden nasıl askerileştirildiği sürecini ve bunun bölge halkı üzerindeki etkilerini bizzat bölgedeki kendi müşahadelerini de ekleyerek açıklamaktadır. Öte yandan Keenan, USAID eliyle bölge halkına yapılan yardımların ABD’nin güvenlik-kalkınma söylemi ile ortaya koyduğu propaganda aracının ötesine geçemediği yorumunda bulunmuştur.

Yerel destekçiler olmaksızın yabancı bir aktörün bölgedeki politikasını gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını ve yerel destekçiler yani Libya, Nijer, Cezayir ve Moritanya hükümetlerinin TKKS’de yer almadaki çıkarlarını açıklayan Jeremy Keenan, bu bölgede İslamcı kimliğin çoğunlukla muhalif olmakla eşdeğer tutulduğunu, böylece hem muhaliflerin yönetimden uzaklaştırıldığı hem de onları isyana teşvik edip TKKS’yi meşru kılma çabasına girildiğini üçüncü bölümde vurgulamıştır. Bu sayede, Keenan bölgedeki ayaklanmaların arka planına bakışta yeni bir pencere açmıştır. Kalkınma yardımlarının yaşam şartlarının iyileştirilmesi hedeflenen halka ulaşmamasına neden olan yolsuzluk meselesini kitap TKKS çerçevesinde ele almaktadır. Kitabın beşinci bölümü, Mali hükümeti ile Tuaregler arasındaki barış müzakerelerinde önemli bir faktör olan Libya ve Cezayir’in Sahra üzerindeki rekabetine ışık tutmaktadır. Yazar Libya-Cezayir çekişmesini isyancı Tuaregler ve Cezayir istihbarat servisi arasındaki anlaşma üzerinden çözümlenerek rekabetin TKKS’nin de lehine olduğu sonucuna varmaktadır.

Kitabın dokuzuncu bölümü Afrika'nın genelinde aktif olan Amerikan askeri güçlerinin varlığını meşru çerçeveye sokan, 2008'de kurulan AFRICOM'un 1997'den itibaren ABD'nin iç ve dış çıkarlarıyla şekillenen oluşum sürecini ve bu programın kabul görmesi için ABD'nin uyguladığı 'bilgi savaşı' stratejisini ve güvenlik-kalkınma söylemini açıklamaktadır. Jeremy Keenan Sahra ve Sahil bölgesinde terörizmle ilgili yazdıklarının komplo teorisi olarak nitelendirilmek suretiyle gözden düşürülmeye çalışıldığını fakat yazılarının komplo teorisi değil aksine bölge hakkında üretilen komplo teorilerini çözümleyerek itibarsızlaştırdığının altını çizmektedir. Öte yandan, güncel gelişmeler ışığında yeniden ele alınması gereken bir dinamik olan, 18 Aralık 2010 da başlayan Arap Baharı'nı hazırlayan süreci ve ardından gelen Libya müdahalesini TKKS ve onun temel aktörlerinin etkileri perspektifinden incelemektedir.

Keenan kitabı ilk olarak 2012 Mart'ının ortasında tamamlamıştır. Fakat tam da bu dönemde tırmanan Mali'nin kuzeyindeki Ulusal Azad Özgürlük Hareketi ile Mali askerleri arasındaki çatışmalar yazarın kitabın son bölümünü yeniden kaleme almasını gerektirmiştir. Yazar Mali'de merkezi hükumete karşı Sanogo tarafından gerçekleştirilen askeri darbenin kökenlerinin ayaklanmalarla mücadelenin askerde yarattığı memnuniyetsizlikte yattığına dikkat çekmektedir. Azavad'daki ayaklanmanın ise bardağı taşıran son damla olduğunu aktarmaktadır.

Kitapta, Sahra ve Sahil bölgesinde ortaya çıkan tüm saldırıların ve ayaklanmaların doğrudan ABD tarafından planlanıp hayata geçirildiğinin iddia edilemeyeceği belirtilmektedir. Fakat bölgede var olan sorunlardan ileri gelen olayları terörizm kıyafetinde sunmak hem yerel otoritelerin iç ve dış siyasetlerinde hem de ABD ve müttefiklerinin bölgede hakimiyetlerini devam ettirmeye yönelik politikalarını meşrulaştırmada karşılıklı fayda sağlayan bir reçetedir.

Keenan'ın yerel halkla, çok sayıda uluslararası kuruluşla ve devlet yetkilileri ile olan iletişim ağı; bölgenin dinamikleri ve coğrafi özellikleri konusundaki uzmanlığı; uluslararası terörizm üzerine hazırlanmış belki de çoğu çalışmadan farklı bir açı sunması münasebetiyle değerlendirilebilecek bir eser

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Türk tarihi incelendiğinde geçmişteki başarıların arkasında iyi yetişmiş bilge adamların bulunduğu görülmektedir. Ancak günümüzde olayların çok boyutlu olarak gelişmesi ve sorunların karmaşıklaşması, birkaç bilge kişinin veya aydının gelişmeleri zamanında ve doğru olarak algılamasını ve alternatif politikalar üretebilmesini zorlaştırmaktadır. Gelişmelerin yakından takip edilmesi, gelecekle ilgili gerçekçi öngörülerin yapılabilmesi ve doğru politikalar üretilmesi için farklı disiplinlere ve görüşlere sahip bilge adamlar ile genç ve dinamik araştırmacıların, esnek organizasyonlar içinde sinerji sağlayacak şekilde bir araya getirilmesi gerekmektedir.

Dünya'daki ve yurt içindeki gelişmeleri takip ederek geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak; Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine ve güvenlik stratejilerine, yurt içindeki siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırmalar yapmak; karar alıcılara milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi, dinamik çözüm önerileri, karar seçenekleri ve politikalar sunmak amacıyla Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) kurulmuştur. BİLGESAM'ın vizyonu, amacı, hedefleri, çalışma yöntemi, temel nitelikleri, teşkilatı ve yayınları <http://www.bilgesam.org/tr> web sitesinde sunulmaktadır.

BİLGE STRATEJİ DERGİSİ

Bilge Strateji; hakemli ve bağımsız bir dergidir. Bilge Strateji, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) tarafından yayınlanmaktadır. Yayın politikası ve bilimsel kriterler, bağımsız editörler ve Yayın Kurulu'na tespit edilmektedir.

Alanında Türkçe ve İngilizce makaleleri yayınlar. Güz ve Bahar dönemlerinde olmak üzere yılda iki kez yayınlanmaktadır. Bilge Strateji, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere tüm sosyal bilimler konularında makaleler içerir.

Bilge Strateji'nin temel amacı sosyal bilimler alanlarındaki farklı düşünen yazarların fikirlerinden oluşan sinerji ile yurt içi ve yurt dışında sosyal bilimler literatürüne katkıda bulunabilmektir. Özellikle, sunacağı farklı bilimsel düşüncelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine çözüm üretebilmektir.

YAZARLARA BİLGİ NOTU

1. Bilge Strateji Dergisi ulusal hakemli bir dergidir. Bilge Strateji Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen makale daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olmalıdır.
2. Yazarlardan gelen makaleler alanında yetkin iki hakeme gönderilir. Hakemlerden rapor alınır ve rapora göre yazarlara geri dönüş yapılır. Yazarın hakemlerin raporları doğrultusunda ilgili düzeltme, değişiklik ve eklemeleri yapması durumunda makaleler yayınlanır. Makalenin yayınlanması konusunda hakemlerden biri olumsuz diğeri olumlu değerlendirme verirse, makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçünü hakemin verdiği değerlendirmeye göre makalenin yayınlanmasına karar verilir.
3. Makale dili Türkçe veya İngilizce olmalıdır.
4. Makale; yazım stili, anlatımda akışkanlık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması, dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin eksiksiz ve doğru olması, dipnotların yeterliliği, yazı ile ilgili yeterli kaynağın kullanılıp kullanılmadığı, çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliyi, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliyi ve kalitesi gibi noktalarda tutarlı olmalıdır.
5. Makalelerin uzunluğunda alt sınırın 4000 kelime, üst sınırın ise 15000 kelimeden uzun olmaması tavsiye edilir. Kitap inceleme çalışmaları ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır.
6. Makale ile birlikte 80-110 kelimeyi aşmayan özeti (Türkçe ve İngilizce olarak) ve yazar hakkında 5-6 satırlık bilgi notu da gönderilmelidir.
7. Makale, Times New Roman formatında 11 puntoda ve 1,15 satır aralığında yazılmalıdır. Dipnotlar için Times New Roman formatında 10 punto kullanılmalıdır.
8. Makalenin başliyi Türkçe ve İngilizce olarak metne uygun kısa ve açık ifadeli olmalı; başlık ve alt başlıklar kalın harflerle yazılmalıdır.
9. Ana başlıklar ve alt başlıklar rakamlarla numaralandırılmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır. Takip eden alt başlıklar ise, kelimelerin ilk harfleri büyük diğeri harfler küçük olacak şekilde düzenlenmelidir.

1. ANA BAŞLIK

1.1. Alt Başlık

1.1.1. Alt Başlığın Bölümü

10. Alıntılama da Chicago Manual of Style sistemi kullanılmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Örnek:

- Kitabın dipnot olarak gösterimi;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

- Kitap içindeki bölümün dipnot olarak gösterimi;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

- Akademik dergi makalesinin dipnot olarak gösterimi;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

- İnternette alın an dipnotun gösterimi;

Fatih Özbay, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem," 11.05.2010, erişim tarihi 08.11.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

- Kaynakça gösterimi;

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

McDonald's Corporation. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11. Makale Teslim Şekli: Makaleler bilgesam@bilgesam.org adresine Bilge

Strateji dergisinde yayınlanmak üzere gönderildiği belirtilerek yazar iletişim bilgileriyle birlikte gönderilmelidir. Bu süreçte, makalelerle ilgili yapılması gereken değişiklik ve düzeltmeler yazarlara bildirilecektir. Makalenin değişiklik yapılmış hali, bildirim tarihinden en geç iki hafta sonra yukarıda belirtilen e-posta adresine tekrar gönderilmelidir.

12. Daha fazla bilgi edinmek için www.bilgestrateji.com adresine bakınız.

SUBMISSION GUIDELINES

1. The Wise Strategy Journal is a nationally refereed journal. Articles submitted for publication in the Wise Strategy Journal must not ever have been previously published in any other publication.
2. Articles must be written in Turkish or English.
3. Submitted articles are viewed by two competent referees, who are renowned experts in their field. The authors are then given feedback according to the reviews given by these selected referees. Articles are published pending that the author makes the required corrections, changes, and additions to the article per the suggestions of the referees' review. In the case that referees submit contradicting reviews about the article, the article in question is then sent for review to a third referee. The ultimate publication of the article is lastly determined by the review given by the third referee.
4. Meticulous attention should be paid to the following criteria: writing style, academic accuracy, correct language usage, organized and cohesive writing, appropriate and adequate use of footnotes, and relevant and sufficient use of resources. Studies should exhibit originality, depth, and quality in their contribution to the science world.
5. Articles should not be less than 4,000 words. Although the number of words at maximum is not limited, it is recommended not to exceed 15,000 words. The number of words for book reviews should be between 1500-2000 words.
6. A summary of the article and a short biography of the writer (both not exceeding 100 words, in either Turkish or English) ought to be sent with the article.
7. The article must be written in 11-point Times New Roman font and 1.5 line spacing. Footnotes must also be written in Times New Roman font, size 10.
8. The article's title must be short, appropriate, and clearly expressed; headings and sub-headings should be marked in bold.
9. Headings and sub-headings ought to be numbered, as exhibited in the example below. Headings must be written in all capital letters. For the subsequent sub-headings, the first letter of the first word must be capitalized while the following letters are lower-cased.

1. MAIN HEADING

1.1. Sub Heading

1.1.1. A Brief Chapter Under Sub-Heading

10. For the use of citations, the system of the Chicago Manual of Style ought to be used. For further details, please see http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

- For a book;

Michael Pollan, *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals* (New York: Penguin, 2006), 99–100.

Pollan, *Omnivore's Dilemma*, 89.

Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. New York: Penguin, 2006.

- For a chapter or other part of a book;

John D. Kelly, "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War," in *Anthropology and Global Counterinsurgency*, ed. John D. Kelly et al. (Chicago: University of Chicago Press, 2010), 77.

Kelly, "Seeing Red," 81–82.

Kelly, John D. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

- For a journal article;

Joshua I. Weinstein, "The Market in Plato's Republic," *Classical Philology* 104 (2009): 440.

Weinstein, "Plato's Republic," 452–53.

Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104 (2009): 439–58.

- For a website;

"McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts," McDonald's Corporation, accessed July 19, 2008, <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

“McDonald’s Happy.”

“McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts.” McDonald’s Corporation. Accessed July 19, 2008. <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

11. Article Submission: Articles to be published in the Wise Strategy Journal must be sent to editor@bilgestrateji.com. Within the e-mail, the proposed article should be attached, together with a brief statement requesting the article’s inclusion in the Wise Strategy Journal. Brief (100 words) biographical information about the writer should also be included.

The submission process will include notifying the writer of changes and corrections to the article that have been suggested by the selected referees. Authors must then re-send the final amendments to the article to the above email address no later than two (2) weeks, or 15 days, after the date when they were given the appropriate feedback.

12. For further information, please see <http://www.bilgestrateji.com/eng>